

4 • 2 0 0 0

ISSN 0018-2362

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

KANSALLINEN
IDENTITEETTI
MAAILMAN
MUUTOKSISSA

5 0 m k

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

98. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Ohto Manninen

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Pertti Haapala

Hallitus: Pirkko Leino-Kaukiainen (pj.), Jyrki Vesikansa (vpj.), Martti Häikiö, Raimo Salokangas, Juha Sihvola, Kyösti Tiainen

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Ohto Manninen, Kaukana on vaino, riita 289

Globalisaatio

Juha Sihvola, Globalisaatio, eurooppalaiset arvot ja suomalainen identiteetti 291

Historianopetus ja arvot

Sirkka Abonen, Historiakulttuuri yhteisön muistin rakentajana 305

Jukka Rantala, Opettajien arvokasvatuksen kriittikki 311

Tutkimuksia

Markku Ruotsila, Suojeluskunta-aatteen vastineet englantia puhuvissa maissa 318

Kari Koskela, Jedem das Seine – Buchenwaldin punainen vankihallinto 331

Katsauksia

Leo Levanen, Kumpi on vanhempi, draamateatteri vai nukketeatteri 341

Markku Kekäläinen, Kohteliaisuus ja tuntemattoman kohtaaminen 344

Keskustelua

Petri Karonen, 1590-luvun kriisin tulkinnoista 351

Juhani Suomi, Kunniasta ja moraalista Häikiölle 353

Panu Pulma, Historiankirjoituksen historiaa Oslon maailmankongressista 353

Aki Rasilainen, Normatiivisesta näkökohdasta lainsäädäntöhistoriassa 354

Arvosteluja

Elina Waris, Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850 (*Eino Jutikkala*) 356

Ismo Björn, Kaikki irti metsästä. Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000 (*Matti Peltonen*) 358

Tapio Karjalainen, Puutavarayhtiöiden maanhankinta ja -omistus Pohjois-Suomessa vuosina 1885–1939 (*Jorma Ahvenainen*) 359

Eija Kettunen-Hujanen, Elämän pakkoraossa vai matkalla vaurauteen? Savosta, Pohjois-Karjalasta ja Kainuusta 1918–1930 muuttaneiden siirtolaisten sopeutuminen Kanadaa (*Auvo Kostianen*) 362

Markku Kangaspuro, Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä vuosina 1920–1939 (*Seppo Hentilä*) 364

Jyrki Smolander, Suomalainen oikeisto ja 'kansankoti'. Kansallisen Kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleerakennuskaudelta konsensusajan alkuun (*Vesa Vares*) 368

Heino Nyysönen, The Presence of the Past in Politics. '1956' after 1956 in Hungary (*Seppo Hentilä*) 371

Esko Aho, Kolme kierrosta. Presidentinvaalit ja niiden jälkinäytös Esko Ahon päiväkirjan kertomana; Martti Ahtisaari, Tehtävä Belgradissa; Alpo Rusi, Mariankadun puolelta; Kalevi Sorsa, Ihmisiä, ilmoitit (*Jyrki Vesikansa*) 374

Tiedeyhteisö

Suomen Historiallinen Seura 125 vuotta 378

Tilaushistoriakeskus jatkaa Paikallishistoriallisen Toimiston työtä (*Panu Pulma*) 378

Väitöksiä 379

Tämän numeron kirjoittajat 381

Notes on the contents 381

Vuosihakemisto 382

Kansi: Juha Myllylä. Kuva: Hannes Heikura.

Kaukana on vaino, riita

■ Historiallisesta Aikakauskirjasta on kuluneena vuonna käyty vilkasta keskustelua, myös omilla palstoilla. Joku ulkopuolinen lienee kuvitellut, että kyse olisi lähes "hätätilasta". Omassa piirissä – toimituksen sisällä ja liepeillä – on keskustelun viriäminen päin vastoin herättänyt optimismia. Puhenvuorot ovat olleet aivan muuta kuin kujilla ja käytävillä "musta tuntuu" -periaatteella laukaistut heitot. Näyttää siltä, että historioitsijoiden joukko on valmis keskustelemaan yhteisistä asioista, ei pelkästään edistämään omaa meritoitumista.

Keskustelukyvyyttömyyttä on toki ollut haavahtavissa. Aikakauskirjaan kirjoituksia tarjoavien määrä ei ole lisääntynyt samassa tahdissa kuin tohtoriksi väitelleiden määrä. Syitä on monia.

Tieteen ja tieteenalan voimakas jakautuminen filosofian, kohteen, menetelmien ja tutkittavan alueen mukaan ovat johtaneet erikoistumiseen ja myös ryhmäkuntaisuuteen. Valtion tiederahoitukseen mutta myös yksityisiin rahoituslähteisiin on pyritty saamaan vaikutusvaltaa. Kilpailua, kompromisseja, linjakkaita ratkaisuja ... Yhteen ajatteluun opetettujen koulukuntien lisäksi voitaisiin puhua myös suosikkiryhmistä.

Kilpailun kovuus – tavoiteltujen vakanssien ja määrärahojen rajallisuus – on hei-

kentänyt myös henkilösuhteita. On ollut sukupolvimurroksia, asemien puolustamista ja tavoitteilua, lahjakkuuteen usein liittyvää lapsellisuutta ja itsevarmuutta. Kritiikin kestämissen kulttuuri ei ole ollut paranemaan päin. On syntynyt turhia kaunoja ja asiakeskustelu on joskus kuihtunut riitelyksi. "Erehtymättömät" ovat alttiita hermostumaan.

Aikakauskirja on noudattanut avoimuutta, mutta on niitäkin, jotka katsovat toimituksen tai julkaistujen arvostelujen sortaneen heitä – ehkä vuosikymmeniä sitten. On niitäkin, jotka juoruilemalla lisäävät mielikuvia erimielisyyksistä. Esimerkkinä muistitin tarkoitushakuisuudesta ja muistitiedon epäluotettavuudesta taas kannattaa mainita yksi viime vuosien tapaus: kokenut skribentti väitti eräässä juhlakirjassa merkkipäiväprofessorin muka lopettaneen kirjoittamisen Historialliseen Aikakauskirjaan. On ilmeistä, että kirjoittaja itse ei kuulunut edes aikakauskirjan lukijoihin. Ikävä kyllä, sillä *littera scripta manet*. Ei olisi ihmeellistä, mikäli jokunen eteensä katsova tutkijanalkukin katsoisi artikkelien kirjoittamisen uralleen epäedulliseksi.

Selvää myös on, että tutkijain elinolot ovat muuttuneet. Aiemmin kirjoittajakunnan enemmistönä olivat yliopistovirkkojen – sil-

loin varsin harvat – haltijat ja muutamat muut, jotka nauttivat valtion tai kunnan viroissa pitkää ja turvallista leipää. Alle puolessa vuosisadassa on tilanne vaihtunut. Laajan tohtoripiirin elämäntapana on taiteilu apurahoin ja määräaikaisin tutkijaviron eläkeikään asti. Kilpailu on hengästyttävä, ja nopea sivujen tuottaminen on ajan henki. Kentän eriytyessä rahan myöntäjien on yhä vaikeampi arvottaa laatua.

Esseiden ja lyhyiden artikkelien kirjoittamisen taito on ollut kesannolla. On helpompaa ja suhteellisesti nopeampaa kirjoittaa pitkästi ja yksityiskohtia luetellen kuin pelkistetysti ja osuvasti analysoiden. Muista tieteistä omaksuttujen menetelmien hallitseminen on ajoittain saanut keskeisen, jopa ajattelua ja kirjoitustaitoakin syrjivän aseman. Sinänsä positiivinen vuorovaikutus ulkomaisten tutkimukseen on houkutelut englanniksi ajattelemiseen ja oman kielen unohtamiseen.

Kun määrästä on tullut merkittävä kriteeri, aikakauskirjalle ominainen kirjoittaminen saa odottaa mahdollisen vakinaisen yliopistoviran saamiseen, ja siinä vaiheessa saattaa tällaisen kirjoittamislajin oppiminen olla jo myöhäistä. Ilmaisun lahja ja kyky rakentaa teksti kiinnostavaksi eivät aina seuraa

tieteellisen ajattelun kyvyn ja tutkimustaidon mukana. Erikoistumisen myötä on ”yleistieto” ohentunut, ja samalla on heikentynyt kyky sijoittaa omat tutkimustulokset laajempiin yhteyksiin.

Näiden jeremiadien jälkeen – itsekritiikki kuuluu ns. koulutukseen – on taas syytä korostaa, että kaikesta pienestä kiusasta huolimatta asiat eivät ole huonosti. Historiallinen Aikakauskirja on edelleen saanut laadukkaita kirjoituksia. ”Kirjoituskyyvyttömyys” ei ole vallitseva piirre tieteenalan piirissä. Jo ennen tutkijauran aloittamista hyväksi kirjoittajiksi osoittautuneiden taito ei tietenkään katoa, ja mm. Historiallisella Aikakauskirjalla oli kuluneiden kymmenen vuoden aikana joukko toimittajia, jotka ovat valiojoukkoa myös kirjoittajina ja jotka itse kirjoittivat lehteen, minkä kiireiltään ehtivät. Yhtä ilahduttavaa on, että Suomen eri puolilla putkahtaa jatkuvasti esiin innokkaita kynänkäyttäjiä, jotka kirjoittavat ennakkoluulottomasti ja kuvia kumartamatta.

Nyt merkit siis viittaavat siihen, että eriseuraisuuden kulminaatiopiste on ohitettu.

Kiitokset Historiallisen Aikakauskirjan ystäville, kirjoittajille ja lukijoille, siirtyesäni toiveikkaana lukijakuntaan.

O.M.

GLOBALISAATIO

JUHA SIHVOLA

Globalisaatio, eurooppalaiset arvot ja suomalainen identiteetti

Professori Juha Sihvola pohtii, ovatko vahva paikallinen identiteetti, demokraattinen kansalaisyhteiskunta ja yhteisvastuullinen hyvinvointipolitiikka edistäneet Suomen menestystä globalisoituvassa kulttuurissa. Esitys perustuu Historian päivillä 4.11.2000 pidettyyn Eino Jutikkala -luentoon.

■ Uuden vuosituhanen ensimmäinen Helsingin Sanomat julkaisi, kenties kansallista itsetuntoa kohottaakseen, laajan haastattelun *Manuel Castellsista*, espanjalaissyntyisestä mutta jo pitkään Berkeleyyn yliopistossa vaikuttaneesta sosiologista, jonka kolmi-osaista teosta *The Information Age*¹ ovat innokkaimmat verranneet merkitykseltään globalisoituneen informaatioyhteiskunnan kannalta samanlaiseksi kuin *Marxin* Pääoma oli kapitalismin varhaisempien vaiheiden kannalta.

Ensimmäinen informaatioyhteiskunta?

Castells esitti haastattelussa kiinnostavia suomalaista yhteiskuntaa koskevia näkemyksiä, joita hän on myös sittemmin perustellut kirjallisesti.² Hän väitti, että Suomi on ensimmäinen todellinen informaatioyhteis-

teiskunta, uuden ajan mallimaa, jolla on poikkeuksellisen hyvät edellytykset menestyä globaalien verkostotalouden rajussa kilpailussa.

Suomalaiseen yhteiskuntaan sisältyy hänen mielestään viisi erityistä menestystekijää:

1. Vahva paikallinen identiteetti.
2. Edistynyt teknologia.
3. Edellytykset luoda verkostoinnovaatioita.
4. Demokraattinen kansalaisyhteiskunta.
5. Vaikeissa oloissa koeteltu hyvinvointipalvelujen järjestelmä

Castellsin puhe Suomen mallista on herättänyt innostusta ennen kaikkea uuden ja uljaan tietoyhteiskunnan rakentajien joukossa. Sen takia onkin kiinnostava huomata, että menestystekijöiden luettelossa korostetaan niin voimakkaasti tasa-arvoa, hyvinvointijärjestelmää ja kulttuurista identiteettiä.

Castellsin luonnehtima Suomi ei ole pelkästään Nokian insinöörien ja kännykkäkauppakauppiaiden paratiisi vaan myös yhteisvastuun arvoihin nojaava sivistynyt ja oikeudenmukainen yhteiskunta. Jos häneen on uskomista, Suomi menestyy kansainvälisessä kilpailussa ennen kaikkea sivistyksen ja vakaiden olojen takia ja jakaa menestyksensä hedelmiä myös niille, joilla ei ole henkilökohtaisia edellytyksiä globaalissa kilpailussa pärjäämiseen.

Ja yllättäen paikalle ilmestyy strutsi...

Monien sellaisten mielestä, jotka tarkkailevat suomalaista todellisuutta sammakko-

1 *Manuel Castells, The Information Age, Economy, Society and Culture, I–III. Blackwell 1996–98.*

2 *On the Edge: Living with Global Capitalism. Toim. Will Hutton & Anthony Giddens (Cape 2000).*

perspektiivistä, Castellsin sinänsä imartelevat kommentit ovat vaikuttaneet sekä pintapuolisesti perustelluilta että ylioptimistisilta. Siksi Castellsin vision rinnalle on paikallaan asettaa toisenlainen kuva suomalaisuuden tulevaisuudesta. Sellaisen tarjoaa psykohistorioitsija *Jukka Relander* artikkelissaan *Espoo – totuus Suomesta*.³

Relanderin Espoo ei ole vain Helsingin naapurikaupunki vaan metafora siellä kristallisoituvalla teknomodernille utopialle, joka piilottaa kimaltavan ulkokuorensa alle alkuperäisen luonnon ja juuriltaan repäistyn maalaisuuden ilman yritystäkään esittää sivilisoivaa kehityskertomusta aikaisemmasta myöhempään, ilman yritystäkään kyseenalaistaa tai edes ymmärtää omaa identiteettiään, ilman kykyä nähdä asioiden symbolisia merkityksiä ja keskinäisiä suhteita laajempien kokonaisuuksien osina. Espoolaisuus on suuria kysymyksiä kyselemätöntä teknisiä selviytymiskeinoja etsivää sopeutumista todellisuuteen, ”nokkelan ja näppärän espoolaisen elämä on yhtä niksipirkkaa satunnaisesti toteutuneen maailman valmistuneissa rakenteissa”. Espoolaisuudesta on kyse, kun Henry Saaren kaltaiset pornotähdet ja Sexodus-ohjelman juontajan kaltaiset parisuhdeterapeutit teknologisoivat seksuaalisuuden tyydytysuoritteiksi ja samalla periaatteella toimivat Jari Sarasvuon kaltaiset imagokonsultit muuntavat persoonallisuuden myyntivoittoa edistäväksi tuotantotekijäksi.

Espoolaisuuden puhtaaksiviljelty muoto löytyy kuitenkin yllättäen kuutostien varrelta Elimäen huoltoasema-kahvio Alppiruususta. Avaruuslaivan ja lasipyramidin risteytykseltä ulkopuoleltaan näyttävän hypermodernin rakennuksen sisäpuoli on vanhoilla suksilla, heinäseipäillä ja niitokoneilla koristeltu vanha aitta, jossa myydään sulassa sovussa bensaa, kahvia, luomulimpua ja strutsinmunia. Siellä ”moderni ja perinteinen kohtaavat ja jostakin ilmestyy tekijä, joka ei kuulu kumpaankaan: strutsi”. Espoolaista ei ole kysyä, mistä strutsi tulee vaan mitä munat maksavat ja mikä on paistoaika. Samalla tavalla espoolainen yleisemminkin mukauttaa itsensä muutoksiin, jotka ilmestyvät yhtä yllättä-

en kuin strutsi elimäkeläiselle pellolle. Relander kirjoittaa:

”Espoolainen sopeutuu kitkatta, sillä ulkoinen ja sisäinen eivät ole yhteydessä toisiinsa. Muutosvastarinta syntyy sisäisyydestä, mutta espoolaisen sisäisyys elää omaa elämäänsä teknologisoidun kuoren sisällä. Suomen espoolaistuessa tämä sisäisyys saa yhä vähemmän ääntään kuuluviin sillä se ei tuota eikä kannata. Sen vuoksi Espoo on totuus Suomesta. Se on jo toteuttanut sen, mihin muu Suomi on vasta matkalla.”

Relanderin näkemys ainakin Espoon talousihmeen menestystekijöistä on jyrkästi vastakkainen Castellsin väitteille. Moderni teknologia ja verkostoinnovaatiot eivät ole saaneet tukea kukoistukselleen vahvasta paikallisidentiteetistä, demokraattisesta kansalaiskeskustelusta ja sosiaalisen vastuun eetoksesta, vaan espoolaisuus muodostuu juuri näiden tekijöiden kieltämisestä tai ainakin paikallisuudelle, politiikalle ja yhteisöllisyydelle rakentuvan sisäisen minän piilottamisesta teknomodernin ulkokuoren alle.

Relander ei sitä paitsi usko, että espoolaisuuden tulevaisuus on ruusuinen. Teknologiseksi rautaverkoksi muuttunut maailma on niin nopeasti muuttuva ja ennakoimaton, että espoolainen sopeutujakin kadottaa motivaation pitkäjänteisen, kurinalaisen ja omaa elämäänsä hallitsevan persoonallisuuden ylläpitämiseen ja kevytmielisestä kulutushedonismista tulee ainoa systeempakkujen vastalääke. Yksilöllisen autonomian edellytykset murentavan yhteiskunnan kohtalo on ennen pitkää perikato.

Mutta onko Relander oikeassa: onko hänen kuvauksensa edes totuus Espoosta? Kumpi on lähempänä totuutta Suomesta: Castellsin humaani informaatioyhteiskunta vai Relanderin Espoo?

Globalisaation aikakausi

Sekä Castellsin että Relanderin visiot koskevat Suomen selviytymistä globalisaation oloissa. Jotta niiden osuvuutta ja pätevyyttä voitaisiin arvioida on sanottava jotakin globalisaatiosta.

Vallitsee kuitenkin erimielisyyttä siitä, mitä globalisaatio on, miten se vaikuttaa elämäämme ja miten siihen pitäisi suhtautua. Globalisaatio on tyypillinen mahtisana, jonka lausuminen herättää tunteita ja intohimoja ja jonka suhteen käydään jatkuvaa retorista kamppailua siitä, miten termi pitäisi määritellä, mitkä ilmiöt sen piiriin kuuluvat ja millainen on sen arvosisältö.

Globalisaation merkityksestä ja toivottavuudesta esitetyt mielipiteet vaihtelevat äärimmäisyydestä toiseen. Esimerkiksi ranskalaisen sosiologin *Pierre Bourdieun* mukaan globalisaatiossa on vain kysymys ylikansallisten yritysten salajuonesta, jonka tarkoitus on taloudellista säätelyä purkamalla murentaa hyvinvointivaltio ja jakaa ihmiset pysyvästi menestyjiin ja pysyvästi syrjäytyneisiin. Toisaalla New York Timesin kolumnisti *William Friedman* väittää, että globalisaatio ei vain tuota tehokkaasti hyvinvointia vaan myös saa aikaan demokraattisen mullistuksen, kun tietokone demokratisoi teknologian, internet tiedonvälityksen ja luottokortti rahan.⁴

Globalisaatio voidaan yksinkertaisesti ja kiistoja herättämättä määritellä maailmanlaajuisen yhteen kytkeytymisen laajenemiseksi, syvenemiseksi ja nopeutumiseksi.⁵ Vaikeudet alkavatkin vasta, kun määritelmälle yritetään antaa sisältöä. Tämäkään määritelmä ei ole sisällöllisesti tyhjä: siitä käy ilmi, että globalisaatio vaikuttaa ainakin kolmella eri tasolla. Ensiksi taloudelliset, poliittiset ja yhteiskunnalliset toiminnat ulottuvat yli poliittisten rajojen, alueiden ja maanosien *laajemmalle* kuin aikaisemmin. Toiseksi kaupan, investointien, pääomaliikkeiden, muuttoliikkeen ja kulttuurivaihdon kasvun takia riippuvuus toisistamme *syvenee* eli liittyy entistä useampiin asioihin. Kolmanneksi ihmiset, tavarat, pääomat ja informaatio liikkuvat maailmalla entistä *nopeammin*. Kaiken tämän takia kaukaiset tapahtumat vaikuttavat elämäämme entistä enemmän, paikalliset asiat saavat maailmanlaajuisia merkityksiä ja ero lokaalisen ja globaalisen välillä hämärtyy.

Historioitsijat usein sanovat, ettei globalisaatiossa mitään erityistä uutta ole: itse sana voi olla uusi ja sen keksimiseen voi

liittyä poliittista ja ideologista retoriikkaa, mutta sen piiriin sisältyvillä ilmiöillä itsellään on pitkä historia.⁶ Tämä onkin totta monien globalisaation piirteiden osalta. Esimerkiksi suuria kansainvaelluksia on ollut yhtä kauan kuin tunnettua historiaa. Mantereiden välisiä laajamittaisia väestöliikkeitä on esiintynyt jo useiden vuosisatojen ajan: yli kymmenen miljoonaa afrikkalaista laivattiin orjiksi Amerikkaan 1800-luvun puoliväliin mennessä ja pelkästään vuosisien 1880 ja 1914 aikana 30 miljoonaa siirtolaista muutti vapaaehtoisesti Atlantin ylitse. Ensimmäinen maailmansota miltei pysäytti siirtolaisuuden, mutta toisen maailmansodan jälkiselvittelyistä alkaen muuttovirrat ovat kiihtyneet kaiken aikaa.

Kulttuurinen globalisaatio ei sekään ole modernin maailman keksintö. Maailmanuskontojen leviäminen osoittaa, että ajatukset ja uskomukset saattoivat kulkeutua maanosasta toiseen ja mullistaa yhteiskunnallisia oloja ilman televisiosatelliittien ja internetin apua. Rooman imperiumi teki latinasta kielen, jonka avulla oppineet saattoivat kommunikoida yli kansallisten rajojen ainakin 1800-luvulle saakka. Myöskään talouden globalisaatio ei alkanut 1990-luvulla. Kapitalistisen markkinatalouden mullistava laajeneminen alkoi jo 1700-luvulla, ensin Englannissa, sitten Manner-Euroopassa ja Yhdysvalloissa ja lopuksi siirtomaapolitiikan tuloksena koko maailmassa. Talouden nykyistä globalisaatioprosessia on usein verrattu 1870-luvun ja ensimmäisen maailmansodan väliseen kauteen, jolloin Britannian imperiumin hallitsemassa maailmantaloudessa vallitsi pitkälle menevä vapaa-kauppa ja jolloin maasta toiseen tehtyjen investointien määrä oli suhteessa kansan-

3 *Jukka Relander*, Espoo – totuus Suomesta. Teoksessa Espoo – totuus Suomesta. Toim. Tuomas Nevanlinna & Jukka Relander (2000), s. 15–45.

4 *Pierre Bourdieu*, Vastatulel. Ohjeita uusliberalismin vastaiseen taisteluun (1999). *William Friedman*, Globalisaatio – uhka vai unelma? (2000).

5 *David Held & Anthony McGrew & David Goldblatt & Jonathan Perraton*, Global Transformations. Politics, Economics and Culture (1999).

6 Ks. Esim. *P. Hirst & G. Thompson*, Globalisation in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance (1996).

tuotteeseen suurin piirtein samalla tasolla kuin jolle se on viime vuosien kehityksen tuloksena uudelleen noussut.

Globalisaation nykyvaiheella on kuitenkin piirteitä, jotka erottavat sen kaikista aikaisemmista globalisaatioista.

Ensinnäkin talouden globalisaatio on voimakkaampaa kuin koskaan aikaisemmin, mitataan sitä kansainvälisen tavarakaupan määrällä, monikansallisten yritysten ulkomaisten tytäryritysten myynnillä tai maasta toiseen suuntautuvilla investoinneilla.

Aidon maailmantalouden synnyn ovat tehneet mahdolliseksi yhtäältä kaupan ja pääomaliikkeiden esteiden purkaminen ja toisaalta informaatioteknologian vallankumous ja tavaraliikenteen tehostuminen, joiden ansiosta yritykset voivat jakaa organisaationsa osiin ja tuottaa kutakin asiaa siellä, missä se on tehokkainta ja halvinta.

Nykyinen maailmantalous ei poikkea aikaisemmista vain määrällisesti vaan myös laadullisesti. Tässä on ainakin kaksi aspektia. Aluksi aikaisemmat globalisaation mallit perustuivat suurelta osalta laajenemishaluisten imperiumien väkivaltaiseen pakkokeinopolitiikkaan. Nykyisessä globalisaatioissa Yhdysvallat näyttää joissakin suhteissa toimivan imperiumin tavoin ainoana jäljelle jääneenä supervaltana ja sotilasmahtina. Maailmantaloudessa voidaan myös nähdä kolme muihin nähden ylivertaista keskusta eli Yhdysvallat, Euroopan Unioni ja Japani, joilla kullakin on omat riippuvaiset reuna-alueensa. Maailmantalouden keskuksia ei kuitenkaan voida tulkita kolmeksi kauppasotia käyväksi linnakkeeksi, kuten esimerkiksi *Risto Heiskala* ja *Tapani Hieta-niemi* ovat huomauttaneet.⁷ Yhdysvallat, EU ja Japani kytkettyvät myös keskenään yhteistyön ja keskinäisen riippuvuuden sitein. Maailmantalous on pikemminkin yksi ilman selkeää keskusta vailla oleva joustava verkosto kuin imperiumien taistelulenttä.

Ylikansallisten yritysten maailmantaloudessa saama ratkaiseva asema on muuttanut talouden ja politiikan suhdetta.

Yksi nykyisen globalisaatiokehityksen käynnistymistä motivoinut tekijä oli sekä valtioiden että yritysten halu löytää uusia taloudellisen kasvun mahdollisuuksia toisen

maailmansodan jälkeisen pitkän nousukauden katkettua 1970-luvun öljykriisiin. Siihen asti markkinatalousjärjestelmän tuottamiin yhteiskunnallisiin ongelmiin, kuten kärjistyi hyvinvointieroihin ja yhteisöllisten arvojen murenemiseen, oli pyritty vastaamaan erilaisilla poliittisilla strategioilla: fasisilla ja kommunistilla tunnetuin katastrofaalisin seurauksin ja hyvinvointivaltiolla suhteellisen onnistuneesti. Vaikka erityisesti kommunismi korosti retorisesti kansainvälisyyttä, kaikki nämä poliittiset ratkaisut toimivat pohjimmiltaan kansallisvaltion viitekehityksessä. Hyvinvointivaltio saattoi täydentää ja paikata kapitalismin puutteita niin kauan kuin markkinat jauhoivat sille yhä kasvavaa voittoa. Kasvun lakattua seurasi rahoituskriisi.

Uuden teknologian varaan rakentuva globaali talous on 1990-luvulla noussut voimakkaalle kasvu-uralle. Samalla uusi teknologia on kuitenkin muuttanut yritystoimintaa entistä kansainvälisemmäksi erityisesti tekemällä mahdolliseksi tuotantoorganisaation pilkkomisen tehokkuuden ja voiton maksimoinnin nimissä. Tällä tavalla globalisoitunut talous ei ole syntynyt valtioista riippumatta vaan päinvastoin taloudellista kasvua aikaan saadakseen valtiot tai ainakin niiden poliittiset eliitit ovat tukeneet ja edistäneet globalisaatiota. Globaalin talouden rakenteita ei voi kuitenkaan hallita kansallisvaltiopohjalta, ja siksi valtiot ovat vapaaehtoisesti luovuttaneet suvereenisuutensa yhteistyöorganisaatioille ja kansainvälisille sopimuksille. Talouden poliittinen sääätely ei sinänsä ole vähentynyt vaan monilla mittareilla pikemminkin lisääntynyt. Hyvinvointivaltion tehtävien hoitaminen on kuitenkin yhä vaikeampaa, kun suuryritykset voivat kilpailuttaa kansallisia talouksia uhkaamalla siirtää tuotantoa aina sinne missä verotus on keveintä ja palkat alhaisimpia. Erityisesti täystyöllisyyden ja korkean verotuksen varaan rakentuvan tulonsiirtopolitiikan yhdistäminen näyttää mahdottomalta yhtälöltä.

Verkostot ja niiden vaikutukset

Globalisaatiokehitykseen liittyy kolme erityispiirrettä:

1. Globaalien järjestelmien verkostoluonne.
2. Hyvinvointierojen kärjistyminen verkostojen toiminnan seurauksena.
3. Identiteettiliikkeet muutosvastarintana ja globaalin hallinnan menetelmänä.

Verkostot. Nykyisessä maailmassa valtajärjestelmien ja yhteisöllisen toiminnan tärkein organisaatioperiaate ei ole enää jäykkä hierarkia mutta ei myöskään tasa-arvoinen vaihto vaan joustava verkosto.⁸ Hierarkiasa valta järjestetään toisilleen alisteisiin komentotasoihin, joista ylempi määrittelee alemman liikkumatilan. Puhtaaksi viljelty esimerkki hierarkkisesta valtajärjestelmästä on armeijan komentojärjestys. Julkisen vallan järjestämisessä noudatetun byrokratian periaatteet ovat monessa suhteessa samantaisia. Ihmisyhteisöjen tavoitteellisessa toiminnassa hierarkia on ollut monissa yhteyksissä varsin tehokas ja tulokellinen järjestelmä: armeijoiden ja valtiobyrokratioiden ohella esimerkiksi perinteinen raskas teollisuus on saavuttanut huomattavia tuloksia hierarkkisia periaatteita soveltamalla.

Hierarkian äärimmäisiä vastakohtia ovat pientuottajien markkinat, tasa-arvoinen keskustelupiiri ja poliittisen demokratian ihannemuoto. Tällaisissa järjestyksissä jokainen toimija on yhteydessä jokaiseen toiseen yhdenvertaisuuteen perustuvalla siteellä. Tasa-arvoisen vaihdon ja kommunikaation järjestelmät eivät tavallisesti esiinny puhtaina, vaan niiden toimintaa joudutaan rajoittamaan erilaisin sopimuksellisin järjestelyin ja alistussuhtein, jotka luovat hierarkkisia osarakenteita tasa-arvoisiin järjestelmiin. Toisaalta myöskään hierarkiat eivät toimi tehokkaasti kaikissa olosuhteissa. Esimerkiksi teollisessa toiminnassa on varsinkin uuden teknologian tuottaman mullistuksen jälkeen havaittu, että hierarkkisen organisaation pilkkominen itsenäisiksi tulosyksiköiksi säästää aikaa ja energiaa ja siten tehostaa järjestelmän toimintaa.

Verkosto on tavallaan useamman keskuksen ympärille muodostunut suhteiden järjestelmä, joka on syntynyt hierarkkisen organisaation ja tasa-arvoisen vaihdon väli-muodoksi joko niin, että hierarkiaa puretaan ja pilkotaan, tai niin, että tasa-arvoi-

seen vaihtoon syntyy sopimusjärjestelyjä ja alistussuhteita. Verkosto on juuri nykyiselle maailmanjärjestelmälle tyypillinen organisoitumisen tapa. Yhteiskunnallisessa kehityksessä on paljon tekijöitä, jotka edesauttavat hierarkioiden purkautumista verkostoiksi. Edellä on jo viitattu informaatioteknologian vallankumoukseen, jonka merkitys selittävänä tekijänä on ilmeisen keskeinen. Siihen liittyvät työn muuttuminen osaamis- ja tietotyöksi, talouden poliittisen kontrollin monimutkaistuminen, median merkityksen kasvu sekä ihmisten liikkuvuuden lisääntyminen ja elämänmuotojen monimuotoistuminen ja moniarvoistuminen. Verkostoutuminen ei ole pelkästään taloudelliseen ja tuotannolliseen toimintaan liittyvä ilmiö, myös poliittinen valta, tiedonvälitys ja jopa kansainvälinen rikollisuus organisoituvat verkostoiksi.

Hyvinvointierojen kasvu. Kun verkostoutuminen on merkinnyt ylhäältä johdettujen käskysuhteiden korvautumista monenkeskemmillä ja parhaimmillaan jopa tasa-arvoisemmilla vaihdon ja kommunikaation järjestelmillä, monet ovat tervehtineet kehitystä vapauden kasvuna. Komentotalouden ja poliittisen totalitarismin elinehdot ovatkin kaventuneet. Esimerkiksi Neuvostoliiton tuhon yksi syy oli epäilemättä se, että jäykkä sosialistinen talous ja harvainvaltainen politiikka eivät mukautuneet informaatioyhteiskunnan vaatimuksiin.

Verkostoutuminen ei ole kuitenkaan pelkästään vapauttavaa. Verkostot kylläkin joustavat eikä valta voi niissä keskittyä yksiin käsiin, mutta niillä on omat toiminnalliset periaatteensa. Näillä periaatteilla on taipumus yhtäältä muuttua itsetarkoitukseksi ja toisaalta jakaa hyvinvointia ongelmallisella tavalla. Verkostoilla on taipumus irtautua kaikista paikallisista siteistä ja kulttuurisista konteksteista. Siksi ne murentavat paikallisiin perinteisiin liittyviä arvoja, merkityksiä ja rakenteita. Tehokkuutta pal-

7 Risto Heiskala & Tapani Hietaniemi, Globalisaation haaste. Teoksessa Rakennetaan reilua maailmaa. Toim. Pekka Sauri & Tapani Hietaniemi & Pirjo Hii-denmaa. Vihreä Lanka 1999.

8 Ks. *Castells*.

velemaan suunniteltu väline muuttuu itse-tarkoitukselliseksi ja saa aikaan juurettomuuden, ahdistuksen ja vieraantumisen tunnetta. Toiseksi verkostoissa jotkut toimijat nousevat vallan keskiöön, toiset jäävät roikkumaan reunoille ja kolmannet suljetaan kokonaan ulos. Siksi jotkut menestyvät, jotkut joutuvat jatkuvasti kamppailemaan olemassaolonsa ehdoista ja jotkut syrjäytyvät.

Verkostot voivat kietoa vaikutuspiiriinsä joutuneet toimijat kenties jopa lujemmin kuin perinteiset totalitaariset järjestelmät. Hierarkkisia valtajärjestelmiä on joskus luonnehdittu rautahäkeiksi. Ylempi komentotaso määrää alemman toiminnan rajat, mutta antaa toimintavapauden näiden rajojen sisällä. Voi miettiä, onko rautaverkko vapaampi kuin rautahäkki vai itse asiassa vielä ahdistavampi. Ohutsäikeinen verkko on kyllä joustava mutta saaliinsa toimintaa kautta linjan kahlitseva.

Globaalin verkostotalouden maailmassa erot ovatkin kärjistyneet sekä yhteiskuntien sisällä että niiden välillä. Vauriissa yhteiskunnissa perinteisten työn ja pääoman ristiriitojen tilalle ovat osittain tulleet vastakkainasettelut koulutettujen ja kouluttamattomien sekä taloudellisesti hyödyllisten ja tarpeettomien välillä. Työvoima on jakautunut yhtäältä verkostoihin mukaan päässeihin ja niissä menestyviin itseohjautuviin tuottajiin ja suojattuihin byrokraatteihin, toisaalta rutiinitöiden tekijöihin eli verkostotalouden pakkojen edessä joustajiin ja kolmanneksi työttömiin ja syrjäytyneisiin. Tuloerot ovat kaikkialla kasvaneet: erityisesti ne, jotka ovat kyenneet markkinomaan itsensä korvaamattomiksi ja todelliseksi menestyksen rakentajiksi ovat kasvattaneet tulojaan hämmästyttävästi.

Globalisaation ja verkostotalouden hedelmistä on ainakin toistaiseksi valtaosa koitunut kapean eliitin hyväksi. Huomattava osa maailman väestöstä on pudonnut globalisaatiokehityksen ja verkostotalouden ulkopuolelle ja suuressa määrin menettänyt elämänhallintansa edellytyksiä. Kolmannen maailman tilalle on tullut köyhien ja syrjäytyneiden neljäs maailma, johon kuuluvat käytännössä koko Afrikka, Aasian ja Latinalaisen Amerikan maaseutu mutta yhtä

lailla rikkaiden maiden urbaanit slummit ja kuihtuvat syrjäseudut.

Kun Manuel Castells puhuu verkostoutumisesta ja sen yhteiskunnallisista vaikutuksista suurin piirtein edellä luonnehtimallani tavalla, hänen esitystään on verrattu Karl Marxiin. Kysymys ei ole silloin siitä, että molemmat kirjoittivat massiivisen kolmiosaisen teoksen, jonka tarkoitus oli analysoida modernin maailman toimintaperiaatteita. Yhtäläisyys on syvemässä mielessä sisällöllinen. Marxin Pääoma-teoksen kes-täviin oivalluksiin kuuluvat kolme teesiä:

1. Kapitalismissa talous hallitsee elämäämme pimeänä ja hallitsemattomana voimana.
2. Talouden toimintaperiaatteilla on taipumus levittäytyä kaikille elämänalueille, muuttua välineestä itsetarkoitukseksi ja murentaa kaikkia pysyviä arvoja ja aitoja merkityksiä.
3. Mikäli talouden kehitys jatkuu kahlitsemattomana, seurauksena on hyvinvointierojen ja yhteiskunnallisten ristiriitojen jyrkkä kärjistyminen ja viime kädessä järjestelmän perikato.

Kun vaihtaa termin 'talous' tilalle 'verkoston', saa kätevästi Castellsin sanomasta keskeisen osan. Tuomiopäivän ennustus ei kuitenkaan ollut koko sisältö sen enempiä Marxin kapitalismikritiikissä kuin Castellsin teoksissakaan. Marx ei tunnetusti kirjoitel-lut reseptejä tulevaisuuden keittiöön, mutta hänen poliittiset ennakkointinsa vallankumouksesta ja kapitalismin jälkeisistä yhteiskuntamuodoista saivat ikävänpuoleisen jälkivaikutuksen.

Identiteettiliikkeiden nousu

Identiteettiliikkeet. Marxiin verrattuna Castellsin kuvaukset globalisaation vastavoimista vaikuttavat paljon lupaavammilta ja moderniin maailmaan paremmin sopivammilta. Yksi nykyisen globalisaatiokehityksen keskeinen piirrehän on talouden ja politiikan välisen suhteen muuttuminen siten, että kansallisvaltiopohjaiset poliittisen toiminnan tavat ovat ongelmallistuneet. Globaalin hallinnan välineenä kansallisvaltiot ovat liian pieniä yksiköitä: ne eivät saa otetta maailmantaloudesta mutta eivät voi toimia siitä

itsenäisestikään; myös esimerkiksi ylikansallisen median ja kansainvälisen rikollisuuden kontrolliin kansallisvaltioiden keinot ovat niukat. Toisaalta monissa tapauksissa kansallisvaltiot koetaan myös liian suuriksi yksiköiksi ihmisten yhteisöllisen identiteetin ja yhteenkuuluvuuden ilmaisijoina. Vaikka kansallisvaltiot ja monet muut perinteiset poliittiset organisoitumisen muodot menettävät asemaansa ja otettaan ihmisten mielistä, siitä ei seuraa, että ihmiset vain passiivisesti sopeutuisivat globalisaatioon. Päinvastoin, muutosvastarinta ilmenee erilaisina liikkeinä, jotka käyvät taistelua identiteettien puolesta.

Identiteetin käsitettä on yhteiskuntatutkimuksessa ryöstöviljelty eikä aina ole selvää, mitä sillä oikeastaan tarkoitetaan. Väijästi se voidaan kuitenkin ymmärtää yksilön tai ryhmän tulkinaksi niistä tärkeimmistä ominaisuuksista, joihin viittaamalla hän tai he vastaavat kysymykseen, kuka ja millainen minä olen tai keitä ja millaisia me olemme.⁹ Identiteettiliikkeissä on tietenkin kysymys ennen kaikkea ryhmäidentiteetistä: tavoista, joilla kansat, luokat, paikallisyhteisöt tai ammatin elämäntyylin tai jopa sukupuolen tai sukupuolisen suuntautumisen mukaan organisoituneet ryhmät tuntevat kuuluvansa yhteen ja muodostavansa yhteisön. Identiteetin muodostus on niiden kulttuuristen piirteiden tunnistamista tai valitsemista, jotka katsotaan olennaisiksi ryhmän jäsenyyden määrittelyssä. On paikallaan huomauttaa, että tällaisenaikin identiteetin käsite on kiistanalainen: keskustellaan, missä mielessä jos missään identiteetin voi valita ja kuinka pitkälle identiteetit ovat ajassa muuttuvia. Puhe kulttuurisista identiteeteistä on kuitenkin lisääntynyt, sillä kenties juuri nopean kulttuurimuutoksen ja ulkoisten yhteiskunnallisten pakkojen vastapainona monet ihmiset haluavat kuulua johonkin yhteiseen ja omaleimaiseen ja tulla tunnustetuiksi sellaiseen kuuluvina.

Identiteettiään puolustaakseen ihmiset voivat organisoitua yhteiskunnallisiksi liikkeiksi. Liikkeitä on kuitenkin erilaisia. Castells on jakanut globalisaatioon liittyvät identiteettiliikkeet kolmeen ryhmään. Niiden taustalla olevia identiteettityyppejä voidaan

hieman yksinkertaistaen kutsua perinnetiteeteiksi, vastarintaidentiteeteiksi ja projekti-identiteeteiksi.

Perinnetiteetteihin nojaavat liikkeet puolustavat globaalisatiiokehityksen tuloksena vaaranalaisiksi joutuneita arvoja, kuten kansallisuutta, luokka-asemaa, perinteisiä puolueita, miesvaltaista perhettä ja uskonnollista fundamentalismia. Vastarintaidentiteetitkin sanoutuvat irti globaalien verkostotalouden järjestelmästä, mutta etsivät sille radikaaleja vaihtoehtoja. Vastarintaliikkeitä on hyvin erilaisia, mutta sellaisiksi voidaan luokitella esimerkiksi poliittinen terrorismi, vaihtoehtoisen elämäntavan kekeilut moottoripyöräengeistä Yhdysvaltojen syrjäseutujen kivääriyhdistyksiin, ekologinen radikalismi ja monet sukupuolisten vähemmistöjen liikkeet. Sekä perinnetiteetti että vastarintaidentiteettiin nojaavien liikkeiden ongelma on usein se, että niiden edustajat tuntevat huonosti sitä maailmaa, jota vastaan kapinoivat. Sikäli kuin on tarkoitus todella vastustaa globalisaatiota, liikkeiden todellisuuskäsitys voi johtaa toimintaohjelmiin, joilla ei ole mitään menestymisen mahdollisuuksia verkoston ylivoimaista vihollista vastaan. Perinnetiteetti- ja vastarintaidentiteetteihin perustuvat liikkeet voivat kuitenkin ylläpitää kannattajiensa itsekunnioitusta ja vallan keskiöiden ulkopuolelle jätettyjä elämänmuotoja.

On kuitenkin olemassa vielä kolmas identiteettiliikkeen tyyppi – ainoa jolla on menestymisen mahdollisuuksia globaalissa informaatioyhteiskunnassa. Sellaisten toiminta nojaa projekti-identiteettiin. Tällaisten liikkeiden tavoite ei ole vallan valtaaminen eikä siitä irtisanoutuminen vaan verkostojen toimintaperiaatteiden muokkaaminen aktiivisella osallistumisella sekä arvoasenteita ja kulttuurista ilmastoa muuttamalla. Projekti-identiteetteihin nojaavilla liikkeillä on realistinen tavoite- ja uudistusohjelma ja ne ovat hyvin perehtyneitä siihen yhteiskunnalliseen todellisuuteen, jossa vaikuttaminen tapahtuu. Ne ymmärtävät glo-

9 Ks. *Juba Sibvola*, Yksilönä yhteisössä. Näkökulmia paikallisuuteen, globalisaatioon ja hyvään elämään. Kunnallisanalan kehittämässätiö 2000.

balisaation vaikutuksen talouden, politiikan ja kulttuurin rakenteisiin ja kykenevät siksi esimerkiksi irrottautumaan ahtaasta kansallisvaltionäkökulmasta. Tällaisia liikkeitä ovat esimerkiksi reaali poliittisesti orientoitunut vihreä liike, feministiset liikkeet, pyrkimykset reilun kaupan ja yrityseettisten koodien muotoilemiseen ja ihmisten ja organisaatioiden sitouttaminen niihin, kansainvälinen toiminta ihmisoikeuksien puolesta sekä suuri osa kansalaistoiminnasta, joka on suuntautunut painostamaan Maailman Kauppajärjestön ja Kansainvälisen Valuuttarahaston kaltaisia organisaatioita. Ainakin Castells näyttää ajattelevan, että sellaisten globaalien verkostojen uhkaamien käytäntöjen kuin demokratian, hyvinvointiyhteiskunnan, ihmisoikeuksien ja monikulttuurisuuden puolustus on mahdollista projekti-identiteettien pohjalta rakentuvien liikkeiden kautta.

On toki kiistanalaista, miten globalisaatio oikeastaan vaikuttaa yhteisöllisten identiteettien muodostumiseen. Voidaan väittää, että maailmantalous ja massakulttuuri yhdenmukaistavat identiteettejä. Tältä pohjalta on väitetty, että kansallisvaltioidentiteetin tilalle ovat nousemassa laajempiin kategorioihin suuntautuvat samastumiset. Jos identiteetin pohjaksi ajatellaan esimerkiksi sivilisaatio, tämäntyyppisiä identiteettejä maailmaan mahtuisi pian vain muutama. Toisaalta globalisaation on ajateltu johtavan identiteettien sekoittumiseen ja moni-ilmeistymiseen. Siitä itse asiassa on kysymys, kun puhutaan identiteettiliikkeistä globalisaation yhdenmukaistavien tendenssien vastavoimana. Paikallinen ja ryhmäkohtainen yhteenkuuluvuus nousevat entistä keskeisemmiksi, kun samastumisen pohjaksi otetaan paikkakunta, elämäntapa, alakulttuuri, kieli, murre, etninen tausta, uskonto, sukupuoli tai sukupuolinen suuntautuneisuus. Suhteellinen yksimielisyys vallitsee siitä, että kansallisvaltioiden asema on ongelmallistunut globalisaatiokehityksen myötä, mutta tämänkin väitteen yksityiskohtainen sisältö on kiistanalainen.

Kansallisvaltioilla on entistä rajatummat mahdollisuudet hallita taloutta edes omalla alueellaan ja mitä ilmeisimmin läntisissä maissa kansallisvaltion rooli identiteetin

muotoilijana on nykyään toisenlainen kuin kansallisuusaatteen kulta-aikoina.

Suomalainen identiteetti

Mutta entä Suomessa? Onko Suomessa löydetty demokraattiseen kansalaiskeskusteluun ja sosiaalisen vastuun eetokseen perustuva projekti-identiteetti tai projekti-identiteettejä, jotka yhdistyneenä edistyneeseen teknologiaan ja innovatiiviseen ympäristöön tuottavat sekä humanin yhteiskunnan että taloudellista menestystä, kuten Castells väittää. Vai onko pikemminkin niin kuin voi ymmärtää Relanderin teksteistä, että olemme matkalla universaaliiseen Espooseen, jossa teknomoderni menestys on saavutettu hävittämällä ja piilottamalla perinneidentiteetti yltiöpragmaattisen ulkokuoren alle ja jossa autonomisen itsehallinnan edellytykset ovat murenemassa markkinayhteiskunnan lyhytnäköisten välineellisten pakkojen alle?

Jotta voisimme vastata näihin kysymyksiin, on hieman pohdittava, mikä suomalainen identiteetti oikein on.

Suomi ei ainakaan ole malliesimerkki kansallisen identiteetin rapautumisesta globalisaation oloissa, sillä tutkimusten mukaan suomalaiset edelleen kokevat olevansa vahvasti suomalaisia. Suomen Kuntaliiton 1990-luvun lopulla teettämän tutkimuksen mukaan yli 80 prosenttia suomalaisista pitää Suomea sellaisena kokonaisuutena, johon samastutaan tai tunnetaan yhteenkuuluvuutta joko paljon tai erittäin paljon.¹⁰ Asuinalueeseen, lääniin, maakuntaan, paikkakuntaan samastutaan paljon vähemmän ja EU:n kokee vahvaksi samastumiskohteeksi vajaa 20 prosenttia. Kansainvälisessä vertailuissa Suomen luvut ovat poikkeukselliset. Pohjoismaista Norja muistuttaa eniten Suomea mutta jo Ruotsissa ruotsalaisuuden vetovoima on selvästi vähäisempi kuin suomalaisuuden Suomessa. Jopa nuorisolle kansalliset arvot ovat muita Pohjoismaita keskeisempiä, kuten esimerkiksi *Sirkka Ahonen* on osoittanut.¹¹ Monissa Euroopan maissa kansallinen yhteenkuuluvuus on varsin heikkoa: Belgia ja Italia ovat selvimpiä esimerkkejä.

Osa Suomen kansallisen identiteetin vah-

vuuden syistä on ilmeisiä. Suomen sijainti oli pitkään eristynyt, kun toisella puolella oli meri ja toisella rautaesirippu. Vaikka suomalaisten kansallista yhtenäisyyttä on ideologisista syistä liioiteltu ja usein unohdettu, että Suomessa on kaiken aikaa elänyt kielellisiä ja kulttuurisia vähemmistöjä muitakin kuin suomenruotsalaiset, on kuitenkin totta, että kansainvälisessä vertailussa suomalaiset ovat etnisesti melko homogeenisia ja että harvassa maassa valtakielen puhujien osuus ylittää suomenkielisten osuuden Suomessa. Suomalaisten yhteenkuuluvuutta on ehkä lisännyt sekin, että outo kieli on toiminut ulospäin eristävänä tekijänä.

Suomalaisen identiteetin muodostumisen ja kehityksen taustalla on kuitenkin myös historiallisia erityistekijöitä. Kansallishenkkinen kirjallisuus ja historiankirjoitus rakensi 1800-luvulta alkaen myyttiä Suomesta ja suomalaisista. Kansallisessa myytissä ajateltiin, että suomalaisuudella on ainakin monisatavuotinen historia ja että Suomen kansa on kasvanut ja kehittyntä eräänlaisena organisaationa kokonaisuutena kohti sivistystä, itsehallintoa ja loppujen lopuksi itsenäisyyttä. Kansallishengen ilmauksia on nähty esimerkiksi Lallin toiminnassa Köyliönjärven jäällä, Nuijasodassa ja Anjalan Liitossa.

Tosiasiallisesti Suomi muodostui omaleimaiseksi valtiolliseksi kokonaisuudeksi 1800-luvun alussa suurelta osalta sattumalta, suurvaltapolitiikan sivutuotteena, jota sen toimijat sen enempää kuin toiminnan kohteetkaan eivät erityisesti tarkoittaneet tai pitäneet tärkeänä. Kuten esimerkiksi *Matti Klinge* on huomauttanut, Runeberg antaa Maamme-laulussa oikean todistuksen Suomen valtion synnystä: suomalaisten kannalta kysymys oli kohtalon iskusta.¹² Napoleon ja Aleksanteri I olivat näet sopineet keskinäisestä etupiirijaostaan Tilsitissä vuonna 1807. Se oli johtanut Suomen valloitukseen ja Suomen valtion muodostamiseen ilman suomalaisten omaa pyrkimystä, halua tai osallisuutta. Suomi ei tällöin myöskään ollut yhtenäinen kulttuurinen kokonaisuus. Perinteiset maakunnat olivat keskeisiä samastumiskohteita ja esimerkiksi Turusta oli paljon lyhyempi matka Tukholmaan kuin Savon ja Karjalan takamaille.

Suomalaisten yhdistäjänä toimi 1800-luvulla se kulttuuri, joka suurelta osalta syntyi kansallisiksi herättäjiksi itsensä ymmärtäneiden sivistyneistön edustajien tietoisien toiminnan tuloksena. Tällä toiminnalla oli selkeät esikuvat yleiseurooppalaisessa romantiikassa ja kansallisuusaatteessa. Yhtenäisen suomen yleiskielen luominen kansan puhumien toisistaan huomattavasti eroavien murteiden pohjalta ja kohottaminen rahvaankielestä sivistyskieleksi oli ollenainen osa tätä prosessia.

Jos käytetään Castellsin termejä, suomalaisuus syntyi alun perinkin projekti-identiteettinä, vaikka se 1800-luvun erityisesti saksalaisperäisen kansallisuusaatteen hengessä naamioitiinkin perinneidentiteetiksi kansallisen mytologian ilmiasuun. Sen sijaan mikään vastarintaidentiteetti suomalaisuus ei ollut. Kansan ja yhteiskunnan kehitys ymmärrettiin hitaaksi kypsymiseksi, kuten Maamme-laulussa, moraaliseksi ja velvollisuudentuntoiseksi mukautumiseksi maailmanhistorian voimiin, kuten Väinö Stoolin tarinoissa, tai kasvamiseksi laillisen järjestyksen hyväksymiseen, kuten Seitsemässä veljeksessä. Esivallan kunnioitus korostui Suomen poliittisessa kulttuurissa. Tätä asennetta tuki jo luterilainen perinne, jossa ajateltiin, että luja esivalta on ainoa este syntiin langenneiden ihmisten heikon moraalisen tarmon tuhoisia seurauksia vastaan. Lisäksi 1800-luvun loppuun saakka Suomessa käsitettiin, että lojaali asenne Venäjän keisaria kohtaan oli suuriruhtinaskunnan menestyksen avain.

Itsenäinen Suomi ja kansallinen eheyty

Itsenäinen Suomi syntyi, aivan kuten Suomen suuriruhtinaskuntakin oli syntynyt,

10 Ks. *Krister Ståhlberg*, Samaistuminen kuntaan. Teoksessa Kuntalaisten valta ja valinnat. Toim. Kari-Pekka Mäki-Lohiluoma & Marianne Pekola-Sjöblom & Krister Ståhlberg. (1998), s. 198–211.

11 Ks. *Sirkka Ahonen*, Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa (1998).

12 *Matti Klinge*, Suomi-myytti. Teoksessa Suomi – maa, kansa, kulttuurit. Toim. Markku Löytönen & Laura Kolbe (1999), s. 88–97.

suurvaltopoliittisten sattumien yllättävänä ja suurelta osin tarkoittamattomana lopputuloksena. Suomi tuli itsenäiseksi siten, että venäläiset tekivät kaksi vallankumousta ja Saksa vaati Suomea julistautumaan itsenäiseksi, jotta voisi tunnustaa maan ja ottaa sen suojelukseensa.¹³ Ennen bolshevikkien vallankumousta suomalaisten itsenäisyyspyrkimykset olivat marginaalisia. Itsenäisyysliikkeen, erityisesti jääkäreiden merkitystä alettiin korostaa vasta kun tuli tarve luoda kansallista mytologiaa itsenäiselle Suomelle. Suomen itsenäistymisjulistus oli pikemminkin halua päästä eroon bolshevismista kuin Venäjältä. Bolshevikkivallankumous oli Suomen kannalta onnekas kohtalon isku ainakin siinä mielessä, että Lenin oli ainoa Venäjän hallitsija, joka oli valmis tunnustamaan Suomen itsenäisyyden, hänkin toki vain taktisista syistä. Ensimmäisen maailmansodan päättyminen sekä Saksan että Venäjän tappioon teki mahdolliseksi sen, että Suomi saattoi jäädä täysivaltaisesti itsenäiseksi valtioksi.

Itsenäistymisprosessi oli omalla tavallaan ongelmallisempi tapahtumasarja kuin autonomisen Suomen synty ja kansakunnan rakentaminen 1800-luvulla. Itsenäistymistä ei voi mitenkään tulkita pelkkänä menestystarinana eikä kohtalon onnekkana oikkuna, kun maa ajautui kansainvälisessä vertailussakin huomattavan raakaan ja veriseen sisällissotaan, jota voi hyvin verrata entisen Jugoslavian alueen tapahtumiin viimeisen kymmenen vuoden aikana. Vuoden 1918 tapahtumat loivat kansallisen trauman, jonka vaikutukset ovat tuntuneet yli kahdeksankymmentä vuotta eivätkä liene lopullisesti vieläkään ohi, vaikka lähes kaikki asianosaiset ovat jo nurmen alla. Sitä osoittavat jatkuva kissanhännänveto vuoden 1918 sodan nimestä ja esimerkiksi *Heikki Ylikankaan* tutkimuksien aiheuttamat voimakkaat reaktiot.

Itsenäistyneessä Suomessa pyrittiin harjoittamaan eheyttävää politiikkaa, jonka tarkoituksena oli integroida sisällissodan hävinnyt osapuoli laillisen yhteiskuntajärjestyksen osaksi. Sitä tehtiin korostamalla lujaa järjestysvaltaa ja vaatimalla kansallista yksimielisyyttä. Eheytyspyrkimykset eivät

johtaneet sisällissodan syiden julkiseen pohdintaan vaan varsinkin porvarillisella puolella oli tavanomaista selittää sota poikkeukseksi kansallisen yhtenäisyyden linjalta. Tosiasiassa Suomi oli monessa suhteessa syvästi jakautunut ja työväestö syrjässä virallisen vallan kuvioista. Punaisella puolella tunnettiin pitkään katkeruutta vuoden 1918 kosto- ja rangaistustoimien vuoksi. Sotien välisenä aikana Suomessa esiintyi myös demokratian kannalta ongelmallisia ilmiöitä. Niitä olivat porvarillisen vallan turvana ylläpidetyt suojeluskunnat ja oikeistoradikaali Lapuan liike. Toisaalla Neuvostoliiton käskyjen mukaan toimivat kommunistit valmistautuivat kumouksellisiin toimiin sikäli kuin kykenivät. Kokonaisuutena kuitenkin pohjoismaistyyppiset kansanvaltaiset laitokset kestivät paineen hyvin verrattuna moniin muihin ensimmäisen maailmansodan jälkeen perustettuihin pikkuvaltioihin, joista monet muuttuivat diktatuureiksi. Eheytys eteni 1930-luvun lopun maalaisliiton ja sosiaalidemokraattien hallitusyhteistyössä ja tietenkin talvisodan puolustustaistelussa.

Kansallinen eheytys oli tärkeä teema myös toisen maailmansodan jälkeisessä politiikassa. Poliitiikan sävy tietenkin muuttui, kun äärivasemmiston toiminta sallittiin mutta oikeiston toimintaa rajoitettiin. Suhde Neuvostoliittoon ymmärrettiin edelleen kansalliseksi kohtalonkysymykseksi. Juuri se motivoi eheytys- ja integrointipoliitiikan jatkamisen ja ulottamisen kommunisteihin asti. Eheytyksen tärkeä osa oli, että kansalais sodan tapahtumia alettiin julkisestikin ja myös porvarillisella puolella ymmärtää myös hävinneen osapuolen näkökulmasta. *Väinö Linnan* Täällä Pohjantähden alla vaikuttii asenteisiin tältä osin enemmän kuin akateeminen historiantutkimus. Eheytysajatuksen pohjalta nousivat erityisesti Urho Kekkosen poliittiset pyrkimykset. Ulkopolitiikassa Kekkosen keskeinen motiivi oli kansallisen liikkumavapauden turvaaminen ja hyvinvoinnin lisääminen tekemällä Neuvostoliitolle reaali poliittisia myönnytyksiä. Sikäli kuin huomio kiinnitetään toisen maailmansodan jälkeisten vuosikymmenien vaurastumiseen ja erityisesti pohjoismaistyypp-

pisen hyvinvointivaltion rakentamiseen, idänpolitiikan voi sanoa onnistuneen tavoitteessaan. Kekkosen vallankäyttöön sisältyi erityisesti ulkopoliitiikan osalta ongelmallisia piirteitä. Näitä olivat vallan henkilöityminen Kekkosen persoonaan ja keskittyminen hänen käsiinsä tavalla, joka loi epäitseenäistä ja auktoriteettisidonnaista asennetta poliittisen eliitin piirissä. Idänpolitiikan suhteita käytettiin sisäpoliittisen valtapelin välineenä tavalla, joka antoi ylimääräisiä aseita Neuvostoliitolle, Kriittisen ulkopoliittisen keskustelun tukahduttaminen myös poliittisten instituutioiden ulkopuolisessa kansalaisyhteiskunnassa johti kenties siihen, että jotkut alkoivat ottaa strategiseen käyttöön tarkoitetun ystävyysliturgian kirjaimellisesti totena.

1960-luvulla suomalainen yhteiskunta alkoi modernisoitua erittäin nopeasti. Maa muuttui rivakasti maitolaituri-Suomesta naapurilähiö-Suomeksi. Rakennemuutos oli rampi kuin missään muussa läntisen Euroopan maassa. Maa vaurastui, maatalousväestö väheni, maalta muutettiin kaupunkeihin ja Ruotsiin, opiskelijoiden määrä moninkertaistui. Populaarikulttuuri, ehkäisy pillerit ja alkoholin vapautuminen liberalisoivat ja moniarvoistivat tapakulttuuria. Myös politiikassa ristiriitoja alettiin sietää entistä paremmin. Vasemmistoradikalismi kyseenalaisti kodin, uskonnon ja isänmaan pohjalta nousevat kansalliset arvot. Kuten *Risto Alapuro* on huomauttanut, ajatus yhteisestä kansakunnasta mureni, kun vaadittiin yksilöoikeuksia, poikkeavuuden sallimista ja naisten tasa-arvoa, puolustettiin syrjäytyneitä kuten vankeja ja asunnottomia, arvosteltiin armeijaa ja kieltäydettiin aseista ja pyrittiin erottamaan kirkko valtiosta.¹⁴ 1960-luvun uusvasemmistolaisuus oli ennen kaikkea modernisaatiokapinaa vapauden, yksilöllisyyden ja moniarvoisuuden puolesta ahdistavaa yhteisöllisyyttä, perinteiden painolastia sekä komentelevaa ja yhdenmukaistavaa kurinpitokulttuuria vastaan. Kekkosella oli näissäkin kuvioissa keskeinen rooli: jos hän tukahduttikin kriittistä kansalaiskeskustelua ulkopoliitikassa, sisäistä kritiikkiä hän rohkaisi ja kannusti. Sillä oli omat seurauksensa kansallisen identiteetin kannalta.

Vasemmistoradikalismin kansallista identiteettiä kyseenalaistava vaihe ei jatkunut pitkään. Uusvasemmisto menetti myös nopeasti leikkimielisen epäsovinnaisuutensa ja auktoriteettien vastaisuutensa. Omalaatuisen episodi oli opiskelija- ja kulttuurivasemmiston jyrkimmän aineksen liittyminen kommunistipuolueen Neuvostoliittoa orjalaisesti tukevaan vähemmistöön. 60-lukulaisten vasemmiston reformistinen aines sen sijaan integroitiin tehokkaasti poliittiseen koneistoon rakentamaan hyvinvointivaltiota. Näin radikaalit ryhtyivät toteuttamaan perinteistä kansakokonaisuuden projektia, joka oli korkeintaan saanut hieman moderneja sävyjä.

Voidaan väittää, että juuri Kekkosen toiminta johti radikalismiin kesyyntymiseen. Karismallaan ja sopivasti suunnatulla suvaitsevuuudellaan presidentti syleili uusvasemmiston jollei kuoliaaksi niin ainakin myötäsukaiseksi sekä itselleen että yhteiskunnan valtakoneistolle. Tänä päivänä 1960-luvun vallankumouksellisuudesta on päädytty niin pitkälle, että virallista ulkopoliittikkaa aikanaan pasifistisista lähtökohdistta kyseenalaistaneet vanhat sadankomitealaiset muodostavat nyt EU-Suomen ulkopoliitiikan demarivärisuoran. Suomen eurooppalaisissakin oloissa ainutlaatuisen konsensushengen säilymistä ja laventumisista käytännössä koko poliittiseen kenttään kuvaa sekin, että jo toista vaalikautta istuu ilman suurempia jännitteitä kokoomuksesta vasemmistoliittoon ja vihreään Liittoon ulottuva sateenkaarihallitus. Sen kokoonpanossa toki näkyy sekin, että Kekkosen kaudella ylläpidetyt keinotekoiset ulkopoliittiset raja-aidat ovat unohtuneet. Pikemminkin vallankäytön ytimen muodostaa Kekkonen kammoksuma sosiaalidemokraattien ja kokoomuksen aseveliakseli.

1990-luvulla keskeinen kansallista identiteettiä kyseenalaistanut ilmiö oli uusliberalismi, jolla oli näkyvä paino ainakin mediakeskusteluissa. Uusliberaalit arvostelivat

13 Ks. *Klinge*.

14 *Risto Alapuro*, Kertomuksia suomalaisista idän ja lännen välissä. Teoksessa *Suomi – maa, kansa, kulttuurit*, s. 98–112.

hyvinvointivaltiota, raskasta julkista sektoria, korkeaa verotusta, tulonsiirtoja, ammattiyhdistysliikettä ja muita korporatiiviseksi ymmärrettyjä järjestelmiä, yksityisen yritteliäisyyden esteitä ja holhoamista, jonka katsottiin puuttuvan yksilöiden vapauksiin ja väheksyvän henkilökohtaista vastuuta. Liberalistinen kritiikki kiinnitti huomiota myös suomalaisen poliittisen keskustelun kieleen ja käsitteistöön, josta huomattava osa periytyi hegeliläis-snellmanilaisesta perinteestä. Hegeliläisyydessähän yhteiskunnan perusosia ovat pikemminkin rakenteet ja instituutiot kuin yksilöt; erityisesti kansallisvaltio ei ollut vain sopimukseen perustuva järjestely yksilöiden etujen turvaamiseksi vaan itsessään arvokas eettinen kokonaisuus, jossa yksilöt voivat toteuttaa vapauttaan moraalilaisina olentoina. Liberalismissa sen sijaan valtio kuten kaikki muutkin julkisen vallan järjestelyt tyypillisesti ymmärrettiin vain välineellisesti arvokkaiksi.

Jyrkkä hyvinvointivaltion ja tulonsiirtojärjestelmän purkamiseen tähtäävä uusliberalismi ei kuitenkaan saanut Suomessa lujaa jalansijaa. Sitä edustanut nuorsuomalainen puolue lakkautti itsensä pudottuaan eduskunnasta ja samansuuntaisesti ajattelevat kokoomuksen oikean laidan nuorekkaat kaupunkilaisliberaalit herättävät enemmän oudoksuntaa ja epäilyä sosiaalisen vastuun puutteesta kuin innostunutta kannatusta. Suomessa uskotaan edelleen valtion vahvaan talouspoliittiseen rooliin ainakin innovaatiojärjestelmien rakentajana ja yhteisvastuulliseen sosiaalipolitiikkaan, joka suuntaa hyvinvointipalvelut yleisesti kaikille korostamatta tarveharkintaa. Poliittinen keskustelu koskettaa harvoin järjestelmän arvoperustaa. Useimmiten kiistat nousevat yksityiskohdista, esimerkiksi kysymyksestä, millaiset verotuksen, palkkauksen ja tulonsiirtojen järjestelyt ovat optimaalisesti kannustavia.

Suomessa siis kansallinen identiteetti ja yhteenkuuluvuuden tunne ovat säilyneet vahvoina, mutta arvot ja asenteet ovat modernisoituneet, yksilökeskeistyneet ja käytännöllistyneet ja kenties myös poliittinen kielenkäyttö on siirtynyt kohti liberaalia käsitteistöä. Voisi sanoa, että suomalaisuu-

desta on 1960-luvulta vuosituhaten vaihteeseen ulottuvan modernisoitumiskehityksen tuloksena tullut projekti-identiteetti, jota ei ole enää tarvetta edes esittää perneidentiteettinä. Neuvostoliiton hajottua kansallisen itsepuolustuksen tarve on vähentynyt eikä aktiivista eurointegraatiota ole koettu uhkana identiteetille, vaikka sen myötä kansallista suvereenisuutta on vapaaehtoisesti luovutettu pois. Modernisoitumisen myötä yhdenmukaistamisen paine on vähentynyt ja erilaisuuden sietokyky parantunut. Ajatus yhden mielen ja yhden kielen varaan rakentuvasta kansallisesta suomalaisuudesta on valjuuntunut: ehkä nykyään koemmekin monia erilaisia suomalaisuuksia.

Luterilainen eetos

Modernisoitumiskehityksestä huolimatta suomalaisessa identiteetissä on ollut myös jotakin samana pysyvää. Se liittyy siihen tosiseikkaan, että Suomi on ollut erittäin yhtenäisesti luterilainen maa ja eräänlainen luterilainen eetos on painanut syvän leimansa sekä suomalaisiin arvoihin ja asenteisiin että suomalaisen yhteiskunnan instituutioihin. Luterilaisia ajattelutottumuksia edustavat sellaisetkin, jotka ovat arkisessa elämässään etäänntyneet uskonnollisista käytännöistä tai jopa luopuneet kirkon jäsenyydestä.¹⁵

Luterilaisuuden yksi perusajatus on, että Jumala on antanut kaikille ihmisille luonnollisen moraalitajun täysin uskontunnuksesta ja uskonnollisesta kasvatuksista riippumatta. Vaikka Raamatustakin voi toki lukea, mikä on oikein ja väärin, ihmiset tietävät sen kyllä muutenkin omantuntonsa ja luonnollisen moraalitajunsa ansiosta. Sen sijaan luterilaisten näkemys ihmisen kyvyistä toimia omin avuin moraalisesti on hyvin pessimistinen. Syntiinlankeemuksen jälkeinen ihminen on hyvin heikko: hän ei kykene toteuttamaan Jumalan tahtoa vaikka tietäekin sen. Ihmiset voivat kyllä toimia ulkoisesti moraalien vaatimusten mukaisesti ja usein niin tekevätkin vaikuttaakseen hyviltä ihmisiltä muiden ihmisten ja Jumalan silmissä tai kenties vain välttääkseen moraalisaantöjen rikkomuksista säädetty ran-

gaistukset. Tällaisen toiminnan motiivi on kuitenkin itsekäs. Luterilaiset eivät siksi usko, että ihminen voisi tehdä mitään ansiokasta sielunsa pelastamiseksi. Jos ihminen pelastuu, hän pelastuu puhtaasti armosta, jonka perusteet ovat ihmisjärjelle täysin käsittämättömät. Luterilaiset eivät myöskään usko, toisin kuin kalvinistit, että mistään, mikä ihmiselle maailmassa tapahtuu, voisi päätellä, onko hän Jumalan armosta pelastukseen valittu vai ei. Luterilaisuus ei myös erityisemmin korosta uskonnollisen yhteisön jäsenyyttä ja identiteettiä; pikemminkin ajatellaan, että uskon kannalta tärkeät asiat tapahtuvat yksittäisen ihmisen sydämessä.

Nämä luterilaisen teologian piirteet ovat vaikuttaneet erityisen luterilaisen yksilön ja yhteiskunnan suhdetta koskevan käsityksen syntyyn. Koska luterilaiset ajattelevat, että hyvää tekemällä ei voi kerätä teologisia suorituspisteitä eikä hyvissä teoissa voi nähdä merkkejä omasta pelastuksesta, he ovat olleet valmiit jättämään sosiaalipoliittiset tehtävät julkisen vallan hoidettaviksi eikä yksityistä hyväntekeväisyyttä ole suosittu. Koska luterilaiset ajattelevat, että kaikki ihmiset ovat syntisiä ja apua tarvitsevia, he ovat suosineet kaikkiin kohdistuvaa sosiaalipoliittikkaa tarveharkintaisen sijasta. Ja koska luterilaiset ajattelevat, että jokainen ihminen joutuu vastaamaan yksin Jumalansa edessä, he ovat suosineet mieluummin yksilöön kuin esimerkiksi perhekuuntaan kohdistuvia sosiaalipoliittisia toimia. Julkista kaikkiin kansalaisiin yksilöinä kohdistuvaa sosiaalipoliittikkaa harjoittavan hyvinvointivaltion ideologia voidaan selittää näin luterilaisesta teologiasta käsin.

Luterilainen eetos on luonut pohjan vahvalle yhteisvastuun hengelle suomalaisessa yhteiskunnassa ja poliittisessa elämässä. Erilaisissa historiallisissa oloissa tämä henki on saanut erilaisia toteutumismuotoja ja jättänyt sijaa myös poliittisesti erilaisille tulkinnoille. Suomessa on hyväksytty ja hyväksytään edelleenkin varsin laajalti periaate, että julkisen vallan on kannettava vastuu kaikkiin kansalaisiin kohdistuvin toimin, että kukin yksilö voisi elää mahdollisimman hyvää elämää. Tämä on luterilaisen eetok-

sen mukainen kanta mutta ihmisillä on myös poliittisia eetoksia, joiden pohjalta heillä voi olla hyvin erilaisia näkemyksiä siitä, mitä tämä käytännössä tarkoittaa. Tämä päivänäkin kokoomuslaisen ja vasemmistoliittolaisen vastaukset voivat olla sisällöllisesti kaukana toisistaan, vaikka he ovat samassa hallituksessa valmiita sovittelemaan kantansa yhteen.

Luterilaishenkisen yhteisvastuun ajatuksen toteuttamismuodoissa on kuitenkin tapahtunut historiallisia muutoksia. Luterilaisuus on perinteisesti ollut vahvan valtion ja lujan esivallan oppi. Jo teologisista syistä on ajateltu, että vanha Aatami asuu syvällä meissä kaikissa syntiin langenneissa ja estää moraalisen tietomme muuntumasta moraaliseksi toiminnaksi. Siksi, jos valtion kontrollikoneistot eivät toimisi, ihmiset eläisivät perinteisen luterilaisen käsityksen mukaan kuin porsaat pellossa ja pahuus, vääräys ja kärsimys rehottaisivat. Suomessa on kuitenkin myös yhteiskunnallisia tekijöitä, jotka ovat ylläpitäneet lujan ja yhdenmukaistavan esivallan oppeja. Autonomian aikana Suomen hyvinvoinnin kehittyminen oli viime kädessä riippuvaista Venäjän autokraattisesta keisarista. Itsenäistyneessä Suomessa taas oli sekä sisäisiä ongelmia että ulkoisia uhkia, jotka johtivat korostamaan lujaa esivaltaa ja kansallista yksimielisyyttä. Etenkin suhteet itänaapuriin aiheuttivat myös sen, että Suomen kansallista etua toteuttavaa politiikkaa opittiin ajamaan korostetun pragmatistisin keinoin ja korostetun pragmatistista retoriikkaa käyttämällä, ilman moralisoivaa elämäntä. Paasikivi ja Kekkonen eivät turhaan pitäneet yöpöydällään Machiavellin teosta Ruhtinas, illuusiottoman ja kyynisen reaaliolitiikan klassista perusoppikirjaa. Tämäntyyppisistä tekijöistä johtuen ei ehkä aina tullut korostettua eikä edes huomattua, että yhteisvastuun ja erilaisten eheytysoikeuksien taustana on pohjimmiltaan humanistinen ajatus: ajatus, että yhteisillä toimillamme on

15 Luterilaisista arvoista ja suomalaisesta yhteiskunnasta, ks. Rahan teologia ja Euroopan kirkot. Toim. Jaana Hallamaa (1999) ja Uskonto ja nykyaika. Toim. Markku Heikkilä (1999).

pyrittävä huolehtimaan siitä, että jokaisella yksittäisellä kansalaisella on yksilönä todellinen mahdollisuus elää ihmisarvoista elämää.

Tämän päivän maailma on monissa suhteissa aivan toisenlainen kuin se oli suurimman osan 1900-lukua. Aggressiivinen tyranni-imperiumi on kadonnut Suomen naapurista ja uuden organisoitumisen tiellä taitaa olla ylivoimaisia esteitä. Kansalais sodan taustana olleet ja sen tuloksena traumatisoituneet luokkaristiriidat ovat menettäneet merkityksensä. Luterilaisuudessa vaikuttaneista ajatuksista uskottavuuttaan on ehkä menettänyt eniten epäluulo ihmisen kykyyn hallita omaa elämäänsä ilman esivallan jatkuvaa kontrollia, ainakin edellyttäen että tällaisen elämän muut yhteiskunnalliset edellytykset ovat kunnossa. Globalisaatio on toisaalta nostanut esiin uudenlaisia ongelmia, jotka eivät välttämättä ole yhtään sen helpommin hallittavia kuin 1900-luvun suuret kysymykset. Suomalaiset ovat ryhtyneet ratkomaan nykyisiä kohtalonkysymyksiäkin perinteisen pragmatistisessa ja reaalipoliittisessa hengessä. Ehkä Castellsin ja Relanderin visiot siitä, miten Suomen orientoituminen globaaliin informaatiokulttuuriin tapahtuu, eivät kumpikaan ole epätosia. Ne edustavat kahta ääripäätä niistä mahdollisuuksista, joita Suomella on. Puhdas teknokraattinen asenne tuottaa hypermodernin ulkokuoren ja sitä kohtaamattoman sisäisen luonnon yhdistävän Espoon, mutta humanistisen yhteisvastuun ottaminen vakavasti voisi antaa mahdollisuuden tuottaa jotakin vastinetta Castellsin esittämälle imartelulle. Antiklimaktisesti voi todeta, että todellisuus taitaa sijoittua näiden kahden vaihtoehdon väli maastoon.

Kohti kosmopoliittista demokratiaa

Eurooppalaisista arvoista on suomalaisessa keskustelussa puhuttu runsaasti viimeisen kymmenen vuoden aikana. En pidä tarpeellisenä jatkaa todistelua siitä itsestäänselvydestä, että Suomi on vuosisatoja ollut osa eurooppalaista sivilisaatiota. Eurooppalaiset

arvot olivat 1990-luvun suomalaisessa keskustelussa retorinen väline, joilla oli oma merkityksensä ajettaessa Suomea Euroopan Unionin jäseneksi, nyttemmin kaiketi mallioppilaaksi. Eurooppalaiset arvot ovat sitä paitsi edelleen sellainen retorinen väline, että niille voidaan antaa kovin monta poliittisilta seurauksiltaan erilaista tulkintaa. Huonoimmillaan Eurooppa-hehkutus on pöyhkeää nurkkapatriotista omahyväisyyttä, joka unohtaa, että Euroopan ulkopuolellakin voidaan ymmärtää ja arvostaa eurooppalaisten hyvinä pitämiä asioita ja että eurooppalaisuuteen liittyy kaikenlaista ikävääkin. Useissa EU:n asiakirjoissa eurooppalaisina arvoina näytettävät esiintyvän pelkästään tekniset ja taloudelliset imperatiivit, kun tavoitteeksi asetetaan pärjääminen globaalissa kilpailussa Yhdysvalloille ja Aasian talousmahdeille. Tällainen eurooppalaisuus ei ole sen kummempaa kuin Relanderin Espoo.

Toisaalta EU:n piirissä on nostettu erityiseksi eurooppalaisiksi arvoiksi sellaisiakin asioita kuin yleiset ihmisoikeudet, sosiaalisen vastuun periaate ja suvaitsevaisuus kulttuurisia eroja kohtaan. Näiden kutsuminen eurooppalaisiksi on kuitenkin sikäli ongelmallista, että ne ovat oikeastaan universaaleja, kosmopoliittisia, kaikkia ihmisiä yhteisen ihmisyyden perusteella koskevia arvoja ja myös sellaisiksi ymmärrettyjä siinä klassisessa sivistysperinteessä, josta ne ovat eurooppalaiseen keskusteluun alun perin tulleet. Vain jos tulkitaan eurooppalaiset arvot tässä viimeksi mainitussa merkityksessä ja toteutetaan niitä oman erityisen kulttuurisen kokemustaustansa pohjalta, Suomessa voidaan rakentaa hyvää yhteiskuntaa omassa maassa asuville kansalaisille ja osallistua globalisoituneessa kulttuurissa väistämättä valtioiden rajat ylittävän poliittisen toiminnan organisointiin. Siten voidaan rakentaa kosmopoliittista demokratiaa, jossa ihmisoikeudet, vastuu heikommista, kulttuurinen suvaitsevaisuus ja ekologisesti kestävä kehityksen turvaaminen ymmärretään koko maailman yhteiseksi velvollisuudeksi.

HISTORIANOPETUS JA ARVOT

SIRKKA AHONEN

Historiakulttuuri yhteisön muistin rakentajana

Dosentti Sirkka Ahonen kysyy artikkelissaan, kenen asia historian yhteiskunnallisen käytön ja historian vastaanoton tutkiminen on. Vaikka tutkija historian välittäjänä on jäänyt median ja kulttuuriteollisuuden varjoon, historian yhteiskunnallinen käyttö kuuluu silti tiedeyhteisön vastuualueeseen.

■ Yhteisön muisti syntyy kulutusyhteiskunnassa enemmänkin julkisen ja kaupallisen historiakulttuurin kuin ihmisten keskenään vaihtamien kertomusten aineksista. Historiantutkimuksen ammatillistuksessa ympäristön historiakulttuuri on jäänyt tiedeyhteisön intressin ulkopuolelle.

Tarvitseeko moderni yhteisö muistia?

Toisen maailmansodan jälkeen levisi sodasta toipuvien kansojen keskuuteen voimakas tulevaisuutta koskeva toiveajattelu. Siihen liittyi selän kääntäminen menneisyydelle. Hyvin kehittynyt yhteiskunta ei tarvitsisi historiaa vaan ennen muuta rationaalista tulevaisuuden suunnittelua. 1800-luvulta periytyneen historismin mukainen juurien ja edellytysten hakeminen menneisyydestä joutui huonoon huutoon. Olihan monella kansalla menneisyydessä paljon hävettävää. Miksi siis kulkea selkä edellä tulevaisuu-

teen, kun katseen saattoi suunnata suoraan eteenpäin?

Margaret Mead (1970) jaotteli kulttuurit sosiologisesti toisaalta niihin, jotka ottivat esikuvansa menneisyydestä, ja toisaalta tulevaisuuden odotusten mukaan suuntautuviin. Hänen mukaansa teollistuneet länsimaat kuuluivat jälkimäisiin. Menneisyys ei enää määrittänyt niiden toimintaa.¹ Meadin ajattelu toistuu ajattelussa, jonka mukaan muutos on tapahtunut niin nopeasti, että ontologinen yhteys menneisyyden ja tulevaisuuden välillä on hävinnyt.

Historismin kieltäminen sai huippunsa ns. pohjoismaisessa mallin mukaisessa ajattelussa, jossa menneisyys nähtiin lähinnä hyvän tulevaisuuden negaationa. Eriarvoisuus ja turvattomuus kuuluivat menneisyyteen, kun taas tulevaisuus rakentui rationaalisille hyvän odotuksille. Pohjoismainen 1960- ja 1970-luvun sosiaalidemokratia edellytti laskelmiin perustuvaa suunnittelua, jota tradition huomioonottamisen katsottiin lähinnä kahlitsevan.

Historismin väistyessä historiantutkijat eivät enää olleet yhteisölle tarpeellisia identiteetin rakentajia eikä kansakunnan rakentaminen enää heidän legitiimi tehtävänsä. Historiantutkijat vetäytyivätkin kansakunnan palveluksesta tutkijakammioihin. Lähdeobjektivismiin ottein he tutkivat menneisyyden jälkiä ainoana tavoitteenaan tieto sinänsä. Tiedon yhteiskunnallista käyttöä kavahdettiin. Tutkijat kielsivät sukulaisuuden esimerkiksi historianopettajien

¹ *Margaret Mead*, *Culture and Commitment. The New Relationships between Generations in the 70's* (New York 1970), passim.

kanssa, joiden he epäilivät käyttävän historiaa kasvatukseen.

Kun historioitsijat Saksassa 1960-luvulla huomasivat alansa merkityksen romahtaneen, he ryhtyivät etsimään keinoja päästä takaisin yhteiskunnallisen keskustelun yhteyteen. Historiasodassa, jota käytiin kiivaimmillaan 1970-luvun alkupuolella, uuden suunnan historiantutkijat esittivät, että historia oli yhteiskuntatiede, joka auttoi selvittämään yhteiskunnallisten ilmiöiden ja käsitteiden luonnetta. Yhteiskunnalliset erot, vallankäyttö ja konfliktit olivat historiallisesti rakentuneita ilmiöitä ja käsitteitä, joita ei voinut ymmärtää ilman aikaperspektiiviä. Saksalaiset historioteoreetikot kuten *Reinhard Koselleck* ja *Jörn Rüsen* toivat entisen historismin paikalle käsitteen 'historiatietoisuus', jolla he tarkoittivat ihmismielelle myötäsyttyistä ja tyypillistä tarvetta kelata omaa ja yhteisön elämää eteen- ja taaksepäin. Siinä missä historisismi oli tarkoittanut menneisyyttä, historiatietoisuus oli menneisyyden ymmärtämisen ja tulevaisuuden odotusten vuoropuhelua. Kaksisuuntaisuudessaan historiatietoisuus perustui tietoteoreettiselle hermeneutiikalle, jonka mukaan menneisyydelle esitetyt kysymykset nousivat ihmisen tulevaisuudenodotuksista samalla kun menneisyyden ymmärrys viritti uusia odotuksia. Tulevaisuudenodotukset samalla sekä saivat pohjaa menneisyydestä että vaikuttivat sen ymmärtämiseen.

Yhteisön muisti on perinteisesti merkinnyt samalla yhteisön identiteettiä. Historiatietoisuuden käsitteestä yhteisön muisti saa kuitenkin uuden kehityksen. Muistin tehtävä ei olekaan identiteetin vaan ihmisen rationaliteetin rakentaminen. Rationaalinen ilmiöiden selittäminen edellyttää ilmiöiden ajallisuuden tajua. Myöskään tulevaisuuden ajattelu ei ole rationaalista ilman menneisyysperspektiiviä. Yhteisön muutostarve ei nouse tässä ja nyt vaikuttavista rakenteista sellaisinaan vaan niihin liittyvistä merkityksistä, jotka ovat historiallisesti rakentuneita. Näin olettaa Koselleckin ja Rüsenin taustalla oleva Frankfurtin koulukunta. Historiatietoisuus on koulukunnan mukaan yhteiskunnallisen muutoksen edellytys. Vain

historiatietoisuus tekee mahdolliseksi vapautua ajan mukana merkityksensä menettäneistä käytännöistä. Koulukunta soveltaa historiaan näin paitsi hermeneuttista lähestymistapaa myös emansipatorista tiedonintressiä.²

Myös Amerikassa, funktionalistisen yhteiskunta-ajattelun kotimaassa, osa sosiologeja löysi historian. *Christopher Lasch* teoksessaan *The Culture of Narcissism* (1979) rinnasti historiattomuuden oireen patologisteen narsismiin. Hänen mukaansa neutronipommien ja risteilyohjusten pelossa elävät ihmiset eivät uskaltaneet ajatella tulevaisuutta vaan käpertyivät yksityisyyteen ja oman aikansa antiin. Menetettyään uskonsa tulevaisuuteen he menettivät myös rakentavan kiinnostuksen menneisyyteen. Menneisyys tuotti enää vain nostalgisia tunteita ja epämääräistä viihtymystä. Vanha esine teki olon kodikkaaksi, mutta edellisten sukupolvien pyrkimykset saattoi unohtaa.³ Laschin kaipaama rationaalinen historiatietoisuus on läheistä sukua Koselleckin ja Rüsenin näkemykselle historiasta elämänhallinnan ehtona.

Rüsen myönsi, että ihmisten historiasuhde saattoi olla paitsi puhtaasti rationaalinen, selityksiä etsivä, myös tunteenomaisen nostalginen. Vanhoilla esineillä ja kertomuksilla oli viehätysvoimaa, etenkin jos ne olivat kauniita tai jännittäviä. Tähän historian puoleen tarttuivat 1990-luvun alussa Ruotsin historiantutkijat, jotka halusivat rakentaa uudelleen suhteensa suureen yleisöön. Historiantutkijat syyttivät weibullilaista positivismia yleisön historianharrastuksen kadosta ja tarttuivat historian toiseen puoleen, sen viihdyttämismahdollisuuksiin. Niillä suuri yleisö vieteltäisiin takaisin historian pariin. Historiantutkijoiden ja popularisoijien yhteistyönä pystytettiin eri kaupunkeihin näyttely Den svenska historien, joka siekailematta hyödynsi historian jännittäviä ja tirkistelijöitä kiehtovia aineksia. Prinssien veljesmurhat ja naimajuonet, entisajan elämän groteskit piirteet ja tietenkin myös isänmaan poikien uljaat hetket tuotiin esille draaman ja lavastustekniikan ehtymättömin keinoin. Näyttely oli suurmenestys. *Herman Lindquistin* journalistisen vauhdikkaasti kirjoit-

taman Ruotsin ”suuren kertomuksen” ensimmäiset osat ilmestyivät näyttelyn aikaan kymmentuhantisina painoksina. Historia ja suuri yleisö löysivät uudelleen toisensa.⁴

Historiatietoisuuden kehitys lähtee liikkeelle menneisyyden ihmisen toiminnan selittämisestä ja ihmisen aktiivisen historiallisen toimijuuden tunnustamisesta. Pelkkä menneisyyden parissa viihtyminen ei sellaisenaan kasvata historiatietoisuutta. Jännittävät jutut vetoavat esteettisiin tarpeisiin ja luovat samalla kieltämättä tarttumapintaa menneisyyttä koskeville rationaalisille kysymyksille, mutta eivät vielä luo sellaista yhteisön muistia, joka toimisi historiatietoisuuden pohjana. Vasta selittävää voimaa sisältävät kertomukset auttavat vastaanottajaa näkemään, mitä merkitystä historiallisten toimijoiden pyrkimyksillä on ollut olojen muuttumiselle, ja luottamaan vastakin yksilöiden ja ryhmien historialliseen toimijuuteen.

Historiakulttuuri sukupolvien välisen muistelun korvaajana

Perinteisissä yhteisöissä vanhojen ihmisten tehtävä oli kertoa menneistä ja siten välittää uudelle sukupolvelle menneiden sukupolvien vaiheet. Nuoret oppivat tuntemaan nimeltä yleensä ainakin viisi sukupolvea esi-isiään. Kuhunkin nimeen liittyi usein kertomus ja jokaiseen sukupolveen jokin avainkokemus. Kaupungistuneessa, liikkuvaisessa ja tiedotusvälineiden hallitsemassa maailmassa on toisin. Kun vuonna 1997 haastattelin nuoria suomalaisia aikuisia aiheesta, mihin he perheensä ja yhteisönsä kautta samaistuivat kotimaansa historiassa, kävi ilmi, ettei perheissä enää ole tapana muistella menneitä. Isoisät ja isoäidit olivat pikemminkin innokkaita kuulemaan, mitä nuorten maailmaan kuului. He halusivat nuorten avulla pysyä kiinni nopean muutoksen kierteessä, sen sijaan että olisivat vetäneet nuoria muistoihinsa. Nuorten oli lisäksi vaikea ymmärtää eilisen maailman omituisuutta. He kuittasivat omituisiksi isovanhempien käytöksessä ilmenevät entisen ajan jäänteet kuten nuukailun ja omavaraisuuden. Isovanhemmat puolestaan häpeilivät vanhan maatalous-Suomen köyhyyttä.

Moni oli suoraan sanonut lapsenlapselleen, ettei halua puhua vanhoista ajoista niiden ”surkeuden” takia. Menevät isovanhemmat katsoivat suoraan eteenpäin kuten sodanjälkeinen mentaliteetti oli heiltä edellyttänytkin.⁵

Julkinen, osin kaupallinen historiakulttuuri on ottanut entisten suullisesti esitettyjen kertomusten roolin yhteisön muistin rakentajana. Modernien isovanhempien laiminlyönneistä huolimatta haastattelemanuoret tuntuivat melko voimakkaastikin samaistuvan joihinkin vuosisatansa yhteisiin kokemuksiin. Näitä olivat ennen muuta talvi- ja jatkosota. Niistä nuoret olivat toki kyselleet kotonakin, mutta oman perheen kertomukset sekoittuivat usein Tuntemattoman sotilaan tarinoihin. Miltei kaikki olivat lukeneet Väinö Linnan romaanin ja nähneet Edvin Laineen tai Rauni Mollbergin ohjaaman filmin, usein molemmat. Niistä he olivat omaksuneet ne arkkityypit, joilla he jäsensivät esivanhempien kokemuksia. Kaukopartiosotilas ja kaveria ei jätetä -malli toistuivat kertomuksissa. Kertomukset olivat paljolti peräisin julkisesta historiakulttuurista.

Historiakulttuurilla on monia muotoja. Historialliset romaanit, teatteri ja elokuvat ovat avoimesti fiktiivisiä historiatuotteita. Niistä vastaanottaja saa voimakkaita kertomuksia, joiden toimijoihin voi samaistua ja joiden toiminnalliset kohokohdat sävyyttävät. Rakennetun ympäristön merkit ja monumentit puolestaan ovat jotkut suoraan kertovia ja jotkut symbolisia. Ihmisillä on taipumus kehittää symboleistakin kerto-

2 Jörn Rüsen, *Historische Orientierung. Über die Arbeit des Geschichtsbewusstseins, sich in der Zeit zurechtzufinden* (Köln 1994), passim.

3 Christopher Lasch, *The Culture of Narcissism – American Life in An Age of Diminishing Expectations* (New York 1979), s. 101–103.

4 Ks. esim. *Sven Lilja*, *Skärvor av en timad strid, Akutuell om historia 2–3/1994*, s. 2–3.

5 Sirkka Ahonen, *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa* (Helsinki 1998), s. 60–63. Ks. myös *Taina Ukkonen*, *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina* (Turku 2000), passim.

muksia. Esimerkiksi uusin Kekkos-monumentti kertoi yleisölle voimamiehestä, vaikka ei esittänyt henkilöä. Muistomerkkeihin liittyvät paikalliset riitit johdattavat ympäristön asukkaat yhä uudelleen ottamaan kantaa muistoihin. Historialliset kavalkadit ruokkivat paikallista identiteettiä samalla kun sulostuttavat vapaa-aikaa. Onhan hauskaa pukeutua vanhoihin vaatteisiin ja eläytyä ajallisesti eksoottiseen elämään. Nuorilla on omat historiallisen kulttuurin tuotteensa. Sarjakuvat leikittelevät menneisyyden kuvilla ja teemoilla, ja lautapelit vievät pelaajan ritarien ja lohikäärmeiden maailmaan.

Koulun historiaopetusta en tässä yhteydessä sisällytä historiakulttuuriin, koska se ei ole samalla tavoin kuluttajan vapaasta valinnasta riippuvaa ja kulutuskysyntää myötäilevää kuin muut julkisen historiakulttuurin tuotteet. Kouluopetuksessa menneisyyden ilmiöt, henkilöt ja tapahtumat vilahtavat tietomassan osina nopeasti ohi ja jäävät toistensa alle saamatta useinkaan aikaan pysyviä mielikuvia ja samaistumista. Esimerkiksi haastatteluaineistossani koulukirjojen kriittiset näkökulmat eivät olleet läsnä, vaan nuorten kuva sodista oli romaanin ja filmin voimakkaasti vaikuttama. Se oli peräisin historiakulttuurista eikä historiantutkimuksesta. Kertomukset heijastivat Daavid ja Goljat -myyttiä eivätkä sodan jälkeisten vuosikymmenien suomalaisten historiantutkijoiden jaakopinpainia ristiriitaisten tulkintojen kanssa. Ympäristön moninainen historiakulttuuri kuvastui haastatteluissa tutkijayhteisön puhetta voimakkaampana.

Jokainen sukupolvi rakentaa yhteiset muistot uusiksi. Uudet kokemukset ja odotukset vaikuttavat muistin sisältöön. Muistojen uusiksi rakentaminen tapahtuu ihmisten välisen vuorovaikutuksen kautta. Sukupolvien välisen kertomisperinteen heikentyessä rakennetun ympäristön, median ja fiktion historiatuotanto vaikuttaa yhteiseen muistiin yhä enemmän.

Kenellä on valta määrätä yhteisestä muistista?

Ympäristön historiakulttuuri ei synny vaan tehdään. Sen tuotannon määrää milloin poliittinen valta milloin raha. Valta saattaa

olla demokraattista, kuten esimerkiksi kunnanvaltuuston päättäessä muistomerkin tai riitin toteuttamisesta, tai totalitaarista, kuten silloin kun diktaattori tai hegemoniallinen puolue pönkittää asemaansa historialla.

Totalitaarisissa maissa historiakulttuuri on yleensä tiukasti vallanpitäjien kontrollissa. Entisissä kommunistimaissa historia oli tärkeä aine. Puolueeseen kytkeytyneiden tiedekatemioiden palkkaamat tekijäkollektiivit tuottivat virallista historiaa, jonka tehtävä oli saada aikaan samaistumista puolueen ohjelmaan. Rakennettu ympäristö puhdistettiin entisiin vallanpitäjiin viittaavista muistoista ja varustettiin Puolueen historian ikoneilla.

Entä demokraattisissa maissa? Missä määrin historiakulttuuri on historioitsijoiden hallinnassa ja missä määrin sitä määräävät poliitikot, journalistit ja markkinatuottajat?

Historiantutkijoiden valta määrätä historiakulttuurista on median valtakautena varsin rajallinen. Historiakulttuuri ei synny historiantutkimuksen sivutuotteena vaan erilaisten julkisten ja kaupallisten tuottajien toimesta. Suomessa talvi- ja jatkosotaan liittyvä historiakulttuuri on hyvä esimerkki tutkimuksen ja historiakulttuurin erillisyydestä. Kun historian tiedeyhteisö 1970-luvulla keskitti voimansa kansainväliseen toinen maailmansota -hankkeeseen ja tutki sotaa nimenomaan sosiaalishistoriallisesta näkökulmasta, hallitsi markkinoita korpisoturikirjallisuus, joka perinteisen sotakirjallisuuden tapaan pitäytyi rintaman tapahtumissa. Toinen esimerkki on poliitikkojen puheissa ilmenevä historiakulttuuri. Niinpä Urho Kekkosen YYA-retoriikka edusti usein tiedeyhteisön piirissä melko marginaalisia tulkintoja. Historiantutkijat joutuvat näin usein tyytymään sivustakatsojan ja kriitikon osaan ympäristön historiakulttuuria tarkastellesaan.

Poliitikot määräävät virkamiesten kautta koulujen historianopetusta mutta eivät ympäristön historiakulttuuria. He paljastavat toki patsaita ja muistotauluja, mutta nämä ovat usein kansalaisyhteiskunnan aloitteista syntyneitä. Niinpä 1990-luvun lotta- ja suojeluskuntamuistomerkit kuvastavat YYA-

sopimuksen purkamisen jälkeisiä kansalais-mielialoja. Ne syntyivät kansalaisjärjestöjen eivätkä valtion toimesta. Ruotsi tarjoaa toisaalta esimerkin siitä, että kadun historia-kulttuuri joutui samalla vuosikymmenellä poliittisen toiminnan kohteeksi. Etelä-Ruotsin kaduille ilmaantui tuolloin Saksan kolmannen valtakunnan historiallisia tunnuksia. Uusnatsit hyödynsivät historiaa yhteiskunnallisen aggression nostattamiseen. Lunnan yliopistokaupungissa he omaksuivat Kaarle XII:n patsaan ikonikseen ja ottivat tavakseen juhlia aatettaan hänen syntymäpäivänään. Historian tiedeyhteisö katsoi parhaaksi pysyä hiljaa. Sen sijaan maan hallitus ryhtyi historiasotaan. Se järjesti kyselytutkimuksen nuorten historiantiedoista ja katsoi tulosten viittaavan tiedon puutteeseen. Toimenpiteekseen hallitus valitsi holocaustaiheisen kirjan tuottamisen ja levittämisen. *Om detta må ni berätta* (1998) vetosi samalla kertaa sekä tunteisiin että todistusaineiston kriittisen käsittelyn haasteeseen. Kirja käännettiin myös vähemmistökielille ja sitä levitettiin miljoonapainoksena koteihin, kirjastoihin ja kulttuurikeskuksiin. Näin poliittisen historiakulttuurin sisällä oli syntynyt paitsi tuotantoa myös vastatuotantoa.

Myös *media* on ottanut vastuulleen kolmannen valtakunnan harjoittamien juutalaisvainojen muiston ylläpidon. Holocaustmuistot valtasivat vuosituhatlupien lopussa julkista tilaa mediassa ja kadulla. Holocaustmuseoita pystytettiin niin Saksassa kuin Yhdysvalloissa, ja suurelokuvia tuotettiin niin Hollywoodissa kuin Euroopan studioissa. Vuosituhannen lopun holocaust-aallon perimmäisenä liikkeelle lähettäjäksi on vaikea selvästi osoittaa sen enempiä mediahegemoniaa, poliittista valtaa kuin rahan mahtia. Voisi melkein ehdottaa, että historiakulttuuri tässä tapauksessa nousi alhaalta päin; eri puolilla kansainvälistä yhteisöä ihmiset halusivat vuosituhatlupien lopuksi ottaa 1900-luvun ehkä pahimman moraalisin trauman käsittelyyn.

Median valta historiakulttuurissa ja sen kautta tapahtuvassa yhteisen muistin määrittämisessä on huomattava. Nykyihminen viettää monin verroin enemmän aikaa median vaikutuksen alaisena kuin katselee

muistomerkkejä tai osallistuu yhteisön menneisyyden muisteluun. Media puolestaan on historian suurhyödyntäjä; historian avulla se toisaalta rakentaa informaatiotarjontaansa ja toisaalta viihdyttää yleisöä saadakseen sen pysymään parissaan. Median välittämä historiakulttuuri on runsasta paitsi määrältään myös lajeiltaan. Tarjonta riippuu enemmän katsojalukujen jakaantumisesta kuin median valistustehtävästä. Kesäkauden vakiotarjontaan kuuluvien vanhojen westernien intiaanikuvan poikkeaminen tiedeyhteisön tutkimustuloksista ei huoleta ohjelmapäälliköitä yhtä paljon kuin katsojien mahdollinen siirtyminen toisille kanaville.

Pienessä maassa kuten Suomessa voi median havaita voimakkaasti kansainvälistävän historiakulttuuria. Television dokumentti- ja filmitarjonta on niin voittopuolisesti anglosaksista, että suuri yleisö tuntee todennäköisesti paremmin Englannin Tudor-kauden kuin Suomen Vaasa-kauden. Samoin lehtien päivantapahtumille antamat historialliset taustat ovat usein anglosaksisten uutistoimistojen välittämiä artikkeleita. Suomalainen lehdenlukija joutuu usein omaksumaan Reuterin tulkinnan Lähi-idän tai Balkanin menneisyydestä.

Viimeisenä historiakulttuurin mahdollisena määrääjänä nousee esiin raha. Historia viihdyttää, koristaa ja tarjoaa pakoteita arjesta – asioita joista nykyihmiset ovat tottuneet maksamaan. Speaktaakkelifilmit, bestsellerkirjat ja antikvariaatit tuovat rahaa tekijöilleen. Latistaako raha historian viihteeksi? Niin tapahtuu, jos rahan varassa tuotettu historiakulttuuri ei tue historiatietoisuutta. Jos vastaanottaja ei saa yhteyttä menneisyyden toimijoiden pyrkimyksiin ja valintoihin ja yhdistä niitä omiin tulevaisuutta koskeviin kysymyksiinsä, hän on vastaanottanut historiasta vain viihdettä sen sijaan että olisi pohtinut ihmisen ja yhteisön toimintaa. Hänellä on toki inhimillinen oikeus etsiä ulospääsyä banaalista arjesta ja viihtyä, mutta se ei saisi jäädä historian ainoaksi tehtäväksi. Menneisyyden toimijat ansaitsevat tulla vakavasti otetuiksi. Kuka olisi tyytyväinen siihen, että jälkipolvet vain huvittelisivat hänen elämänsä pyrkimyksillä ja saavutuksilla?

Raha määrää suuren osan ympäristön historiakulttuurista. Tekemällä historiakulttuurin houkutteleviksi tavaroiksi ja palveluiksi kaupalliset tuottajat saavat yleisön sankoin joukoin kuluttamaan historiaa. Näin syntyy toki myös tarttumapintaa sille historiakulttuurille, joka tukee varsinaista historiatietoisuutta. Tämä oli lähtökohtana Ruotsissa historian tiedeyhteisöllä, kun se siekailematta hyödynsi historian viihdyttävää voimaa Den svenska historien -suurnäyttelyssä. Historiakulttuuria tutkineista teoreetikoista Rösen tunnustaa historiasta saatavan viihtymyksen ihmisen tarpeita vastaavaksi ilmiöksi, kun taas Lasch näkee sen joutavaksi, yhteiskunnasta vieroittavaksi tekijäksi.

Historiakulttuuri on vain reunaltaan tiedeyhteisön ohjauksessa. Poliitikot, media ja markkinatuottajat ovat vastuussa historiakulttuurin määrästä ja sisällöstä. Edellä on viitattu siihen, että tiedeyhteisö voi käyttää historiakulttuurin valtuuttajia hyväkseen luodakseen siltaa itsensä ja yleisön välille. Toinen tehtävä tiedeyhteisöllä on käsitellä kriittisesti kadun historiakulttuuria siltä varalta, että siihen sisältyy historian väärinkäyttöä. Tällöin tiedeyhteisön on pidettävä itsensä ajan tasalla historiakulttuurin tuotannon suhteen.

Historiakulttuuri tutkimustehtävänä

Suomessa muutamat historiantutkijat ovat tutkineet historian vastaanottoa ja yhteiskunnallista käyttöä. *Kimmo Katajala* (1988) on tuonut esiin yhteisöjen harrastuksen oman historiansa kirjoittamiseen.⁶ *Seppo Hentilä* on tutkinut historian käyttöä Saksassa erityisesti sen valossa, miten historiaa käytettiin poliittisena aseena jaetussa Saksassa.⁷ Hän on myös kiinnittänyt huomiota historian käyttöön pestäessä poliittista pyykkiä jälkisuometuneessa Suomessa.⁸ *Kari Immonen* on kirjoittanut historian läsnäolosta – samoin kuin sen kieltämisestä – oman yhteisömmen elämässä ja vuorovaikutuksessa.⁹ *Jorma Kalela*, joka aikaisemmin on aktiivisesti tukenut teollisuuden työntekijöiden harrastusta kirjoittaa historiaa ”alhaaltapäin”, vetoaa tuoreessa teoksessaan

Historiantutkimus ja historia tiedeyhteisöön: ”Hänen [tutkijan] on itse päätettävä, miten osallistuu yhteiskunnassa koko ajan käynnissä olevaan historian määrittämiseen. On vastuutonta etsiä selkää, jonka taakse piiloutua. – Itsensä pettämistä on myös kuvitella, että omalla tutkimustyöllä ei olisi yhteiskunnallisia seurauksia.”¹⁰ Kalela uskoo myös että tutkijan on mahdollista astua osaksi kadun historiakulttuuria kirjoittamalla historiaa samalla kielellä, jolla yleisö puhuu omasta kokemuksestaan, ja toiseksi tunnistamalla yleisön vuorovaikutuksessa itsenäisesti ajattelevaksi toimijaksi eikä vain vastaanottajaksi.¹¹

Kalelan käsitys historiantutkimuksen ja historiakulttuurin kohtaamismahdollisuuksista on optimistisempi kuin tämän kirjoittajan. Suomessa suuri yleisö toki lukee etenkin oman maan lähihistoriaa koskevia tutkimuksia. Historiakulttuuri on kuitenkin siinä määrin osa päivittäin kohdattavaa ympäristöä ja sitä julkista tilaa, jossa ihmiset viettävät vapaa-aikansa, että se varsinaista historiankirjoitusta tehokkaammin uurtaa jälkensä yleisön mieleen. Siksi ihminen rakentaa historiatietoisuuttaan nimenomaan historiakulttuurin vaikuttamana. Tutkijoiden osaksi jää parhaansa mukaan pyrkiä mukaan dialogiin. Lisäksi tutkijoiden velvollisuus on tarvittaessa hämmentää historiakulttuurin mielikuvastoa historiallisen kritiikin ottein. Yhteiskunnan julkisen tilan tulee olla avoin tälle hämmentämiselle samoin kuin tutkijan tulee julkiseen tilaan siekailematta astua.

Mikäli historiantutkija haluaa vaikuttaa yhteisön muistiin, hänen tulisi tietää jotain sen tilasta ja sisällöstä. Siksi historian tiedeyhteisön tulisi tutkia yhteistä muistia. Vaikka muutamat historiantutkijat ovat olleet kiinnostuneita historian yhteiskunnallisesta käytöstä, kukaan ei meillä ole tosisaan ryhtynyt selvittämään historian vastaanottoa. Syynä on ehkä se, että reseptien tutkimisen menetelmät eivät kuulu historiotsijan työkaluihin. Menetelmät on lainattava sosiologeilta, joilla on tarjolla keinoja sekä kyselyaineistojen tilastolliseen analyysiin että laadulliseen haastatteluai-
neiston tulkintaan. Viitteitä antavat nuori-

son parissa tehdyt selvitykset¹², mutta aikuisväestön historiallisen muistin ja sen sukupolvittaisten erojen tutkimus odottaa tekijäänsä.

Ympäristön monimuotoisen historiakulttuurin, historian yhteiskunnallisen käytön ja vastaanoton tutkimuksen lähimmät esimerkit ovat pohjoismaisia. Tanskassa *Claus Bryld ja Anette Warring* (1999)¹³ ovat tutkinneet, miten tanskalaiset ovat rakentaneet miehitysjajasta yhtenäisyydessään ja särötömyydessään myyttisen kollektiivisen muiston. Ilmiö lienee verrattavissa suomalaisten talvisotaa koskevaan yhteiseen muistiin. *Bernard Eric Jensen* (1994)¹⁴ puolestaan on teoreettisesti selvittänyt historian osuutta ihmisen elämisaailmassa. Yhdessä eräiden muiden tutkijoiden kanssa Bryld, Warring ja Jensen ovat perustaneet tutkimushankkeen Humanistisk historieformidling – i komparativ belysning (1999)¹⁵, joka sulkee piiriinsä niin historiakulttuurin tuotannon kuin vastaanotonkin. Ruotsissa puolestaan *Peter Aronsson* on toimittanut tutkimusantologian *Makten över minnet – Historiekultur i förändring* (2000)¹⁶, joka niin saksalaiseen historiatiotoisuuden käsitteeseen, brittiläiseen ”historia alhaalta käsin” -liikkeeseen kuin ranskalaiseen *Les lieux de mémoire* -hankkeeseen viitaten perustaa vastaavan tutkimussuunnan Ruotsiin. Virik-

keenä on ollut edellä mainittu ongelmallinen Den svenska historien -hanke, jonka puitteissa tiedeyhteisö uudelleen arvioi suhteensa kadun ja median historiakulttuuriin.

Pohjoismaiset esikuvat ovat haastavia. Kuka tutkisi historian vastaanottoa ja kulttuurista käyttöä elleivät historioitsijat lähtien tiedonalansa itseymmärryksestä? Kysymyshän ei ole kasvatuksen ongelmista vaan historiallisen tiedon ulottuvuuksista. Historia elää omaa elämänsä historianlaitosten ulkopuolella, mutta historioitsijan ammatillinen vastuu ulottuu myös sinne. Tutkimuksen vuoro vaikutus historiakulttuurin kanssa on se kenttä, jolla yhteisön historiatiotoisuuden taso määräytyy.

JUKKA RANTALA

Opettajien arvokasvatuksen kritiikki

Dosentti Jukka Rantala tarkastelee ääriäisemmiston kritiikkiä kansakoulunopettajien arvokasvatukseen. Kirjoituksessa kuvataan mallikansalaisuuteen kuulunutta poliittista eetosta ja siihen toisen maailmansodan jälkeiden kohdistuneita moitteita.

■ ”Koulussa ei koskaan tiedä, mitä sieltä voi löytää erinomaisen ja hyvän työn ohella”, kirjoitti eräs kansakouluntarkastaja selvitettyään opettajaa vastaan esitettyjä syytöksiä. Tarkastaja halusi näin selittää miksei hän ollut havainnut opettajan sopimattomalla toimintaa viran ulkopuolella. Tarkastajan huomautus paljastaa jotain myös hänen omasta toiminnastaan. Hän yritti pestä kätensä syytösjutusta, joka poikkesi tavanomaisista konflikteista, joita hän oli aiemmin selvittellyt. Toisen maailmansodan jälkeinen tapahtunut poliittinen murros heijas-

6 *Kimmo Katajala*, Historialiike. Teoksessa *Historian päivät 1988*. Toim. Rauno Endén. Historiallinen arkisto 93 (Helsinki 1989), passim.

7 *Seppo Hentilä*, Jaettu Saksa, jaettu historia – kylmä historiasota 1945–1990 (Helsinki 1994), passim.

8 *Seppo Hentilä*, *Historian julkinen käyttö*, Tieteessä tapahtuu 5/1998, s. 5–9.

9 *Kari Immonen*, *Historian läsnäolo* (Turku 1996), s. 77–82.

10 *Jorma Kalela*, *Historian tutkimus ja historia*, Helsinki 2000, s. 75.

11 *Idem*, s. 226–227.

12 *Abonen*, passim; Nuori kansalainen -tutkimuksen Suomen raportti. IEA Civics – Nuori kansalainen tutkimuksen julkaisuja 2. Painamaton aineisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.

13 *Claus Bryld & Anette Warring*, *Besaettelsetiden som kollektiv erindring* (Roskilde 1999), passim.

14 *Bernard Eric Jensen*, *Historiedidaktiske sonderinger*, Bind 1 (København 1994), s. 59–65.

15 *Claus Bryld et al.* *At formidle historie – vilkår, kendetegn, formål* (Roskilde 1999), passim.

16 *Makten över minnet – Historiekultur i förändring*. Toim. Peter Aronsson (Lund 2000), passim.

tui opettajien arvokasvatuksen kritiikkinä, ja siitä myös kyseisessä syytösjutussa oli kyse.¹

Tarkastaja joutui tutkimaan paikkakuntalaisten esittämiä syytöksiä ”ryssävihaan” ja sotaiseen mielialaan kasvattamisesta. Lisäksi syyttäjät nostivat esille opettajan osallisuuden Lapuan liikkeeseen. Tarkastaja ja koulun johtokunnan jäsenet asettuivat aluksi tukemaan opettajaa, joka oli heidän mielestään joutunut poliittisen ajojahdin kohteeksi. Syyttäjät eivät siitä lannistuneet. He ottivat yhteyttä valtiolliseen poliisiin, jossa syyttäjien poliittiset näkemykset saivat osakseen ymmärrystä. Lisäksi kansandemokraatteja lähellä oleva *Kansan Ääni* -lehti nosti tapauksen julkiseksi keskustelun aiheeksi, myös kouluhallituksen kansandemokraattista pääjohtajaa informoitiin asiasta. Opettajan lisäksi syytökset kohdistettiin nyt myös tarkastajaan, jota vanhemmat syyttivät opettajan tukemisesta.

Paine opettajaa ja tarkastajaa vastaan koveni. Opettaja yrittikin saada viran toiselta paikkakunnalta, mutta epäonnistui. Tarkastajan suhtautuminen opettajaan muuttui syyttäjien ulotettua arvostelunsa myös häneen. Yllättäen tarkastaja ilmoittikin olleensa tyytymätön opettajaan. Elettiin aikaa, jolloin äärivasemmisto näytti saavan haluamansa virkamieslainsäädännön muutokset. Laki ei kuitenkaan vielä sallinut opettajan erottamista poliittissävytteisillä syytöksillä. Siksi opettajasta yritettiin päästä eroon juopumus-syytöksillä. Lain mukaan opettaja voitiin erottaa, jos hän käyttäytymisellään viran ulkopuolella osoitti, ettei ansainnut sitä kunnioitusta, jota hänen asemansa opettajana edellytti.

Juopumus julkisella paikalla oli käypä syytösperuste.

Tarkastajan asenteessa tapahtui kuitenkin taas muutos, kun syyttäjiä suurempilukuinen joukko paikkakuntalaisia kokosi voimansa opettajan tueksi. Toista sataa kyläläistä todisti, ettei tämä ollut syyllistynyt juopotteluun. Myös opettaja itse oli aktiivinen. Hän hankki poliisilta todistuksen, jonka mukaan pidätykseltä näyttänyt tilanne olikin ollut vain henkilöllisyyden tarkastamista varten. Syyttäjät menettivät pelin ja

opettaja säilytti virkansa. Tarkastajakin pidättäytyi jatkotoimista.

Edellä kuvattu tapaus kertoo opettajiin kohdistettujen syytösten tutkimisen ongelmista. Monesti syytöstapauksia tutkitaan lähes yksinomaan kouluviranomaisten tuottamien lähteiden varassa. Niissä taas argumentoidaan pääasiassa kansakouluasetuksen kurinpitosäännösten ehdoilla. Ellei valtiollinen murroskausi olisi valanut syyttäjiin uskoa uudenlaisen poliittisen vaikuttamisen mahdollisuuksista, kyseinen syytös-juttu olisi ehkä jäänyt syntymättä. Tai sitten se olisi piirtynyt jälkipolville vain juopumus-syytöksien muodossa.

Kyseistä syytöstapahtumaa selvittänyt kansakouluntarkastaja kuvaili puoli vuosisataa myöhemmin toimintaansa, jossa hänen mielestään sodanjälkeinen poliittinen jännitys ei näkynyt. Edellä kuvattua syytöstapausta hän ei nostanut esille, sillä se olisi kertonut aivan muuta.² Kyseisen tapauksen, kuten muidenkin opettajiin kohdistuneiden syytösten tutkimisen tekee vaikeaksi toimijoiden perimmäisten pyrkimysten jääminen hämärän peittoon. Jos vaikka lasten vanhemmat olisivat halunneet päästä opettajasta eroon poliittisista syistä, syytökset verhottiin usein sellaisiksi, etteivät ne näyttäneet poliittisilta. Näin tehtiin usein myös toisen maailmansodan jälkeisenä murrosajana, vaikka yhteiskunnallinen tilanne oli suotuisa poliittisen vasemmiston esittämälle koulun arvostelulle. Syytöstapausten lähempi tarkastelu paljastaa niihin liittyneen kuitenkin monesti politiikan.

Poliittiset murrokset ovat heijastuneet koulumaailmaan ja aiheuttaneet konflikteja. Riidat ovat taas tuoneet esille sellaista, josta muuten on vaiettu. Silti myös murroskausien tutkimisessä on ongelmia. Henkilöt, jotka esimerkiksi sodanjälkeisinä vuosina syyttivät opettajia, eivät historian häviöinä halua muistella kyseisiä asioita. Myöskään syytetyt opettajat eivätkä heidän omaisensa halua palauttaa asioita mieleensä, koska usein syytöksissä oli paljon peräkin. Asioista vaietaan niiden arkaluontoisuuden vuoksi. Kansakouluntarkastajan tai valtiollisen poliisin etsivän kaltaiset virkansa puolesta asiaan sekaantuneet muistavat taas

asiat valikoiden. Siksi opettajien arvokasvatuksen kritiikin tutkiminen vaatii paikallisyhteisön menneisyyden tuntemista. Tutkijan on selvitettävä opettajan ja tämän syyttäjien kytköksiä toisiinsa ja perehdyttävä paikkakunnan poliittiseen kulttuuriin. Vain yksityiskohtaisen tarkastelun avulla pystyy selvittämään, millaisia asioita liittyi kotien ja koulun välisiin ristiriitoihin, miten erilaiset ryhmät ja yksilöt suhtautuivat niihin sekä miten ihmisten asema yhteisön jäsenenä vaikutti heidän suhtautumiseensa. On siis valittava niin sanottu mikrohistoriallinen lähestymistapa.³ Makrotason, valtakunnallisen tason tarkastelussa arkaluontoiset ilmiöt, kuten koulun arvoristiriidat jäävät usein piiloon.

Kansakoulunopettaja mallikansalaisena

Kansakoulunopettajat olivat omaksuneet 1800-luvun lopulla kansallisuusliikkeen ajatuksen kansakunnan yhtenäistämisestä ja valtion voimistamisesta. Opettajat samaistivat itsensä kansakunnan rakentajiksi ja kaivat kansallista eheyttä rikkovia aatteita. Kansakoulunopettajien rooli valtion kansalaisten kasvattajana korostui itsenäisen Suomen rakennusvaiheessa. Opettajien piti olla uskollisia esivallalle, maineeltaan nuhteettomia, ahkeria ja hurskaita. Opettajavaliokoinnilla varmistettiin tulevien opettajien sopivuus esikuviksi ja seminaarikasvatuksella vahvistettiin heidän kuuliaisuuttaan.⁴

Itsenäisyyden ajan alkuvuosikymmeninä kansakoulunopettajien poliittinen asennoituminen oli yhtenäinen: opettajat kannattivat oikeistopuolueita. Kansakoulunopettajien suhde poliittiseen oikeistoon herättää kysymyksiä, sillä maalaisliitto ja kokoomuspuolue vastustivat usein hyvinkin jyrkästi kansakouluväen pyrkimyksiä. Sitä vastoin vasemmisto, joka voimakkaimmin pyrki edistämään kansakoulutointa ei saanut opettajien kannatusta.⁵ Opettajat omaksuivat yhteiskunnallisen asemansa mukaisen poliittisen roolin, johon heitä oli jo seminaarissa valmistettu. Usein paikkakunnan poliittinen eliitti edellytti opettajan ottavan osaa muun muassa suojeluskuntien tai Lotta Svärd -järjestön toimintaan. Niiden sekä

muiden ei-sosialististen seurojen ja yhdistysten jäsenyys lankesi opettajalle kuin luonnostaan ja opettaja sitoutui niiden arvomaailmaan. Kansalaissodan jälkeen valkoisen Suomen perintö tuli ajoittain niin vahvasti esille, että opettajan oli helpointa myötäillä sitä. Kansanopettajat kulkivatkin valtaviiran mukana karikoita vältellen.

Koulujen tarkastajat valvoivat opettajia etteivät nämä toimineet mallikansalaisen ihannetyypin vastaisesti. Sopimaton käytös sekä virassa että sen ulkopuolella sanktioitiin. Epäsäännöllisen elämäntavan, juopotelun tai tehtävien laiminlyönnin tiedettiin johtavan varoituksiin ja viimekädessä virasta erottamiseen. Opettajien poliittisten mielipiteiden sanktiointi sen sijaan oli ongelmallisempaa. Opettajien piti välttää poliittisia kannanottoja, koska ne saattoivat lyödä säröjä yhtenäisen kansakunnan projektiin. Varsinkin maaseudulla opettajan ”vääränlaiset” poliittiset kannanotot saivat yhteisön vaatimaan opettajan erottamista. Opettajien poliittisen toiminnan sopivuudesta tai sopimattomuudesta päätti kuitenkin viime kädessä kouluhallinnon virkamieskunta.

Poliittiset murroskaudet paljastavat milaista käytöstä kouluhallinnon virkamieskunta odotti kansakoulunopettajilta. Kansa-

1 Kyseisestä syytösjutusta ks. *Jukka Rantala*, Sopimaton lasten kasvattajaksi! Opettajiin kohdistuneet poliittiset puhdistuspyrkimykset Suomessa 1944–1948 (Helsinki 1997), s. 9–11.

2 *M.O. Karttunen*, Maalaiskansakouluntarkastajana Etelä-Pohjanmaalla 1940- ja 1950-luvuilla. Teoksessa *Koulu ja menneisyys XXVIII* (Helsinki 1990), s. 69.

3 Ks. *Carlo Ginzburg*, Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. *Suom. Aulikki Vuola* (Tampere 1996), esim. s. 193; ks. myös *Risto Alapuro*, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933 (Helsinki 1994), s. 316–317.

4 Mallikansalaisuudesta ja sen määrittelystä ks. *Risto Rinne*, Kansanopettaja mallikansalaisena. Opettajuuden laajeneminen ja opettajuuteen rekrytoitumismekanismit Suomessa 1851–1986 virallisen kuvausaineiston ilmaisemana. Turun yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia A:108 (1986), esim. s. 9; *Risto Rinne*, Mistä opettajat tulevat? Suomalaisen kansanopettajiston yhteiskunnallinen tausta sekä kulttuurinen että sosiaalinen pääoma 1800-luvun puolivälistä 1980-luvun lopulle. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja A:135 (1989).

5 Ks. *Aimo Halila*, Suomen kansakoululaitoksen historia IV. Oppivelvollisuususkoulun alkuvaiheet (Turku 1950), s. 278; ks. myös *Veli-Matti Autio*, Opetusministeriön historia IV (Järvenpää 1986), s. 73.

Syyttäjät vaativat opettaja Jyräkoskelle (kesk.) rangaistusta fasismille suoritetuista palveluksista, joilla he tarkoittivat kuulumista lottiin. Sitä vastoin opettaja Pietarinen (oik.) säästyi syytöksiltä, vaikka hän oli toiminut Lotta Svärd -yhdistyksen paikallisosaston varapuheenjohtajana. Neljännesvuosisadan aikana Jyräkoskesta oli tullut paikkakunnan johtohahmo, ja hänen arvokasvatuksestaan löytyi tilaisuuden tullen paljon huomauttamista. Nuori opettaja ei vielä ollut vakiinnuttanut paikkaansa eikä ehtinyt bankkia vibamiehiäkään. Paikkakunnan kokemuserintö ja siitä nousseet kaunat näkyivätkin opettajien syytösjutuissa selvästi. Kuva vuodelta 1947. Museovirasto.

laissota jälkiselvittelyineen, oikeistoradikalismien kausi ja toisen maailmansodan jälkeiset niin sanotut vaaran vuodet loivat paineita opettajakunnan poliittiseen seulonnan. Edellä esitetyt ajanjaksot ovat otollisia tutkimuskohteita, koska ne paljastavat yhteisön kansakoulunopettajiin kohdistamia odotuksia. Opettajien poliittisen eetoksen tutkimisessa kyseisenlaiset murroskaudet ovat kuin kalvomaisia tirkistysaukkoja, jotka umpeutuivat tilanteen vakiintuessa. Seesteisinä kausina koulu näyttäisi olevan poliittisista intohimoista vapaa.

Kansakoulunopettajan mallikansalaisuutta on aiemmin tarkasteltu lähinnä lakien ja asetusten sekä erilaisten mietintöjen näkökulmasta.⁶ Virallinen asiantuntijapuhe ei kuitenkaan kerro toteutuneesta todellisuudesta. Vastausta vailla on oliko kansakoulunopettajat sellainen yhtenäinen poliittinen ryhmä kuin aiempi tutkimus on esittänyt. Opettajiin kohdistettuja syytöksiä tutkimal-

la voi yrittää selvittää oliko kansanopettajien uskollisuus esivallalle onnistuttu varmistamaan opettajarekrytoinnilla ja opettajakoulutuksella. Syytöstopauksiin perehtymällä voi myös selvittää miten kansanopettajien poliittiseen käyttäytymiseen pyrittiin vaikuttamaan.

Opettajien arvokasvatuksen kritiikki

Opettajien ja kotien välisiä arvovieraita tai konflikteja ei juurikaan ole tutkittu. Näin siitä huolimatta, että koulu on ollut yhteiskuntaan vahvasti sosiaalistava instituutio. Kansakunnan yhtenäistämistä kansakoulun avulla voi pitää viime vuosisadan suurena projektina Suomessa. Vanhempien lähetettyä lapsensa kouluun nämä joutuivat kuitenkin alistumaan ulkopuoliseen kontrolliin. Opettajan ja koulun arvot eivät aina olleet samat kuin perheen, mikä aiheutti kitkaa kotien ja koulun välille. Tästä on monia kuvauksia muun muassa kaunokirjallisuudessa. Myös kokonainen yhteiskunnallinen ryhmä, työväestö, joutui kokemuksensa mukaan koulun alistavaan kontrolliin vastoin omaa tahtoaan. Koulun tehtäväksi tuli sosiaalistaa työläislapsen ja -perheet valkoisen Suomen arvoihin, ja oppivelvollisuus tarjosi siihen mahdollisuuden. Työväen muistelmia tutkinut *Ulla-Maija Peltonen* on todennut, että työväestö suhtautui kielteisesti sekä kouluun että opettajiin. Työläisperheet kokivat koulua käyvien lastensa huonon kohtelun kollektiivisesti, koko perhettä kohtaavana epäoikeudenmukaisuutena vallanpitäjien taholta.⁷

Moskovan välirauhan solmimisen jälkeinen aika antaa tilaisuuden tarkastella kyseistä eripuraa. Poliittisen äärivasemmiston näkökulmasta kyseiset vuodet olivat toiveikkaita. Se uskoi yhteiskunnan muutokseen, ja joitain viitteitä siitä oli jo näkyvissä. Niin sanottuja uusia kasvoja valittiin eduskuntaan, keskusvirastojen johtoa vaihdettiin ja valtiollinen poliisi uudistettiin. Yhteiskunnan eri aloilla näkyneen uuden suunnan politiikan uskottiin ulottuvan kouluunkin, mistä osoituksena oli kansandemokraatin nostaminen kouluhallituksen pääjohtajaksi ja opetusministeriksi.

Ei koululaitosta tarvitsekaan puhdistaa!

Lapuan Hirvioloella kansakoulu kulkee „normaalista” laturaan ja opettaja opettaa . . . tappamaan ryssiä!

Lapua on edelleen ikli:n vahva kielakunnanoikeudessa. Innake ja siellä elää vielä monet keino ja konstit, jolla lapualaisuuden synkkää peikkoa pidetään yllä. Lapuan Hirvioloella elää ja valkuttaa kansakoulunopettajana Leo Leinonen ikli:n ansiollutun ritarin, No ohjan tällä kertaa turhaa muiluttaja, Mikko Erichin vortteilla, silloin kun hän vieraili Lapualla joissain oikeusjutussa. Kerrotaan, maallista ryssiävibaa kansakoululla samalla kertaa kun lakimites nuortsooni sillä kalkkhan sujuu Mikko Erich esiintyi lakituvassa, lapuan malliin. Eiköhän tämä tällainen ole täysin normaalilla olotilaa, vai mitä ajattelevat viranomaiset?

Ääriäsemmissä arvosteli koulun arvokasvatus-lehdissä. Vaasalainen Kansan Ääni -lehti keskittyi erityisesti ruotimaan yksittäisten opettajien toimia ja luomaan pohjaa näiden painotukselle. Kansan Ääni 23.8.1946.

opettaja ei ollut sitoutunut oikeistoradikalismiin. Suureksi osaksi se oli johtunut kouluhallituksen tiukasta poliittisista äärisuuntauksista vastustavasta politiikasta. Edes oikeistoradikalismien etsikkoaikana opettajakunta ei ollut vapautunut kouluhallituksen ohjauksesta, vaikka poliittinen oikeisto oli ajoittain voimakkaasti kritisoinut kouluhallituksen linjaa. Kansakoulun kunnallisesta luonteesta huolimatta valtion ote opettajiin oli

6 Esim. *Hannu Simola*, Paljon vartijat. Suomalainen kansanopettaja valtiollisessa kouludiskurssissa 1860-luvulta 1990-luvulle. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 137 (1995); *Rinne* 1986, 1989.

7 *Ulla-Maija Peltonen*, Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen (Helsinki 1996), s. 231–237; ks. myös *Raimo Parikka*, Malmi-Tapanilan työläisyhteisö 1920-luvun alussa. Teoksessa Väki voimakas 4. Suomi 1917–1918 (Hämeenlinna 1990), s. 308.

8 *Liisa Korpineva*, Punaisten koulupolitiikka ja Hämeenlinnan tarkastuspiirin koulut. Julkaisematon Helsingin yliopiston Suomen historian laudatur-tutkielma (1976), s. 89; *Markku Pura*, Työväenlasten koulunkäynti Raunistulassa vuosina 1899–1989. Julkaisematon Turun yliopiston kasvatustieteen pro gradu -tutkielma (1990), s. 140–141.

9 *Paavo Virkkunen*, Itsenäisen Suomen alkuvuosikymmeniltä (Helsinki 1954), s. 329–330.

10 *Rantala* 1997, s. 58.

Ääriäsemmissä syytti opettajia puolueellisuudesta. Opettajien keskuudessa kritiikki koettiin ylimitoitettuna, sillä opettajat olivat omasta mielestään toimineet puolueettomasti. Monet syytetyiksi joutuneet opettajat eivät hyväksyneet syytöksiä puolueellisuudesta tai työläisten arvojen väheksymisestä. He eivät omasta mielestään olleet voineetkaan kyseenalaistaa valkoisen Suomen arvoja. Kansalaissodan jälkeen ja lapualaisaikana niin sanottuja epälojaaleja opettajia oli karsittu kouluista. Esimerkiksi Hämeenlinnan tarkastuspiirissä erotettiin opettaja, koska hän oli puhunut myötämielellisesti vallankumouksesta oppitunnilla ja toiminut muutenkin punaisten toivomalla tavalla. Turun työläiskaupunginosassa Raunistulassa toiminut opettaja joutui puolestaan eroamaan virastaan annettuun ”siveellisen kannatuksensa punakapinalle”. Myöhemmin opettaja valittiin uudelleen samaan virkaan, mutta hänen kollegansa, koulun johtokunnan opettajajäsen, vastusti valintaa ja tiedusteli oliko valitulla opettajalla sovelias mielenlaatu. ”Koulun sisäisen rauhan takia olisi johtokunnan otettava huomioon myöskin koulun opettajain enemmistön toivomukset”, vaati johtokunnan opettajajäsen, eikä punaisia kannattanut opettaja saanut virkaansa. Myöhemmin tämä sai virkansa takaisin Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksellä. Hyvin harva erotettu opettaja kuitenkaan jaksoi tai uskalsi valittaa samalla lailla päätöksestä kuin raunistulalaisopettaja.⁸ Oikeistoradikalismien kiihkeimpänä kautena kokoomuslainen opetusministeri Paavo Virkkunen kehotti kouluhallitusta tutkimaan ilmiantoja ”epälojaaleista” opettajista. Kansakouluntarkastajien tutkimukset johtivatkin yleensä opettajalle annettuun muistutukseen tai varoitukseen. Joissain tapauksissa opettaja painostettiin pois koulusta.⁹ Opettajakunta tukeutui sotien välisenä aikana valkoisen Suomen arvomaailmaan. Kuitenkaan sodanjälkeisinä vuosina erotettaviksi vaadituista opettajista ei monikaan muistuttanut Väinö Linnan Täällä Pohjan tähden alla -romaanin Pentinkulman kylän kansakoulunopettajaa, joka alistui avoimesti työläislapsia ja yritti valaa oppilaisiin kiihkoisänmaallista sotaisuutta. Kovin moni

säilynyt vahvana kouluhallituksen ja ennen kaikkea sen kansakouluntarkastajien avulla. Sodanjälkeinen koulun arvostelu onkin ymmärrettävä osana kommunistien politiikkaa. Aikakauden poliittinen taktikointi kansanrintamayhteistyön vaalimisineen esti kommunisteja kuitenkaan ryhtymästä jyrkkiin toimiin. Silti puhdistusretoriikka sai jotkut ryhtymään sanoista tekoihin.

Poliittiset syytökset

”Sopimaton lasten kasvattajaksi” -syytös kuvaa sodanjälkeisen ajan vaikutuksia opettajan asemaan: epävarmassa poliittisessa tilanteessa oppilaiden vanhemmat vaativat opettajan erottamista monesti ilman argumentteja, saatikka että he olisivat yrittäneet osoittaa tämän syyllistyneen kansakouluasetuksessa mainittuihin rikkeisiin. Monien vanhempien mielestä opettaja oli sopimaton kasvattamaan lapsia, koska tämän arvot olivat toiset kuin heillä. Sodanjälkeisen ajan ilmapiiristä kertoo vaatimus opettajien erottamisesta tai heidän pakottamisesta muuttamaan suhtautumistaan työläisiin. Monet ääri vasemmiston kannattajat uskoivat, että vanhoja vääryyksiä voitaisiin oikoa ja koulukasvatuksenkin arvoja saataisiin muutettua. Sopimaton lasten kasvattajaksi -lause toistuu useissa ääri vasemmiston kannattajien opettajista tekemissä kanteluisissa ja joukkokokouksissa kerättyjen erotettaviksi vaadittujen virkamiesten nimilistoissa. Esimerkiksi Kalajoen kansakoulun opettajan ilmoitettiin olevan sopimaton lasten kasvattajaksi kiihkomielisen Saksan-aatteen vuoksi. Opettaja oli vienyt oppilaansa saksalaiseen laivaan sodan aikana ja poislähtiessä hän oli vaatinut oppilaita tekemään Hitler-tervehdyksen. Kantelijan mukaan opettaja tunnettiin paikkakunnan mustimpana taantumuksen edustajana.¹⁰ Tapuksesta ilmenee opettajia vastaan esitettyjen syytösten luonne. Opettajia yritettiin saada vastuuseen aikaisempien tekemistensä tai yleisen mielipiteen nojalla.

Sotien jälkeen poliittisten puhdistuspyrkimysten kohteeksi joutuneista noin kahdesta sadasta opettajasta ketään ei erotettu. Jotkut vaihtoivat painostuksen takia paikkakuntaa, mutta vain harvat. Lakien

ohella opettajia puolustivat kouluhallituksen tarkastajat. Jos he olisivat nähneet puhdistuksen tarpeelliseksi, vaihtuvuus opettajakunnassa olisi ollut suuri. Opettajan asemaan pystyivät vaikuttamaan myös koulujen johtokunnat, mutta niidenkin piti alistaa tärkeimmät päätöksensä tarkastajan hyväksyttäväksi. Nuhteettomuus ja esimerkiksi kuuluvuus opettajien ominaisuuksiin. Mikä sitten oli sopimatonta käyttäytymistä riippui pitkälti tarkastajan tulkinnasta. Esimerkiksi eräs alahärmäläisopettaja opetti kansakouluntarkastajan mukaan ”suurella hartaudella ja voimakkaasti kasvattavassa sävyssä”. Osa lasten vanhemmista syytti kyseistä opettajaa kuitenkin fasistiksi. Heidän mielestään opettaja ei ollut soveltanut opetus- ja kasvatustyössään ajan vaatimaa demokraattisuutta. Tarkastaja oli kuitenkin eri mieltä asiasta ja hylkäsi syytökset.¹¹

Monissa paikoissa porvarilliset edustajat olivat säilyttäneet asemansa koulujen johtokunnissa. Se selittää opettajan saaman tuen. Joissain kunnissa oli kuitenkin vasemmistoenemmistö, joten vasemmiston ääni pääsi kuuluviin myös kansakoulujen johtokunnissa. Tällaisia kuntia varten Suomen kansan demokraattinen liitto laati ohjeet opettajakunnan puhdistamiseksi.¹² Puhdistamisen piti tapahtua opettajan vaalien kautta: opettajaksi piti valita pätevimmän sijaan sopivin, sellainen, joka omaisi ääri vasemmistolle myönteisen mielenlaadun. Taantumuksellisten opettajien vaikutusyritykset piti estää, ja heidän asenteensa ääri vasemmistoon piti saada muuttamaan. Ääri vasemmiston ja sosiaalidemokraattien eripura, ja ennen kaikkea tarkastajien kielteinen asennoituminen vesittivät kuitenkin tuon kaltaisen vallan käyttämisen niissäkin kunnissa, joissa oli vasemmistoenemmistö. Ääri vasemmisto epäonnistui koululaitoksen muuttamisessa, minkä puki sanoiksi ainoa sen politiikkaan sitoutunut kansakouluntarkastaja V. A. Niininen vuonna 1949: ”Kun välirauhansopimus tehtiin, niin meistä koulumiehistä tuntui, että nyt ainakin voidaan uudistaa koululaitos. Näin ei kuitenkaan käynyt. – – Opetusministeriössä on kaikki vanhat esittelijät, jotka yrittävät tehdä kaikkensa jarruttaakseen hyviä esityksiä.”¹³ Ni-

ninen osui asian ytimeen. Huolimatta ääri-vasemmiston saamista opetusministerin ja kouluhallituksen pääjohtajan paikoista se ei pystynyt vaikuttamaan kouluhallinnon virkamiehiin. Kouluhallinnon virkamiehet, etenkin kansakouluntarkastajat pitivät tärkeänä suojella opettajakuntaa ääri-vasemmiston hyökkäyksiltä, vaikka myös heitä uhkailtiin. Ääri-vasemmisto oli ajanut jäykän virkamieslainsäädännön muuttamista sellaiseksi, joka olisi mahdollistanut niin opettajien kuin tarkastajienkin erottamiset poliittisilla perusteilla. Kun lainsäädännön muuttaminen juuttui presidentti Paasikiven vastustukseen, opettajakunta säästy puhdistukselta.

Mallikansalaisuuden mureneminen

Sodanjälkeiseen opettajistoon kohdistettuun painostukseen kuuluu ilmiön kaksijakaisuus. Valtakunnan tasolla ei näytä tapahtuneen juuri mitään. Ruohonjuuritasolla sen sijaan tapahtui. Jotkut intoutuivat puhdistusretoriikasta tai katsoivat ajan muuten vain sopivaksi korjata vanhoja vääryyksiä. Opettajaa, jota varjosti valkoisen Suomen perintö oli helppo arvostella. Se ei tapahtunut niinkään Suomen kommunistisen puolueen tai Suomen kansan demokraattisen liiton kehotuksesta, vaan monesti myös niiden tietämättä. Mitään ei näytä tapahtuneen, mutta kuitenkin jotain hyvin merkittävää tapahtui, mikä ei virallisista asiakirjoista käy ilmi. Rahvas saattoi ensi kertaa itsenäisen Suomen historiassa arvostella opettajia virallisesti ja sen esittämät näkökannat oli pakko ottaa huomioon. Väki kokoontuikin kylissä runsaslukuisesti käsittelemään opettajan edesottamuksia ja vääranlaista kasvatusta. Aiemmin ei kuka tahansa voinut arvostella opettajia etenkin maaseudulla, jossa opettajat olivat olleet kyläyhteisön henkisiä johtajia. Kunnanvaltuustot, kunnalliset lautakunnat, kirkkovaltuustot, nuorisoseurat, naisyhdistykset, pankkien johtokunnat, osuustoimintaliike, urheiluseurat jne. olivat harvoin toimineet vailla opettajia – opettajilla oli ollut niin sanottua sosiaalista pääomaa.¹⁴ Sen turvin opettajat olivat pystyneet vaikuttamaan paikkakuntalaisten elämään monin tavoin.

Sodanjälkeisen poliittisen murroksen suoma tilaisuus meni kuitenkin nopeasti ohi. 1940-luvun lopulla kansakoulunopettajat nousivat takaisin henkiselle kateederille, josta heidät oli pudotettu.

Kansakoulunopettajan mallikansalaisuus-ideaali säilyi vielä kymmenkunta vuotta. Sitten yhteiskunnan nopea modernisoituminen ja kaupungistuminen alkoivat muuttaa kutsumusopettajan perustyyppiä. Mallikansalaisuutta – opettajan uskollisuutta, ahkeruutta, nuhteettomuutta ja hurskautta – ei enää korostettu opettajarekrytoinnissa samoin kuin aiemmin. Myös opettajankoulutusta uudistettiin ja yksiarvoisuuden sävyttämä seminaarihenki alkoi murtua.¹⁵ Kansakoulunopettajan työnkuva muuttui, kun opettajan viran ulkopuoliseen toimintaan ei kohdistunut enää samanlaisia odotuksia ja paineita kuin aiemmin. Opettajan piti edelleen toimia nuhteettomasti, mutta enää hänen ei tarvinnut osallistua seura- ja yhdistystoimintaan entisen lailla. Opettaja pystyi jakamaan elämänsä julkiseen ja yksityiseen. Ajatus mallikansalaisuudesta hämärtyi.

11 Sama, s. 76–77.

12 Sama, s. 108–110, 275–278.

13 SKDL:n liittokokouksen pöytäkirjat 28.6.–1.7.1949, Kansan Arkisto.

14 Sosiaalisesta pääomasta ks. *Pierre Bourdieu*, *Kultursociologiska texter* (Lidingö 1986); Kansanopettajien sosiaalisesta pääomasta ks. esim. *Christina Florin*, *Who Should Sit in the Teacher's Chair? The processes of feminization and professionalization among Swedish elementary school teachers 1860–1906*. Teoksessa *The Social Role and Evolution of the Teaching Profession in Historical Context*. Toim. Simo Seppo. University of Joensuu. *Bulletins of the Faculty of Education* 27 (Joensuu 1988), s. 124; *Barnett Singer*, *The Teacher as a Notable in Brittany 1880–1914*. *French Historical Studies* 9 (4) (1976), s. 635–659; Karl-Heinz Günter & Gert Geissler, *The Social Role of the Volksschullehrer (elementary school teacher) in the Work of Diesterweg*. Teoksessa *The Social Role and Evolution of the Teaching Profession in Historical Context*. Toim. Simo Seppo. University of Joensuu. *Bulletins of the Faculty of Education* 24 (Joensuu 1988), s. 117–118.

15 Kansanopettajuuden mallikansalaisuusideaali esiintyy lainsäädännön ja komiteamietintöjen rekrytointisäädöksissä 1860-luvulta 1950-luvulle asti. *Rinne* 1986, s. 208; Seminaarihengestä ja opettajakorkeakoulujen hengestä ks. *Rinne* 1989, s. 179, 183.

TUTKIMUKSIA

MARKKU RUOTSILA

Suojeluskunta- aatteen vastineet englantia puhuvissa maissa

Markku Ruotsila, Ph.D., tarkastelee artikkelissaan poliittisen suojeluskunta-aatteen vastineita englantia puhuvissa maissa, ennen kaikkea Isossa-Britaniassa ja Yhdysvalloissa. Erityisenä tarkoituksena on asettaa suomalainen suojeluskuntalaisuus laajempaan eurooppalaiseen ja amerikkalaiseen kontekstiinsa eli osaksi yleistä oikeistoradikaalia antikommunistista järjestäytymistä.

■ Suomen suojeluskunnat eivät eläneet kansainvälisessä tyhjiössä eivätkä syntyneet puhtaasti Suomen rajojen sisällä esiintyneistä aatteellisista virtauksista tai tehtävänaseteluista. Vaikutteet kulkivat sekä ulkomailta Suomeen että Suomesta ulkomaille. Tässä kontekstissa suojeluskuntalaisen järjestäytymisen ja aatekokonaisuuden funktio vallitsi läpi länsimaisen sivilisaation. Länsimaisen kehityksen jatkumo oli Venäjän valtakumouksen jälkeen tullut kaikissa länsimaissa samalla tavalla uhatuksi, ja tämä aiheutti olennaisesti samanlaisia reaktioita. Uusimmassakin historian tutkimuksessa koko suojeluskuntailmiötä on kuitenkin edelleen ollut tapana käsitellä puhtaasti suomalaisena ja sisäsyntyisenä liikkeenä. Sitä ei ole asetettu eurooppalaiseen ja län-

simaiseen verrantoon, ja sen edustavuus laajemmassa länsimaisessa suuntauksessa on tätä kautta hämärtynyt. Tämä puutteellisuus rikkoo historiallisia kausaalisuhteita ja vääristää suojeluskuntien merkitystä eurooppalaisessa ja laajemmassa kontekstissa.

Sortovuosien suojeluskunta-aate oli kielämättä korostuneesti suomalaista ja vailla huomionarvoisia suoranaisia ulkomaisia kontakteja, esimerkkejä taikka verrantokoh-
tia. Marsalkka Mannerheim oli oikeassa, kun hän korosti viimeisessä suojeluskunnille osoittamassaan päiväkäskyssä, kuinka suojeluskuntaliike oli aikoinaan ilmaantunut maahan 'kansalaisten omasta aloitteesta' ja 'ilman vierasta esikuvaa'.¹ Vuoden 1905 levottomuuksien aikana maahansa sitoutunut maalaisväestö ja kaupunkikeskusten poliittinen oikeisto olivat perustaneet suojeluskuntia ennen muuta järjestyksenpitoon, spontaanisti ja omaehtoisesti (joskaan ei ilman jo vakiintunutta eurooppalaista esikuvaa). Sama prosessi oli uusiutunut vapaus- ja sisällissodan edellä ja saanut rinnalleen aktiivisen komitean toimeenpanemina, suunnitelmallista vapaustaistelua varten kehitettyjä suojeluskuntia, jotka nekin palvelivat korostuneen kotimaista tehtävää.² Tässä vaiheessa Suomen tilanne poikkesi olennaisesti vanhoista eurooppalaisista valtioista: maa kamppaili sekä sisäistä että ulkoista vihollista vastaan, samalla kun se oli vasta rakentamassa itsellistä poliittista struktuuria kadonneen vanhan virallisen järjestyksen tilalle. Oli siksikin luonnollista, että myös järjestyksenpitometodit kehittyivät jokseenkin spontaanisti 'kansalaisten omasta aloitteesta' ja 'ilman vierasta esikuvaa'.

Tämän järjestyksenpidon analogit on eristettävissä korkeintaan toisista sodan runtellemista ja muuttamista maista – Romaniasta, Unkarista, Saksasta, Itävallasta ja Baltiasta³ – mutta näissäkin kohdin olosuhteet eriytyivät sikäli, että Baltiaa ja Unkaria lukuun ottamatta kyseiset maat olivat olleet pitkään itsenäisiä. Baltiaa lukuun ottamatta niiden suojeluskuntalaisuus ei myöskään joutunut vastaamaan sisäisen lisäksi suoraan ulkoiseen uhkaan.

Ensimmäisen maailmansodan aikana oli myös muualla Euroopassa – ja Yhdysvalloissa – perustettu koko joukko aseellisia suojeluskaarteja, ja suomalaiset kagaalin, aktiivisen komitean, ja ulkomaanvaltuuskunnan jäsenet olivat näistä kaarteista jossain määrin tietoisia. Monet heistä olivat matkustelleet Ranskassa, Isossa-Britanniassa ja muualla läntisessä Euroopassa ja olivat epäilemättä joutuneet kosketuksiin tällaisten oikeistolaisten järjestöjen kanssa. On kuitenkin mahdotonta osoittaa, minkälaisia vaikutteita itsenäisyystaistelun ulkomailla asuneet aktivistit olivat tämän kosketuksen ja tietouden kautta saaneet. Huomionarvoista on myös se, että suuri osa aktivistien suojeluskuntatoiminnan alkuperäisistä toimijoista oli Saksassa sotilaskoulutuksensa saaneita jääkäreitä tai muuten saksalaissuuntausta arvostaneita (jopa viidesosa ensimmäisille jääkärikursseille lähteneistä, tulevista suojeluskuntain tukipilareista, oli asunut Saksassa jo ennen värväytymistään ja monet palasivat myöhemmin Saksaan sotilaskursseille).⁴ Tällä taustalla oli pakostakin jonkinlainen vaikutuksensa suojeluskunta-aatteeseen, mutta Saksasta saapuneiden suomalaisten sotaa edeltäneistä yhteyksistä paikallisiin oikeistopatrioottisiin järjestöihin on niin vähän tietoa, että vaikutuksen laatua on vaikea arvioida.

Olenneista varhaisen suojeluskuntaliikkeen kansainvälisen kontekstin kannalta oli itse asiassa se, että ententevaltojen liittoutuminen Venäjän keisarikunnan kanssa oli supistanut suomalaisille itsenäisyystaistelijoiden tarjolla olleita avun- ja tuensaannin optioita ja pakostakin ajanut kohti Saksaa. Pakosta ei voi tehdä aatteellisen yhteneväisyyden päätelmää, mutta se selittää muiden

länsimaisten vaikutussuhteiden vähäisyyttä.

Sisällis- ja vapaussodan jälkeen suojeluskunnat olivat täysin toisenlaisessa tilanteessa. Aseistautunut sisäinen vihollinen oli nujerretty ja ulkoisen vihollisen suhteen vallitsi epäilevä mutta yleisesti ottaen säilynyt rauhantila. Valtiollinen itsenäisyys ja alueellisen koskemattomuuden tunnustaminen oli saavutettu. Hallitusmuototaistelun jälkeen Suomi oli vähitellen myös siirtymässä pois Saksan ja sitä kautta sodan hävinneiden vaikutusalueesta, kohti sitä laajempaa länsimaista piiriä, jota johtivat englantia puhuvat maat. Useilla tavoilla maa yhä kuului nuorten pienvaltioiden siihen ryhmään, joka vielä etsi paikkaansa ja säilyi sisäiseltä järjestykseltään epävakana, mutta tätä aspektia on itse asiassa totuttu korostamaan liikaa. Suomi *ei* ollut verrannollinen itäisen ja keskeisen Euroopan pienvaltioihin, joissa parlamentaarista demokratiaa ei hyväksytty vaan joissa armeijaan nivoutuneet joukot noudattivat omia lakejaan omien tarkoituksensa edistämiseksi. Kehityssuunta näissä maissa oli kohti autoritaarista, sotilasjohtoista hallintaa, ja se poikkesi sekä Suomen että maailmansodassa voittaneiden maiden kehityksestä.⁵ Suomessa Lapuan lii-

1 *Hannes Raikkola*, Suojeluskuntain historia, III, Kamppeileva kansa, Määrätietoista rakennustyötä rauhanvuosina 1930-1939 sekä sotavuodet 1939-1944 (Lahti 1964), s. 438.

2 Suojeluskuntien varhaishistoriasta ks. laajemmin *Martti Abti*, Tuntematon suojeluskuntalainen? Vapaaehtoisuus ja pakko suojeluskuntaliikkeen synnyssä 1917-1919. Teoksessa *Kansa liikkeessä*, toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (Helsinki 1987); *N.V. Hersalo*, Suojeluskuntain historia, I, Puolustustahtoinen kansa, Muinaisitsenäisyydestä valtiolliseen riippumattomuuteen (Lahti 1955), s. 101-117, 126-7, 164-170; *Jari Kronlund*, Puolustuslaitos ja suojeluskunnat. Teoksessa *Raja railona: näkökulmia suojeluskuntiin*, toim. Risto Alapuro (Porvoo 1999); *Turo Manninen*, Suojeluskuntien synty ja sisällissodan alkaminen. Teoksessa *Raja railona*, toim. Alapuro.

3 Ks. *Jarmo Matikainen*, Suojeluskuntajärjestön yhteydet Euroopan muihin sotilasjärjestöihin ja ulkovaltoihin vuosina 1920-1934 (Helsinki 1989).

4 *Hersalo*, Suojeluskuntain historia, I, s. 112-7; *Martti Sinerma*, Lauri Malmberg ja suojeluskunnat (Helsinki 1995), s. 177.

5 Ensimmäisen maailmansodan hävinneiden ja sen voittaneiden (ek. anglofonisten) maiden ideologisen kehityksen erkanemisesta ks. *Brian Girvin*, *The Party*

ke oli poikkeus eikä virallisen suojeluskuntaliikkeen hyväksymä. Siksi suojeluskuntain verrannollistaminen manner-Euroopan sotilaallisiin oikeistojärjestöihin ei ole mahdollista.

Suojeluskunta-aatteen laajempi länsimainen konteksti

Oikeastaan Suomen (keskusta)oikeisto koh-tasi samat sisäiset ja ulkoiset uhat kuin vastaavat oikeistot vanhoissa länsimaisissa valtioissa, ennen muuta anglofonisessa (englantia puhuvassa) maailmanpiirissä: uusi bolshevistinen järjestelmä ja aggressiivisuus uhkasivat sisältä ja ulkoa, parlamentarismi hyväksyttiin mutta sen riittämättömyyttä korostettiin. Tässä tilanteessa – suojeluskuntain kronologisen olemassaolon pääajan – Suomen suojeluskuntaliikkeen alkuperäinen funktio oli toteutunut ja liikkeen oli kehitettävä olemassaololleen uusia perusteluja ja otettava kantaa niihin aatteellisiin virikkeisiin, jotka siihen asti oli välittömän sotilaallisen toiminnan pakosta osin sivuutettu.

Usein todettu sisäinen ristiriita suojeluskuntien vapaaehtoisuuden ja asevoimille alistaisuuden välillä oli väistämätön seuraus olosuhteiden ja suojeluskuntien funktion muuttumisesta. Asevoimille ja valtiojohdolle alistaisuus oli luonnollinen osa ulkoista vihollista vastaan käytyä keskitettyä taistelua, mutta vapaaehtoisuusperiaate muistutti toisesta suojeluskuntien virikkeestä, porvarillisen kansanosan spontaanista tahdosta toimia sisäistä, vasemmistolaista valtapyrkimystä vastaan. Vapaaehtoisuuden ja asevoimille alistaisuuden ero oli itse asiassa sama kuin poliittisen funktion ja maanpuolustuksellisen funktion ero. Nämä kaksi suojeluskunta-aatteen elementtiä olivat tukeneet toisiaan sisällis- ja vapaussodan aikana, mutta niillä voidaan tulkita olleen eri päämäärät läpi liikkeen myöhemmän olemassaolon. Vain jälkimmäisellä ulottuvuudella oli suoranainen vertauskohta suurimpaan osaan länsimaailmaa, sillä vain se ei ollut sitoutunut kansallismieliseen, Suomen menneisyydestä kumpuavaan venäläisvastaisuuteen vaan laajempaan, aatteelliseen konservatismiin.

Suojeluskuntien sisäisessä valtataistelussa, joka 1920-luvulla raastoi liikettä ja koko Suomen valtiollista järjestystä, tähdentyivät nämä kaksi toisistaan poikennutta näkemystä suojeluskuntien luonteesta ja tehtävästä. Kumpikin näkemys pyrki suojeluskuntien itsehallintoon ja valtiosta riippumattomuuteen mutta erilaisten tehtävänasettelujen palvelemiseksi. Yhtäällä tässä valtataistelussa oli aatesuunta, joka on useimpien assosioitu Elmo E. Kailaan – suojeluskuntien puhtaasti maanpuolustuksellista ulottuvuutta korostanut linja. Tämä kailalainen ja keskustaporvarillinen linja pyrki ennen muuta kansakunnan eheyttämiseen ulkoisen uhan takia, eli venäläisvaikutteista puhdistetun suojeluskuntaliikkeen kääntämiseen sisäisen järjestyksen varmistamisesta ja punaisten vastustamisesta enemmän antivenäläisen kuin antikommunistisen vihan välineeksi. Kailalaisen konseptin kanssa kilpaili heti 20-luvun alusta alkaen niin sanottu suojeluskuntaoppositio, joka oli rakentunut Suunta-lehden päätoimittajan Kai Donnerin ja Mannerheimia lähellä olleiden upseerien ympärille. Oppositio pyrki suojeluskuntien itsehallintoon nimenomaan voidakseen varmistaa sellaisen ulko-parlamentaarisen voimaryhmittymän olemassaolon, joka mitätöisi vasemmiston kyvyn saavuttaa parlamentaarista tietä ne sosialistiset päämääränsä, joita sen äärilaita ei ollut kapinalla kyennyt saavuttamaan.⁶ Kailan malli oli ennen muuta sisäsyntyinen suomalainen malli maanpuolustuksellisesta suojeluskuntalaisuudesta, jolla oli vertaisia korkeintaan toisissa reunavalloissa. Suojeluskuntaoppositio lähestymistapa oli laajempaa eurooppalaista trendiä vastannut oikeistoradikaali poliittisen suojeluskuntalaisuuden linja, jonka vastaavuudet löytyivät myös anglosaksisesta maailmanpiiristä.

Vertaamalla suojeluskuntaoppositio- aatteellisia korostuksia ja järjestöllisiä kehittämistavoitteita anglofonisten maiden patrioottis-maanpuolustukselliseen järjestäytymiseen on mahdollista asettaa yksi olennainen osa suomalaista suojeluskunta- aatetta laajempaan oikeistoradikaaliin kontekstiin. Suojeluskuntaoppositio ei kyennyt hankki- maan yliotetta suojeluskuntien organisaati-

osta, mutta silti oikeistoradikaali ajattelutapa vaikutti syvällisesti suojeluskunta-aatteen kehittämiseen, ja sillä oli merkittävä rooli itsenäisen Suomen suunnan määrittelemisessä. Suojeluskuntaopposition ajattelutavassa suojeluskuntaliike oli tyypillinen osa antikommunistista ja antisosialistista järjestäytyneisyyttä, jolla oli joitain Suomen maantieteellisesti asemasta johtuneita, merkittäviäkin uniikkeja piirteitä, ennen muuta kiinnostuksessaan Pietarin valtaamiseen ja venäläisen bolshevismien tuhoamiseen. Sama tavoite innoitti kuitenkin myös suurta osaa anglofonista oikeistoa, joka halusi käyttää myös suomalaisia antikommunisteja sijaistoimijoinaan, eikä tästä yksityiskohdasta tule siksi tehdä erottelevaa määrettä.⁷ Itse asiassa suojeluskuntaopposition laaja käsitys suojeluskuntien antisosialistisesta tehtävästä vastasi syvällisesti anglofonisen oikeiston omaakuvaa ja tehtävänasetteluita.

Suomen Suojelusliitto Euroopassa

Erityisen merkittävä tässä kontekstissa oli Suomen Suojelusliitto (SSL).⁸ Tämä järjestö toimi jokseenkin salassa vuodesta 1921 ja julkisesti vuodesta 1923, ja se pyrki luomaan itsestään kuvaa 'aseettomana suojeluskuntana', joka sanomalehtipropagandalla yritti rakentaa 'kaikkien yhteiskuntaa säilyttävien kansalaisten ja kansalaisyhteisöjen rintamaa' varsinaisen sotilaallisen suojeluskuntajärjestön tueksi.⁹ Itse asiassa SSL oli monilla sisäkkäisillä tavoilla syvälle suojeluskuntiin pureutunut poliittinen liike, joka tarjosi suojeluskuntatyölle sen poliittisen ulottuvuuden, jonka asetukset olivat rajanneet varsinaisen suojeluskuntajärjestön toimialasta. Pääosa Suojelusliiton johtohahmoista oli joko suojeluskuntien aktiivisia jäseniä taikka niitä aatteellisia tukijoita ja kehittäjiä, joiden mielestä kailalainen eheytysspyrkimys vaaransi vapaussodan todellisen perinnön. Liiton syntyä olivat osaltaan edistäneet kenraali Mannerheim ja valtionhoitaja P. E. Svinhufvud, sen puheenjohtajana toimi entinen senaattori, kagaalin keskuskomitean ja aktivistien keskuskomitean jäsen Heikki Renvall, ja sen varhaisiin kordinoiiviin kokouksiin ottivat osaa sellaiset

suojeluskuntalaiset taustavaikuttajat kuten Eino Suolahti, Yrjö Koskelainen, Juho James, Samuli Sario ja K. N. Rantakari.¹⁰ Ennen pitkää liiton keskustoimikuntaa päätyivät johtamaan näiden johdonmukaisten jäsenten ohella myös Per Zilliacus, joka kahteen otteeseen oli suojeluskuntien väliaikainen ylipäällikkö, aktiivisen komitean Harald Åkerman ja Suunta-ryhmän johtohahmo Kai Donner. Suojeluskuntien esikuntapäällikkö Hannes Ignatius toimi liiton tilintarkastajana.¹¹ SSL oli täten jo pelkästään henkilöstönsä kautta korostetusti liitoksisia suojeluskuntiin. Sen periaatteellisen ohjelman tulee myös katsoa muodostaneen keskeisen osan suojeluskunta-aatetta.

Suomen Suojelusliittoa ohjasi näkemys, joka oli läheisessä yhteydessä suojeluskuntaopposition ajatuksenkulkuun. Järjestö oli korostuneen poliittinen ja piti tehtävänsä

in Comparative and International Context. Teoksessa *Conservative Century: The Conservative Party Since 1900*, toim. Anthony Seldon ja Stuart Ball (Oxford 1994).

6 Suojeluskuntaopposition ja keskustalaisen, Elmo E. Kailaan assosioituneen ryhmän keskinäistä taistelua on kattavimmin tarkastellut *Martti Abti*, *Kaappaus? Suojeluskuntaselkkaus 1921. Fascismin aave 1924. Mäntsälän kapina 1932* (Keuruu 1990); *Martti Abti*, *Ryssänvihassa: Elmo Kaila 1888–1935* (Porvoo 1999); *Martti Abti*, *Suojeluskuntalain kolmas pykälä*. Teoksessa *Raja railona*, toim. Alapuro. Ks. myös *Sinerma*, s. 110–119, 132–6, 165–176.

7 *Markku Ruotsila*, 'Winston Churchill Suomen vapaussodissa', *Vapaussoturi* 2 (1999), s. 26–30, ja siinä mainitut lähteet.

8 Suomen Suojelusliitosta ei ole olemassa kattavaa monografiaa eikä muutenkaan tyydyttävää alkuperäislähteisiin pohjaavaa esittelyä. Ks. kuitenkin järjestön lyhyet tarkastelut teoksissa *Abti*, *Ryssänvihassa*, s. 273–282, 460–461; *Henrik Ekberg*, *Führerns trogna följeslagare: den finländska nazismen 1932–1944* (Ekenäs 1991), s. 36–38; *Lauri Hyvämäki*, *Sinistä ja mustaa: tutkielmia oikeistoradikalismista* (Helsinki 1971), s. 196–200; *Marvin Rintala*, *Three Generations: The Extreme Right in Finnish Politics* (Bloomington, Indiana 1962), s. 153–154.

9 Suomen Suojelusliiton kiertokirje myötämielisiksi katsotuille sanomalehtien päätoimittajille, 10.4. 1921, Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 11, Suomen Kansallisarkisto, Helsinki; 'Suomen Suojelusliiton tarkoitus ja toiminta', kiertokirje asiamiehille ja keskustoimikunnan jäsenille, 16.2. 1923, Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 3.

10 Suomen Suojelusliiton kiertokirje, 6.5.1921, Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 11.

11 'Suomen Suojelusliiton vuosikokous', lehdistöiedote Suomen Tietotoimistolle, 6.4. 1926, Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 6.

'paljon laajempänä' kuin pelkän vapaahetoisen maanpuolustusorganisaation rohkaiseminen.¹² Itse asiassa SSL keskittyi sosiaalidemokraattien vastustamiseen ja porvarienemmistöisen eduskunnan varmistamiseen ja uskoi porvarillisella sivistyneistöllä olleen 'velvollisuus holhota' yksinkertaisina pidettyjä, sosialistien houkuttelemia työläisiä, 'niin että he eivät tule johdetuiksi teille jotka tulevat olemaan ennen kaikkea heille itselleen turmioksi'.¹³ Vapaussodan jälkeen SSL ei toisin sanoen pitänyt suoranaista ulkoista aggressiota suurimpana uhkana vaan katsoi kotimaisen sosiaalidemokratian kytkeytyneen yleismaailmalliseen kommunistiseen yritykseen luoda lakkojen ja liikehännän kautta edellytyksiä toisenlaiselle, parlamentaarispohjaiselle vallankaappaukselle. Periaatteellinen, monarkismista ja elitismistä kummunnut parlamentarismien karstaus yhdistyi tässä käsityksessä empiirisesti havaittuihin uhkakuviiin, jotka edelleen tuntuivat tekevän parlamentarismista riittä-mättömän välineen vapaussodan valkoisen voiton pitkäaikaiseksi säilyttämiseksi.

Aatteellisissa perususkomuksissaan SSL vastasi jokseenkin täydellisesti ajankohdan englantia puhuvien maiden – muttei manereurooppalaisen – oikeiston käsityksiä. Tämä oli niin ikään alkanut pitää *pelkkää* parlamentarismia epäilyttävänä järjestelmänä, tehottomana, korruptiolle alttiina ja laajojen kansanosien itsekkäisiin vaatimuksiin helposti alistuvana. Sekä Yhdysvalloissa että Isossa-Britanniassa radikaali oikeisto oli vuoteen 1919 mennessä tullut lisäksi vakuuttuneeksi siitä, että oli olemassa tietty toisiinsa sidottu sarja parlamentaarisia ja ulkoparlamentaarisia toimenpiteitä, joita kommunistiset kumoukselliset jokseenkin orjal-lisesti noudattivat vallankumouksen tekemisyrityksessään ja jota pelkkä parlamentarismi ei voinut pysäyttää. Sarja kulki yleisestä propagandasta lakkojen ja liikehännän lietsomiseen, sosiaalidemokraattien saattamiseen valtaan ja maan talouden romahduttamisen näiden vallassa ollessa, lopulta kommunistiseen kaappaukseen ainoana keinona taata järjestys ja perushyvinvointi. Pelkkä parlamentarismi ei voinut ehkäistä tällaista sarjaa vaan se oli sarjan

edellytys.¹⁴ Suomen Suojelusliiton koko olemassaolo pohjasi pyrkimykselle luoda ajoissa sellainen ulkoparlamentaarinen vastavoima, joka voisi estää ennakkoidun kehityksen.

Nimenomaan Suomen Suojelusliiton kautta suojeluskuntaopposition edustajat olivat hyvin tietoisia niistä Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa kauan toimineista ja etabloituneista antikommunistisista kansalaisjärjestöistä, joita ohjasi sama ajattelutapa. Itse asiassa Suojelusliitto tietoisesti pyrki yhteyteen näiden järjestöjen kanssa. Sen taustavaikuttajista erityisesti Mannerheim edellytti suojeluskuntien kansainvälisen linkin ylläpitoa ja vahvistamista, nimenomaan SSL:n kautta. Kenraalin kehotuksilla oli suuri vaikutus liiton organisoijiin.¹⁵ Julkaisuisaan he korostivatkin paheksuvansa Suomessa yleisesti vallalla ollutta kansainvälisen yhteistoiminnan 'suorastaan kohtalokkaassa mittakaavassa' tapahtunutta väheksymistä ja laiminlyöntiä.¹⁶

Suojelusliitto hakeutui täten perustajajäseneksi Entente Internationale contre le III:e Internationale -järjestöön (EICDI), Geneven vuonna 1924 perustettuun anti-kommunististen ja patrioottisten organisaatioiden yhteistyöelimeen, joka levitti tietoa kommunistisen järjestelmän toiminnasta ja koordinoi vapaaehtoisia vastatoimia.¹⁷ Nimenomaan EICDI:n kokouksissa ja tietojenvaihdossa suojeluskuntaopposition aktivistit voivat perehtyä anglofonisten kumppaniensa tuottamaan propaganda- ja valistusmateriaaliin, josta suurimman osan he voivat nopeasti havaita omia arvotuksiaan vastaaviksi. Useimmat näistä kumppanijärjestöistä olivat toimineet kauemmin kuin suomalainen suojeluskuntaliike, ja ne olivat kehittäneet monenlaiset vaikuttamistapansa varsin sofistikoituiksi ja kattaviksi siinä vaiheessa, kun suomalaiset saivat niihin yhteyden. Siksi SSL hakeutui Geneven internationaaliin myös hankkiakseen vihjeitä siitä, miten patrioottis-antikommunistinen työ oli tehokkaimmin toteutettavissa ja – kuten sen omat julkaisut korostivat – korjatakseen joitain ulkomailta Suomen oikeistosta valalla olleita harhakuvia.¹⁸ Mutta ennen muuta halukkuus kansainväliseen yhteistyöhön

tarkoitti sitä, että SSL:n suojeluskuntalaiset johtajat katsoivat suojeluskunta-aatteen kuuluvan laajempaan länsimaiseen rintamaan ja uhkakuvatraditioon.

Suojeluskunnat olivat yhteydessä myös lukuisiin eurooppalaisiin aseistautuneisiin järjestöihin, joilla oli samanlainen ulkoista uhkaa vastaan järjestäytymisen tarkoitus kuin maanpuolustuskorosteisilla suojeluskuntaryhmillä.¹⁹ Mutta näissä yhteyksissä kyse oli nimenomaan sotilaallisen koulutuksen ja järjestäytymisen alalla toimineiden tietojenvaihdosta, kun SSL:n ja EICDI:n kontakteissa määrävänä oli aate ja poliittisuus.

Englanninkielisten maiden suojeluskunta-aatteen ominaispiirteet

Ainoa EICDI:een suoraan affilioitunut brittiläinen patrioottinen järjestö, Central Council of Economic Leagues,²⁰ ei ollut jäsenmäärältään taikka julkiselta vaikutusvallaltaan merkittävä organisaatio brittiläisessä kontekstissa. Mutta sen toimintaa ohjasi lordi Gainsford, merkittävä klassista liberalismia edustanut poliitikko ja työnantajien etujärjestöjen johtaja. Hänellä oli hyvin tiiviit yhteydet laajempaan antisosialistiseen organisaatioverkkoon.²¹ Yhdysvalloissa EICDI:lla oli jäsenjärjestöjä kaikissa niissä paikallisissa keskuksissa, joissa maan suurimmat patrioottiset ja antikommunistiset järjestöt syntyivät ja joista ne rekrytoivat useimmiten päällekkäiset jäsenistönsä.²² Näiden järjestöjen omakuva, tavoitteenasettelut ja ideologinen suuntautuminen vastasivat syvällisellä tavalla Suomen suojeluskuntaliikkeen poliittista ulottuvuutta. Useissa tapauksissa ne kehittyivät myös suoran antikommunistisen toiminnan alalla itse asiassa vieläkin radikaalimmiksi kuin suojeluskuntaoppositio olisi halunnut Suomen suojeluskuntien kehittyvän.

Yhdysvalloissa oli vuodesta 1914 toiminut 'kansallisen turvallisuuden liitto' National Security League (NSL) ja vuodesta 1915 American Defense Society (ADS), 'amerikkalainen suojeluliitto', jälkimmäinen entisen presidentin Theodore Rooseveltin alaisuudessa ja edellinen Rooseveltin entisen so-

taministerin Elihu Rootin johdossa. Kummankin tarkoituksena oli kitkeä amerikkalaisesta yhteiskunnasta kaikki sosialistiset liikkeet ja ajattelutavat sekä sosialistisiksi luonnehditut siirtolaiset ja muut vakoojat.

12 Suomen Suojelusliitto ja Lapuan liike (Helsinki 1931), s. 6.

13 J.W. Snellmann Suomen Suojelusliiton asiamiehille 11.1. 1922, Eino Suolahden kokoelma, kansio 5, Suomen Kansallisarkisto, Helsinki; Suomen Suojelusliiton kiertokirjeet 'Katsaus kommunistien toimintaan maassamme viime kuukausien aikana', 15.2.1921, 'Onko kansalainen yhteys tällä hetkellä mahdollinen', 12.10.1921 ja 'Kommunistilehtiemme kirjoitustapa', [1921], Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 1; 'Sosialistiset puolueemme muodostavat yhteisrintaman', 20.1.1923, Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 3. 14 Robert Lansing, 'Memorandum on the Russian Situation and the Root Mission', 9.8.1917, Robert Lansingin kokoelma, mf 1, Library of Congress, Manuscripts Division, Washington, D.C. Ks. myös seuraavia edustavia esimerkkejä: *William Hurrell Mallock*, *The Limits of Pure Democracy* (London 1918), erit. s. 377–392; *William T. Hornaday*, *Awake! America: Object Lessons and Warnings* (New York 1918), erit. luvut 9–11; *Nesta H. Webster*, *The French Revolution: A Study in Democracy* (London 1919), s. 495–7; *The Cause of the World Unrest*, toim. H.A. Gwynne (London 1920), erit. s. 7–19, 22–32; *Winston Churchill*, 'The Poison Peril from the East', *The Evening News*, 28.7.1920, s. 1; *David Jayne Hill*, *The National Association for Constitutional Government: A Statement of Its Purposes* (Washington, D.C. 1920), s. 1–11; *Duke of Northumberland*, 'Bolshevism and the Labour Party', *The National Review* (July 1921), s. 617–633.

15 Heikki Renvall Eino Suolahdelle 20.10.1921, Eino Suolahden kokoelma, kansio 5, Suomen Kansallisarkisto, Helsinki.

16 Suomen Suojelusliitto ja Lapuan liike, s. 6–7.

17 'Kansainvälisen kommunismin vastustamisliiton (Entente Internationale contra la III:e Internationale) vuosikokous', 23.3.1926, Suomen Suojelusliiton lehdistötiedote Suomen Tietotoimistolle, ja otsikoton konekirjoitusliiska, lehdistötiedote Uudelle Suomelle ja Hufvudstadsbladelle, 23.3.1926, Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 6.

18 Suomen Suojelusliitto ja Lapuan liike, s. 5–7.

19 Ks. *Lauri Karvonen*, *From White to Blue-and-Black: Finnish Fascism in the Inter-War Era* (Helsinki 1988), s. 114–5; *Hersalo*, *Suojeluskuntain historia*, II, s. 215–224.

20 'Kansainvälisen kommunismin vastustamisliiton (Entente Internationale contra la III:e Internationale) vuosikokous', 23.3.1926, Suomen Suojelusliiton lehdistötiedote Suomen Tietotoimistolle, ja otsikoton konekirjoitusliiska, lehdistötiedote Uudelle Suomelle ja Hufvudstadsbladelle, 23.3.1926, Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 6.

21 *Dictionary of National Biography, 1941–1950*, toim. L.G. Wickham Legg ja E.T. Williams (Oxford 1959), s. 664–5.

22 'Kansainvälisen kommunismin vastustamisliiton uusi käsikirja', lehdistötiedote Uudelle Suomelle, 11.9. 1927, Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 7.

New Yorkissa oli sodan aikana myös perustettu toinen 'amerikkalainen suojeluliitto', American Protective League (APL), jonka vapaaehtoiset nopeasti loivat tiiviit yhteydet valtiovaltaan ja joka toimi itse asiassa oikeusministeriön valtuuttamana paikallistason järjestyksenpito- ja valvontaverkostona. Vuonna 1919 perustettiin lisäksi useita uusia vastaavanlaisia järjestöjä, joista tärkein ja pitkäikäisin oli yhä toimiva American Legion, miljoonajäseninen Theodore Rooseveltin pojan luomus, joka kokosi sotaveteraaneja antikommunistiseen maanpuolustus-, valistus- ja urheilutoimintaan – ja suoraan, väkivaltaiseenkin ulkoparlamentariseen liikehdintään.²³

Amerikkalaisessa kontekstissa myös rassistinen Ku Klux Klan ja 1930-luvulla syntyneet antisemitistiset 'hopeapaidat' (Silver Shirts), Christian Nationalist Crusade ja Defenders of the Christian Faith on katsottava osaksi isänmaallista, organisoitunutta ja ajoittain aseistautunutta antikommunismia, joka valistuksen, painostuksen ja väkivalan kautta pyrki estämään kaikenlaisen vasemmistolaisten ajatusten leviämisen.²⁴ Ennen Yhdysvaltain liittymistä ensimmäiseen maailmansotaan nämä järjestöt toimivat usein nimenomaan niitä suomalaisia siirtolaisia vastaan, jotka muodostivat hyvin suuren osan Yhdysvaltain kommunistisen puolueen kaikkein radikaaleimmasta jäsenistöstä,²⁵ so. täysin samoja ihmisiä vastaan, joita myös Suomen poliittinen suojeluskuntaliike piti päällimmäisinä vihollisinaan kotimaassa. Sodan myötä nämä järjestöt suuntautuivat etelä- ja itäeurooppalaisia siirtolaisia vastaan ja toivoivat maahan enemmän skandinaavisia siirtolaisia, joita siihen mennessä pidettiin sittenkin suhteellisen mallillisina.²⁶

Isossa-Britanniassa olivat suurin piirtein yhtä kauan toimineet patrioottis-maanpuolutuselliset painostusjärjestöt Army League, Navy League ja National Service League (viimeisin jo vuodesta 1902), antisosialistiset propagandajärjestöt Anti-Socialist Union (ASU) ja British Constitution Association (BCA) sekä imperialistista valistus- ja kasvatustyötä tehneet British Empire Union (BEU) ja Anti-German League.

Sodan aikana ja heti sen jälkeen näiden rinnalle kohosi koko joukko uusia järjestöjä, muun muassa valistustyöltään merkittävä Liberty League, salaperäinen sotilastiedustelun johtajan organisoima National Security Union, sotaveteraaneista koottu Comrades of the Great War sekä paikallistason antisosialistisiin iskuihin erikoistunut The Vigilantes -ryhmä.²⁷ Myöhemmin, 1930-luvulla kehittyivät enemmän Lapuan liikettä

23 APL:n historiaa on käsitellyt kattavasti *Joan M. Jensen, The Price of Vigilance* (Chicago 1968), josta erit. ks. s. 25–78. *Robert D. Ward, "The Origin and Activities of the National Security League, 1914–1919," Mississippi Valley Historical Review 47* (June 1960), s. 51–65, käsittelee NSL:n toimintaa sen säilynyt (järjestön arkisto poltettiin vuonna 1949). Yleiskatsauksista hyödyllisimmät ovat *Robert K. Murray, Red Scare: A Study in National Hysteria, 1919–1920* (Minneapolis, Minnesota 1955), erit. s. 84–94, ja *Michael J. Peariman, To Make Democracy Safe for America: Patricians and Preparedness in the Progressive Era* (Urbana, Illinois 1984), erit. s. 134–145, 160–177.

24 Näistä Lapuan liikettä muistuttaneista proto-fasistisista suojeluskarteista ks. tarkemmin *Sara Diamond, Roads to Dominion: Right-Wing Movements and Political Power in the United States* (New York 1995), s. 51–52, 93–102; *Seymour Martin Lipset ja Earl Raab, The Politics of Unreason: Right-Wing Extremism in America, 1790–1970* (London 1971), s. 116–131, 152–202; *Leo P. Ribuffo, The Old Christian Right: The Protestant Far Right from the Depression* (Philadelphia 1983), *ibid.* mutta erit. s. 56–64.

25 Noin 90 prosenttia vuonna 1919 kahtia jakautuneen amerikkalaisen kommunistipuolueen jäsenistöstä oli siirtolaisia. Näistä kommunistipuolueen suomalainen jäsenjärjestö kuului radikaaleimpiin ja päätti erota, kun puolue ei tullut hyväksytyksi Moskovan johtamaan kolmanteen internationaaliin. *Daniel Bell, Marxian Socialism in the United States* (Princeton, New Jersey 1967), s. 114; *Richard Gid Powers, Not Without Honor: The History of American Anticommunism* (New Haven, Connecticut 1995), s. 24.

26 Ks. *Ole Hansen, Americanism versus Bolshevism* (Garden City, New York 1920), s. 243–248. Kirja on Seattlen skandinaavissyntyisen pormestarin ajankohdantaan hyvin vaikutusvaltainen esitys patrioottisten järjestöjen spontaanista paikallistason toiminnasta, johon Hanson osallistui Seattlen kapinayrityksen tukahduttajana vuonna 1919.

27 Ks. laajemmin *Edward Bristow, Individualism versus Socialism in Britain, 1880–1914* (New York 1987), s. 308–325; *Frans Coetzee, For Party or Country: Nationalism and the Dilemmas of Popular Conservatism in Edwardian England* (New York 1990), erit. s. 38–42, 99–115; *John M. MacKenzie, Propaganda and Empire: The Manipulation of British Public Opinion, 1880–1960* (Manchester 1990), s. 150–160; *Panikos Panayi, The Enemy in Our Midst: Germans in Britain During the First World War* (New York 1991), s. 202–211; *G.C. Webber, The Ideology of the British Right, 1918–1939* (London 1986), *ibid.* mutta erit. s. 142–163.

kuin saksalaista kansallissosialismia muistuttaneet aseistautuneet järjestöt, usein aiempien patrioottiryhmien parista mutta pääosin näiden jäsenistöä alemmista sosiaaliluokista – ennen muuta Nordic League, White Knights of Britain, British Union of Fascists ja British Fascisti.²⁸ Osa sekä näistä uudemmista että alkuperäisistä järjestöistä toimi Suomen Suojelusliiton tavoin ainoastaan propagandistisella tasolla (ja valtaapitävien omasta parista syntyneenä eliittipainostusryhmänä) ja toisen osan tarkoitukselliset olivat korostetusti imperialistisia ja saksalais- ja siirtolaisvastaisia. Mutta erityiskorostuksiensa ohella jokainen näistä järjestöistä pyrki kokoamaan ja vahvistamaan niitä kansanosia, jotka halusivat toimia ulkoista ja sisäistä vasemmistolaisuutta vastaan.

Pääosa sekä amerikkalaisista että brittiläisistä patrioottis-suojeluskuntalaisista järjestöistä pyrki ennen muuta herättämään kansassa sellaisen antikommunistisen maailmankatsomuksen, joka turvaisi perustuslaillisen järjestyksen siinäkin tapauksessa, että virallinen valtiovalta luisuisi sosialistien tai sosialistisina pidettyjen kollektiivisten liberaalien käsiin. Kyseiset järjestöt eivät aluksi järjestäytyneet sotilaallisesti vaan niiden organisaatiot nivoutuivat ensikädessä ainoastaan kansanvalistuksen ja asekoulutuksen ympärille. Niiden perusajatuksena oli, että aluksi vapaaehtoisen, ennen pitkää pakollisen asekoulutuksen, siihen liitetyn kristillissiveellisen kasvatuksen, urheilun ja muun johdetun ja suunnitellun fyysisen toiminnan kautta kyettäisiin rakentamaan kansan 'älykkyyttä ja luonnetta', 'itsehillintää' ja 'virikkeistä kumpuavaa itsensä parantamista'. Joukkue toiminta olisi omiaan myös synnyttämään 'henkilökohtaista kiinnostusta ja ylpeyttä' omaan maahan.²⁹ Näin syntyvän uuden moraalisen ja fyysisen kansalaiskunnan katsottiin olevan maanpuolustuksen ja antisosialistisen vaikaumuksen ehdottomia edellytyksiä.³⁰

Suomen suojeluskuntaoppositio *Suunta*-lehden ja SSL:n julkaisujen välityksellä ja laajempi suojeluskuntaliike *Suojeluskuntain Lehden*, *Hakkapeliitta*-lehden ja yleisen valistus- ja urheilutyönsä kautta pyrkivät po-

pularisoimaan juuri samoja arvoja ja ajattelutapoja. Valistustyö yhdistettynä fyysiseen kasvatukseen oli alusta alkaen suomalaisen suojeluskuntatyön keskeinen osa, ja jo ensimmäinen suojeluskunta-asetus oli määrännyt yhden valistusupseerin kuhunkin suojeluskuntapiiriin. Myöhemmin myös erityisten kenttäpappien liittämistä kuhunkin suojeluskuntaan alettiin rohkaista.³¹ Aivan kuten vastaavien englantia puhuvien maiden järjestöjen edustajat K. S. Laurila korosti SSL:n levittämässä kirjoituksissaan, kuinka kaikessa opetustyössä tuli iskostaa oikeaa 'siveys- ja moraalikäsitystä' ja kitkeä 'veltoja ja ryhdytöntä suhtautumista' elämänkäsytymyksiin.³² SSL myös lavensi tällaisen valistuksen sosiaalilainsäädäntöä ja eturyhmäpolitiikkaa vastaan, muun muassa levittämällä 1920-luvulla vähän tunnetun, sittemmin yhdeksi anglofonisen oikeiston aatteelliseksi johtohahmoksi nousseen Ludwig von Misesin kirjoituksia perinteisten moraalissiveellisten arvojen, poliittisen antikommunismien ja sosiaalilainsäädännön vastustamisen ajatuksellisesta yhteydestä.³³

28 *Richard Thurlow*, *Fascism in Britain: A History, 1918–1985* (Oxford 1985), luvut 5–9.

29 *Earl Percy*, 'Present Aspect of National Defence', *The National Review* (January 1913), s. 752–755; *Lord Roberts*, 'The National Service League', *The National Review* (March 1913), s. 89–90; *Lord Willoughby De Broke*, 'The Comfortable Classes and National Defense', *The National Review* (May 1914), s. 428–442; *George Wharton Pepper*, *Men and Ideas: A Selection of Speeches and Articles* (New York 1924), s. 8–16; Theodore Roosevelt, 'A Permanent Training Policy' [1917], Theodore Rooseveltin kokoelma, sarja 1, mf 429, Library of Congress, Manuscripts Division, Washington, D.C.

30 Amerikkalaisesta kontekstista ks. erit. *Pearlman*, luvut 1–6, ja brittiläisestä myös *Coetzee*, erit. s. 38–42, 99–115; *MacKenzie*, s. 154–5.

31 Suojeluskuntien valistus-, urheilu- ja kasvatustoiminnasta ks. *Hersalo*, *Suojeluskuntain historia*, I, s. 89–105, 204–291; *Erkki Vasara*, *Suojeluskuntajärjestön valistus-, urheilu- ja poikatoiminta*. Teoksessa Raja railona, toim. Alapuro. Urheilukasvatuksen ideologisesta taustasta autonomisen Suomen kontekstissa ks. myös *Seppo Hentilä*, *Urheilu, kansakunta ja luokat*. Teoksessa *Kansa liikkeessä*, toim. Alapuro, Liikanen, Smeds ja Stenius.

32 K.S. Laurila, 'Siveellinen villiintyminen ja sen vastustaminen', *Sana ja miekka*, 15.12.1927, Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 7.

33 'Sosialismihenkisen ammatillisen liikkeen ja sosialipolitiikan turmiollisuus', 26.2.1924, Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 4.

Fyysisen kasvatuksen ohella tapahtunut arvokasvatus laveni tätä tietä ja varsinkin nopeasti sanomalehti- ja pamflettipropagandaan. Tämä pyrki ennen muuta vahvistamaan kansan antikommunistista vakaumusta, jotta valtaapitäville syntyisi energinen, vahvasti ja jatkuvasti selvennetty ja ennen muuta pysyvä vastapaine, jolla heitä olisi mahdollista kontrolloida parlamentarismien tuottamissa vaaratilanteissa. Suomessa SSL harrasti sanomalehtien yleisönosastokirjoitusten mutta myös pääkirjoitusten ja uutisraporttien soluttamista suureen osaan kotimaista lehdistöä ja ennen pitkää aloitti myös omien julkaisujensa levittämisen. Näissä pyrittiin toimimaan ennen muuta sen estämiseksi, että äänestäjät valitsisivat sosiaalidemokraattisia kansanedustajia; virallisen valtiovoiman kritisoiminen säilyi suurimman osaa ajasta hillittynä.³⁴ Toisaalta Englantia puhuvassa piirissä painopiste oli alusta alkaen ennen muuta omissa julkaisuissa, ja siellä sanomalehtipropaganda kohdistui nimenomaan viralliseen valtiovaltaan. Tätä suuntautumista ohjasi ennen kaikkea radikaalioikeiston uskomus siitä, että Yhdysvaltain presidentti Woodrow Wilson ja Ison-Britannian pääministeri David Lloyd George olivat itse asiassa jo sallineet kommunistien ja sosialistien piirien soluttautua valtionhallintoon. Solutuksen sallimisen lisäksi Wilsonin ja Lloyd Georgan katsottiin henkilökohtaisesti kääntyneen sosialismiin ja salakavalasti käyttäneen parlamentarismia ja sodan jälkeenkin säilyttämiään erityisvaltuuksia sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän piilotelluksi rakentamiseksi. Ainoa keino parlamentarismien nimissä ja sisällä toimineiden soluttajien poistamiseksi ja oletettujen piilososialistien hankkeiden kariuttamiseksi oli siksi kansan herättäminen oikeistolaiseen patriotismiin ja omavaltaiseen toimintaan perustuslain puolustamiseksi.³⁵ Kuten National Service Leaguen propagandistit korostivat, vain spontaanin kansalaismielipiteen keinoilla oli mahdollista rajata valtiojohtoon taipumusta säättää 'sosialistisiin teorioihin' pohjaavia lakeja, jotka oli kielletty demokratian kaapuun mutta jotka kumpusivat vain 'yhden väestöosan anarkisesta mielialasta' ja olivat niin sanottu

liberaalien, itse asiassa sosialistien, johtajien valinta sosialistisen järjestelmän tuottamiseksi parlamentaarisiin keinoin.³⁶ Vain patrioottisen valistuksen ja yleisen sotilaskoulutuksen katsottiin kykenevän synnyttämään sellaisen spontaanin ja koko kansakunnan kattaneen arvostruktuurin, joka auttaisi 'suojelemaan vaarallisilta proletaareilta' ja näiden liberaaleilta tukijoilta.³⁷

Epäilemättä tällaisten järjestöjen aktivismin ja suuren kannattajakunnan rohkaisevana Suomen Suojelusliitto oletti vuonna 1923, että varsinkin Isossa-Britanniassa kansan enemmistö oli jo 'niin tervejärkistä', ettei siellä ollut välitöntä vaaraa kommunistisesta kaappauksesta.³⁸ Itse asiassa britti- ja amerikkalaisaktivistit katsoivat, että koska heidän maissaan sosialismille myönteiset liberaalit kontrolloivat hallitusta, olivat myös sosialistit/kommunistit välillisesti jo saaneet vallan. Tilanne ei parantunut, kun konservatiiviset puolueet alkoivat voittaa vaaleja, koska virallisen konservatismien katsottiin senkin 'lakanneen uskomasta sosialismin vaaraan' ja 'halvaantuneen, säikähtyneen toimettomuuteen'.³⁹ SSL:aa vastaavien liikkeiden viitekehyksestä tarkasteltuna Ison-Britannian ja Yhdysvaltain tilanne oli siis huomattavasti vaarallisempi kuin Suomen ja edellytti jopa radikaalimpia vastatoimia kuin Suomessa.

Suoran toiminnan muotoja

Näiden patrioottisten järjestöjen aktivistit olivat itse asiassa laventaneet aktiviteettiaan myös suoraan toimintaan, Isossa-Britanniassa varsinkin ensimmäisen maailmansodan jälkeen, mutta Yhdysvalloissa jo sen kuluessa. Sodan aikana mittavaksi muotoutunut kommunistien ja sosialistien liikehdinnän tukahduttaminen sai Yhdysvalloissa yllykkeensä nimenomaan paikallistasolta, patrioottisista järjestöistä ja niitä tukeneilta kuvernööreiltä. Näiden spontaanisti luomaan viitekehykseen keskushallinto vähitellen mukautui omassa (saksalaisen) solutuksen vastaisessa toiminnassaan. Joissain tapauksissa liittovaltion armeijaa ja kansalliskaarteja käytettiin suoraan lopettamaan lakkoja ja ylläpitämään järjestystä, mutta yleisempää sodanaikaisessa Yhdysvalloissa oli yk-

sityisten ryhmien valtuuttaminen valtioval-
lan sijaisena toimimiseen.⁴⁰ Täten Roosevel-
tin American Defense Society perusti ke-
sällä 1917 American Vigilante Patrols -ni-
misiä suojeluskuntia omavaltaisiin vasem-
mistolaisten pidätystehtäviin (näitä muodos-
tettiin yhteensä 276) ja American Protective
League alkoi rekrytoida ennen pitkää
250 000 agenttia kattanutta verkostoaan,
joka soluttautui vasemmistolaisiin järjestöi-
hin, suoritti pidätyksiä ja sabotaaseja ja var-
misti usein laittomin toimin laillisuuden
kunnioittamista, antikommunismia lisäksi
kieltolain toimeenpanosta prostituution vas-
taiseen valvontatyöhön.⁴¹

Virallisen valtiovallan ei onnistunut tu-
kahduttaa sodan jälkeenkään tällaisten puo-
livirallisten ja lain kirjainta rikkoneiden jär-
jestöjen toimintaa. Isossa-Britanniassa ei
tukahdutusta oikeastaan edes yritetty, ja
Yhdysvalloissa yritykset jäivät vaille huo-
mattavaa tulosta. Vuosina 1919–20 alkanut
niin sanottu 'Red Scare' päinvastoin kiih-
dytti populaaria, suojeluskuntatyypisesti
järjestäytynyttä suoraa toimintaa Yhdysval-
loissa. Samanaikainen kenraali Leonard
Woodin, aseellisen ja ruumiillisen koulutuk-
sen pioneerin, sodanaikaisten lakkoliikkei-
den tukahduttajan ja American Defense Soci-
ety:n aktivistin, presidenttiehdokkuus si-
sälsi voimakkaita viitteitä hänen mahdollista
valintaa seuraavasta suojeluskuntalaisuuden
virallistamisesta.⁴² Samoin halusivat Americ-
an Protective Leaguen aktivistit säilyttää
järjestönsä aseistautuneiden yksityisagent-
tien verkostona, jonka toimille olisi jatku-
nut jonkinlainen valtiovallan valtuutus. Lak-
kautuksen jälkeen he perustivat useita täy-
sin epävirallisia paikallisia valvonta- ja suo-
jeluskuntia, mutta jatkoivat samalla oikeus-
ministeriön palveluksessa erillisillä tilapäi-
sillä vakoilu- ja solutustoimiluvilla.⁴³ Edel-
leen National Security Leaguen johtaja edel-
lytti vielä niinkin myöhään kuin vuonna
1930 erillisen kansallisen kumouksenvastai-
sen poliisijoukon luomista vanhoista anti-
kommunistisista aktivisteista.⁴⁴

Kiinnostus ohi virallisen valtiovallan ja
ahtaan laillisuuden kehittyneeseen suoraan
toimintaan eli voimakkaana myös Isossa-
Britanniassa. Siellä useat patrioottisten jär-

jestöjen aktivistit perustivat yksityisiä lakon-
murtamisarmeijoita ja pyrkivät laventamaan
niiden alueellisten vapaaehtoisjoukkojen
(territorial army ja yeomanry) toimintaa,

34 SSL:n kokoelmien jo kurssiivinenkin tarkastelu osoit-
taa tämän. Erityisesti asiamiehille helmikuussa 1930
lähetetyssä kiertokirjeessä, 'Promemoria Suomen Suo-
jelusliiton toiminnasta vuonna 1929', korostettiin sitä,
kuinka SSL pyrki julkaisuillaan kansalaismielipiteen
herättämiseksi, jotta valtiovallalla olisi tarvitsemansa
tuki jo aloittamalleen antikommunistiselle toiminnal-
leen. Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 11. Vrt.
Hyvämäki, s. 199–200.

35 *Markku Ruotsila*, *The Origins of Anglo-American
Anti-Bolshevism, 1917–21*, Cambridgen yliopiston tohtori-
näytös (1998), s. 73–80, 87–100, 129–145, 240–
252.

36 *David Jayne Hill*, 'The Default of Democracy', *The
North American Review* (September 1920), s. 289–300;
Hill, *The National Association for Constitutional Govern-
ment*, s. 7–11; *Arthur L. Frothingham*, *Handbook
of War Facts and Peace Problems* (New York 1919),
s. 147, 188–191; *Annual Report of Col. Charles Lyde-
cker*, President of the National Security League, May
7, 1919 (New York 1919), s. 8–10.

37 Charles Lydecker Elihu Rootille 5.12.1918 ja Elihu
Root Charles Lydeckerille 7.12.1918, Elihu Rootin ko-
koelma, kansio 136, Library of Congress, Manuscripts
Division, Washington, D.C.

38 'Sosialistiset valheopit sokaisseet englantilaisia lor-
deja', 4.7.1923, Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 3;
'Jo valkenee! Bolshevismmin loppu alkaa', 1921,
Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 1.

39 *Nesta Webster*, *The Surrender of the Empire* (Lon-
don 1931), s. 178–183, 200–2; *James M. Beck*, *The
Menace of Bureaucracy* (New York 1931), s. 1–17, 25–
6.

40 Näiden järjestöjen sodanaikaisesta suorasta, aseis-
tetusta toiminnasta ja sen puolivirallisesta luonteesta
ks. laajemmin *Michael J. Heale*, *American Anticommun-
ism: Combating the Enemy Within, 1830–1970* (Balti-
more 1990), s. 49–58; Jensen, erit. s. 17–33, 57–78,
96–98, 181–185; *William Preston, Jr.*, *Aliens and Dis-
sidents: Federal Suppression of Radicals, 1903–1933*
(Cambridge, Massachusetts 1963), erit. s. 103–120,
155–171; *Roy Talbot, Jr.*, *Negative Intelligence: The
Army and the American Left, 1917–1941* (Jackson, Mis-
sissippi 1991).

41 *The American Defense Society: History, Purpose
and Accomplishments* (New York 1918), s. 10; *Emerson
Hough*, *The Web: A Revelation of Patriotism, The
Authorized History of the American Protective Leag-
ue* (Chicago 1919), s. 493–500.

42 Ks. *Eric Fisher Wood*, *Leonard Wood: Conservator
of Americanism, A Biography* (New York 1920), erit.
s. 281–298, 308–311; *William Herbert Hobbs*, *Leonard
Wood: Administrator, Soldier and Citizen* (New York
1920), erit. s. 255–268. Kumpikin teos on patrioottis-
ten järjestöjen johtavan aktivistin kirjoittamaa vaalikir-
jallisuutta.

43 *Hough*, erit. s. 476–477; Jensen, s. 181–185, 238–
284.

44 *Philip C. Jessup*, *Elihu Root, Volume Two, 1905–
1937* (New York 1938), s. 370.

joita useat heistä johtivat.⁴⁵ American Legionin kaltaista asekoulutettujen ja aseellisiin toimiin valmiiden yhteentuloa kaivattiin myös brittioikeistossa, ja sotaveteraanijärjestö Comrades of the Great War tuntui joistain aktivisteista tarjoavan tähän käyttökelpoisimman välineen.⁴⁶ Näiden järjestöjen organisoijat olivat nimenomaan vanhoja oikeistoradikaalin arvokasvatuksen, asekoulutuksen ja sanomalehtipropagandan pioneerejä. Edelleen, ensimmäisen maailmansodan jälkeen lukuisat konservatiiviset ministerit alkoivat valtiovallan puolelta rohkaista tällaisia pyrkimyksiä.

Erityisesti sotaministeri Winston Churchill piti 1920-luvun alussa tärkeänä paikallisten, alivaltiosihteeritason suoraan johtamien kodinturvajoukkojen luomista. Hän otti osaa ASU:n antisosialistiseen propagointityöhön ja muutenkin kävi energistä retorista kamppailua vasemmistoa vastaan, mutta katsoi fyysisen vastavoiman myös olennaisen tärkeäksi. Tällaisen vastavoiman ja reservin aikaansaamiseksi Churchill käytti asemaansa radikaalioikeiston muuten niin kovasti karsastaman Lloyd Georgan hallituksen ministerinä ja tuli täten yhdeksi oikeiston suosikiksi. Aluksi Churchill oli aikonut käyttää varsinaista sotaväkeä tarkemmin määräämättömiin antisosialistisiin järjestyksenpitoitehtäviin, mutta asiaa paikalliskomentajilta tiedusteltuaan hän oli päätenyt siihen tulokseen, ettei armeijan rivisotilaissa esiintynyt riittävää antikommunistista vakaumusta, jota tällainen toiminta edellytti.⁴⁷ Näin päätettyään Churchill kuului niihin vaikutusvaltaisiin päättäjiin, jotka laativat suunnitelmia niiden maahan saapuneiden neuvostoliittolaisten kauppaneuvottelijoiden karkottamiseksi, joiden oli todistettu rahoittaneen paikallisia kommunisteja ja rohkaiseen näitä väkivaltaiseen kumousyritykseen. Näihin suunnitelmiin kuuluivat myös aseelliset toimet kotimaista kommunistista liikettä vastaan, ja tällaisten aseellisten toimien oli määrä käynnistyä nimenomaan patrioottisten järjestöjen ympärille rakennetun kodinturvajärjestelmän pohjalta. Aikomuksena oli käyttää olemassa olleita lakonmurtamisjoukkoja, aktivoida sotaveteraanijärjestöt ja armeija ja aseistaa pörssimekla-

reita. Vuoden 1920 lopulla suunnitelmat aktivoitiin sotaministerin käskystä ja paikallisille kodinturvajoukkojen komentajille annettiin ohjeet kriisiin vastaamisesta. Tässä vaiheessa puhuttiin aivan yleisesti Churchillin ja sotavoimien ylipäällikön, sotamarsalkka Sir Henry Wilsonin sotilasvallankaappausuunnitelmasta.⁴⁸ Odotettua yhteenottoa ei tuossa vaiheessa seurannut, mutta siihen varautuminen osoitti niiden siteiden tiivyyden, jotka olivat vähitellen syntyneet valtiovallassa olleiden oikeistolaisten, armeijan johdon ja antikommunististen järjestöjen kesken.

Englantia puhuvissa maissa järjestöjen toiminta erosi Suomen suojeluskuntalaisten aktiviteetista ennen kaikkea siinä, että ne eivät koskaan kyenneet varsinaisesti nivomaan kodinturvajoukkoja valtiokoneiston osaksi. Kyseessä ei itse asiassa ollut kovin merkittävä eroavuus, sillä suomalainenkaan suojeluskuntaoppositio ei halunnut suojeluskuntien valtiovallalle alistamista, mikäli valtiovallassa oli oikeisto-radikalismille vihamielisiä vaikuttajia. Sekä englantia puhuvissa maissa että Suomessa oikeistosuojeluskuntalaiset karsastivat liberaalia parlamentaarispohjaista demokratiaa siinä määrin, että he nimenomaan katsoivat tuollaisen valtiollistamisen vahingoittavan heidän päämääriään niin kauan kuin vasemmiston sallittiin toimia osana parlamentaarista järjestystä, so. valtiovaltaa. Suomenkin suojeluskuntien poliittinen funktio liittyi toisin sanoen aikaan ennen (odotettua) oikeistoradikalistista valtiojärjestyksen uudelleenjakoa, ja sillä oli ennen muuta valvonta- ja valistusfunktio, varmistusfunktio, ei kapinafunktio. Tarkoituksena ei ollut käyttää oikeiston aseellisia järjestöjä parlamentaaridemokraattisen järjestyksen tuhoamiseksi vaan sen täydentämiseksi. Suomalaiset ja anglofoniset oikeistoradikaalit eivät tässä poikenneet toisistaan – mutta ne poikkesivat samalla tavoin pääosasta manner-Euroopan oikeistoradikalismia.

Toisaalta Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa ei koskaan kohdistettu armeijaan sellaista epäluuloa kuin suomalaisen suojeluskuntaoppositio – ja kailalaisten – taholta. Tällaisen epäluulon puuttuminen osaltaan

hillitsi myös anglofonisten patrioottisten järjestöjen pyrkimystä sellaiseen aseelliseen organisaatioon, joka olisi ollut suoraan valtiovallan palveluksessa. Huolta armeijan luotettavuudesta antikommunismien kannalta tunnettiin Isossa-Britanniassa vain lyhyen aikaa vuoden 1919 alussa, kun armeijassa syttyi toistuvia kapinoita. Yhdysvalloissa tällainen huoli eli vieläkin lyhyemmän ajan, nimenomaan siinä vaiheessa, jossa Euroopasta ja Siperiasta alettiin kotiuttaa joukkoja, joiden pelättiin saaneen vasemmistolaisia vaikutteita ulkomailla ollessaan.⁴⁹ American League kuitenkin häivytti kaikki tällaiset pelot nopeasti syntymänsä jälkeen ja osoitautui kodinturvajoukkojen aatemaaolman olennaiseksi edistäjäksi. Pienemmässä mitakaavassa samaa funktiota palveli vastaava brittiläinen järjestö, Comrades of the Great War. Joka tapauksessa asevelvollisuusarmeijat lakkautettiin kummallakin puolella englanninkielistä Atlanttia pian sodan jälkeen, ja Yhdysvaltain kansalliskaarti ja Ison-Britannian vastaavat joukko-osastot jatkoivat puhtaasti vapaaehtoispuolelta. Jo pelkällä olemassaolollaan ne tarjosivat varteenotettavan ja virallisen reservin, jonka saatavilla olo edelleen hillitsi tarvetta erillisten suojeluskuntien perustamiseen. Itse asiassa näissä kahdessa kodinturvajoukossa oli jo olemassa suojeluskunta, sillä niiden jäsenistö oli paljolti päällekkäistä radikaalimpien patrioottisten järjestöjen jäsenistön kanssa ja tarpeen vaatiessa näiden kahlittavissa. Tämänkään takia Suomen Suojeluliiton kaltaiset järjestöt eivät englantia puhuvissa maissa tarvinneet valtioon sidonnaista suojeluskuntaorganisaatiota.

Armeijan vähämerkityksisyys Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa johtui tietenkin myös siitä, ettei niitä uhannut välitön rajanaapurissa oleva ulkoinen vihollinen. Tämän perusuonteisen eron takia suojeluskuntiin verrattava järjestäytyminen oli alusta alkaen nimenomaan ja ainoastaan poliittista. Suomalainen oikeiston organisoituminen oli tapahtunut käänteisessä tilanteessa, jossa välitön ulkoinen ja sisäinen sotilaallinen uhka oli pakottanut ensin nimenomaan sotilaalliseen organisoitumiseen. Vasta tämän välittömän uhan liennyttyä oli korostunut

suojeluskuntalaisuuden taustalla ollut aate, ja se oli kohdistunut piilotellumpia uhkakuviu vastaan. Nämä piilotellummat, sisäisen vasemmistolaisuuden ja arvomaailman muuttumisen tuomat uhat olivat englanninkielisten maiden oikeistossa välittömiä, näkyviä ja ensisijaisia uhkia. Niiden luonne ei edellyttänyt oikeistopatrioottisten voimien samanlaista maan asevoimiin nivoutumista kuin Suomen oikeiston alkuperäiset pelot olivat edellyttäneet. Ajan mittaan alkuperäisen tilanteen uniikkisuus kuitenkin syrjäytyi sekä Suomessa että englantia puhuvissa maissa ja suojeluskuntatyypinen järjestäytyneisyys vakiintui kattamaan toiminnan ja ajattelemisen muotoja, jotka yhdistivät enemmän kuin erottivat.

Yhteneväisyydet ja eriävyydet

Poliittisuus suojeluskuntaliikkeessä tarkoittikin sekä tiettyjä aatteita että tiettyjä suoran toiminnan muotoja. Kaikki se, mikä kohdistui sisäistä, vasemmistolaisista voimista vastaan, oli poliittista. Tältä pohjalta käsitettynä yhteneväisyydet oikeistopatriootti-

45 Percyn jaarli W.M. Powerille 18.5.1914 ja William F. Eustace Percyn jaarlille 12.6.1914, Northumberlandin herttuan kokoelma, F/199, Alnwick Castle, Alnwick; *William D. Rubinstein*, 'Henry Page Croft and the National Party, 1917–22', *Journal of Contemporary History* (January 1974), s. 148; *Chris Wrigley*, *Lloyd George and the Challenge of Labour: The Post-War Coalition, 1918–1922* (London 1990), s. 300.

46 Northumberlandin herttuan puhe 5.4.1919, Northumberlandin herttuan kokoelma, lehtileikekokoelma, osa 9, Alnwick Castle, Alnwick; Northumberlandin herttua Sir Henry Page Croftille 25. ja 27.3.1919, Sir Henry Page Croftin kokoelma, CRFT 1/7, Churchill College, Cambridge; 'How to Fight Bolshevism', *The Spectator*, 10.5.1919, 587–588; 'The American Legion', *The Spectator*, 17.1. 1920, 100.

47 'Summary of Reports Received from General Officer Commanding-in-Chief, Great Britain', 10. ja 15.2. 1919, Winston Churchillin kokoelma, CHAR 9/57, Churchill College, Cambridge.

48 Churchillin muistio 14.1. 1920, CHAR 16/51A, ja Churchillin muistio 20.8.1920, CHAR 16/52B, Churchillin kokoelma, Churchill College, Cambridge. Ks. myös *Christopher Andrew*, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community* (London 1992), s. 378–389; *David Carlton*, *Churchill and the Soviet Union* (Manchester 2000), s. 21–9; *Morton H. Cowden*, *Russian Bolshevism and British Labour, 1917–1921* (New York 1984), s. 103–113; *Wrigley*, s. 217–9, 253–255.

49 *John Milton Cooper*, *Pivotal Decades: The United States, 1900–1920* (New York 1990), s. 287; *Wrigley*, s. 26–40; *Pearlman*, s. 173–7.

nessä järjestäytymisessä olivat saman aatepohjan luonnollisesti aiheuttamia korostuksia, eroavuudet toimintaympäristön ja yleisen mielipiteen vaihtelevuuden tuotosta. Toimintaympäristön erot johtivat osin erilaisiin käytännön ratkaisuihin, mutta tarkemmin katsoen erilaisuus osoittautuu hyvin vähäiseksi. Olennaista onkin se, kuinka paljon yhteistä oikeistopatriootisella järjestäytyneisyydellä oli – ja se, kuinka olennaisesti tämä yhtenevyys poikkesi manner-eurooppalaisesta kehityksestä. Kummassakin kohdassa yhteinen aatemaailma selittää havaitut piirteet: parlamentarismien pitäminen riittämättömänä, ei määritelmällisesti hyväksyttömänä; pyrkimys kotimaisten sosiaalidemokraattien, ei vain ulkoisten kommunistien, toiminnan mitätöimiseen valistuksen, fyysisen kasvatuksen ja asevoiman reservin kautta; sekä valmius käyttää erilaisia suojeluskuntalaisia järjestöjä aseelliseen toimintaan kriisihetkellä, muuten niiden pitäminen pelotteena.

Mitään näistä piirteistä ei voi myöskään selittää yksinkertaisesti lainoiksi. Suomen suojeluskuntalaisilla aktivisteilla ei ollut suoranaista, merkittävää aikalaisvaikutusta angloamerikkalaiseen piiriin päin, eikä Suomesta lainattu sinne mitään. SSL levitti sanoomaansa Geneven antikommunistisen internationaalin piirissä, mutta se ei katsonut tarpeelliseksi kääntää muualle Eurooppaan ahkerasti levittämiään raportteja englanniksi.⁵⁰ Se tuntui pitäneen patriootista valistusta englantiapuhuvissa maissa niin pitkälle kehittyneenä, ettei suomalainen panos ollut tähdellistä. Varsinkin Suomen Suojelusliitto pyrki kuitenkin tuomaan antisosialistista vaikutusta Suomeen, sillä se katsoi sellaisen vaikutuksen sekä tukevan sen omia päämääriä että innoittavan näiden aatteellista tarkentumista. Suojelusliiton aktivistit olettivat monikansallisen yhteistyön myös englantia puhuvissa maissa menestyneiden suojeluskuntatyypisten järjestöjen kanssa kuuluneen olennaisesti suojeluskuntalaiseen aatteeseen. Monikansallisen yhteistyön Suomessa osalleen saama vähäinen kiinnostus itse asiassa supisti saatua hyötyä, mutta ei poistanut sitä aatteellista merkitystä, joka sillä oli suojeluskuntaopposition ajattelussa.

Suojeluskuntien historiografia on useimmiten surkastunut perspektiiviltään puhtaasti paikallisen, korostetusti organisatorisen ja vain vähän aatteellisen sisällön tarkasteluksi. Vertaileva, kansainvälinen tarkastelutapa osoittaa suomalaisen poliittisen suojeluskunta-ateen olennaiseksi osaksi laajempaa länsimaista antikommunismia, jonka aatteellinen sanoma, valistusmuodot ja -vakaukukset, ja lopulta myös organisatoriset pyrkimykset olivat varsin samankaltaisia. Suomalaisten ja englantia puhuvien maiden patriootisoikeistolaisien liikkeiden asemassa tässä antikommunismissa ja antisosialismissa oli maltillisempaa ja parlamentaarisempaa kuin manner-Euroopan vastaavien liikkeiden. Itse asiassa on perusteltua sanoa, että Suomen suojeluskuntien poliittinen toiminta oli jopa maltillisempaa kuin vastaavien englanninkielisten järjestöjen aktiviteetti: Suomessa suoraa toimintaa harrastettiin paljon vähemmän kuin esimerkiksi APL:n toimesta Yhdysvalloissa, ja suojeluskuntien taustalla oli lähes kansallinen konsensus, lainsäädännöllinen ja asetuksellinen pohja ja myötämielinen valtiovalta. Sekä Yhdysvalloissa että Isossa-Britanniassa vastaavaa ajatusmaailmaa edustaneet joutuivat tyytymään paljon epävirallisempiin ja muun yhteiskunnan suppeammin hyväksymiin järjestäytymismuotoihin. He kuitenkin tunsivat paljon suurempaa huolta omien valtioidensa tilasta, koska he katsoivat niiden jo tulleen sosialististen oppien ja poliitikkojen valtaamaksi.

Sisällis- ja vapaussodan jälkeen Suomen poliittinen suojeluskunta-ate vastasi siis yhteen paikalliseen versioon siitä yleismaailmallisesta vasemmistolaisesta uhasta, joka poliittisessa, parlamentarisessa oikeistossa oli havaittu kautta länsimaailman. Koska Suomi, toisin kuin Iso-Britannia ja Yhdysvallat, oli käynyt läpi sisällissodan ja siten tuhonnut suuren osan vasemmistolaisesta kumousvoimasta, ei Suomen oikeistossa nähty tarvetta yhtä radikaaleihin, välittömiin ja suoriin toimiin. Vertailussa Suomen ja englantia puhuvien maiden suojelusjärjestöt kuuluivat oikeistoradikalismien yleiseen länsimaiseen reaktioon parlamentaristisen vasemmiston nousua vastaan. Kumpikin

poikkesi mannereurooppalaisesta reaktiosta samalla tavalla, suhteellisen maltillisuutensa ja parlamentarismien perussääntöjen hyväksymisensä takia.

50 Suomen Suojelusliitto ja Lapuan liike, s. 7. Ks. myös Suomen Suojelusliiton kokoelmassa olevaa kirjeenvaihtoa EICDI:n johtajan J.L. Aubertin ja useiden jäsenjärjestöjen kanssa. Kirjeenvaihtoa ei ole ollenkaan englanniksi. Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 11, Suomen Kansallisarkisto, Helsinki.

KARI KOSKELA

Jedem das Seine – Buchenwaldin punainen vankihallinto

Filosofian maisteri Kari Koskela käsittelee artikkelissaan Buchenwaldin keskitysleirin itsehallintoa, sen hierarkkisia suhteita ja leiriin vangittujen kommunistien asemaa. Hän sivuaa myös myyttiä, jonka DDR:n historiankirjoitus leiristä rakensi.

■ Saksalaisen ”sosialistisen historiatietoisuuden” virallinen historia päättyi DDR:n myötä. Yksi tämän historiakuvan pilareista oli Buchenwaldin keskitysleirin historia.¹ Vuonna 1992 saksalainen erityiskomitea, joka oli pohtinut leirin yhteyteen DDR:n vuonna 1958 perustaman museon (”Buchenwald Mahn- und Gedenkstätte”) tulevaisuutta tiivistä Itä-Saksassa viljellyn leirihistorian vinoutumat neljään kohtaan, jotka nyt yhdistyneen Saksan historiikeissä oli pyrittävä oikaisemaan.

Ensimmäiseksi olisi kerrottava Speziallager 2:sta, venäläisten vankileiristä Buchen-

waldissa vuosina 1945–50: tästä DDR:ssä vaiettiin.² Toiseksi olisi käsiteltävä leiristä evakuoitujen ja sieltä muille leireille kuljetettujen noin 240 000 ihmisen kohtaloa: DDR:ssä keskityttiin leirissä pysyneiden kommunistivankien vaiheisiin. Kolmanneksi olisi käsiteltävä kansallissosialismia (ja SS-järjestöä) nimenomaisesti rasismien ruumiillistumana: DDR:ssä se teoretisoitiin kohti sosialismia kehittyvän kapitalismin erityiseksi vaiheeksi, ja neljänneksi olisi purettava myytti urhoollisista kommunistitaistelijoista leirin vapauttajina: tässä sankaritarinassa Yhdysvaltain kolmannen armeijakunnan ratkaiseva osuus sivuutettiin. Vankien aktivismista johdettiin suora kehityslinja DDR:ään, ja ex-buchenwaldilaiset nostettiin moraaliseksi esikuvaksi uudelle Saksalle.³

Buchenwaldin keskitysleiri perustettiin vuonna 1937 lähelle Weimaria, Thüringenin osavaltioon.⁴ Leirin hallinto perustui 1933 perustettuun Dachauin leiriin.⁵ Vankien itsehallinto,⁶ hierarkkia vankien keskuu-

1 Buchenwaldista ja DDR:stä *Manfred Overesch*, Buchenwald und die DDR: oder die Suche nach Selbstlegitimation (Köln 1995).

2 Aiheesta on ilmestynyt ainakin *Bodo Ritscher*, Speziallager Nr. 2 Buchenwald. Zur Geschichte des Lagers Buchenwald 1945 bis 1950 (Weimar 1993).

3 Der ”Gesäuberte” Antifaschismus: die SED und die roten Kapos von Buchenwald; Dokumente. Julk. Lutz Niethammer (Berlin 1994), s. 23[Antifaschismus].

4 NSDAP kannatus oli Thüringenissä ollut keskimääräistä vahvempaa. *Jens Schley*, Nachbar Buchenwald. Die Stadt Weimar und ihr Konzentrationslager 1937–1945 (Köln 1999), s. 11–27; 1930-luvun lopussa leirin (maantieteellinenkin) uudelleenorganisointi oli lopussa: Dachau sijaitsi Etelä-Saksassa, Buchenwald keskisessä ja Sachsenhausen Pohjois-Saksassa. *Eugen Kogon*, Der SS-Staat. Das System der Deutschen Konzentrationslager (Frankfurt am Main 1948, 1946), s. 40.

5 Dachauin komendantti oli Theodor Eicke. Hän loi leireille hallinnon, rankaisumenetelmät ja vartioston ohjesäännöt. Anatomie der SS-Staates II. Hans Buchheim, Martin Broszat, Hans-Adolf Jacobsen, Helmut Krausnick, (Freiburg 1965), s. 56–97; Eicke oli yksi Ernst Röhmien murhaajista. Myöhemmin Eickestä tuli SS-Totenkopffdivisioonan komentaja. Hän katosi Venäjällä 1943. *Tom Segev*, Soldiers of Evil, The Commandants of the Nazi Concentration Camps (Berkeley 1991, 1987), s. 96–125.

6 Itsehallintoa käytettiin ankaruudeltaan muodollisesti eri asteisissa työleireissä. SS:n sodanaikaiset luumyllyt, kuolemanleirit, kuten esimerkiksi Treblinka Auschwitzissa olivat olemassa murhaamista varten. *Kogon*, 1948, s. 43.

nessa jakoi vankeja ja vähensi koordinoitun vastarinnan mahdollisuutta. Buchenwaldin itsehallinnosta vastasi leirissä salaisesti toiminut KPD.⁷ Käytännössä saksalaiset kommunistit päättivät vankien elämästä ja kuolemasta. Hintana oli yhteistyö SS:n kanssa.⁸

Lännessä kritiikkiä punaisia kapoja kohtaan julkaistiin heti sodan jälkeen: tilintekoa sotarikollisten kanssa ei helpottanut kiristynvä kylmä sota.⁹ Lännessä keskitysleirejä koskeva historiankirjoitus oli yleisluonteista: SS kuvattiin demonisena, täysin Saksan muusta yhteiskunnasta irrallisena järjestönä. DDR puolestaan julisti olevansa uusi Saksa vailla Hitlerin valtakauden jäänteitä. Idässä julkaistiin vain puolueen oikeaksi hyväksymää Buchenwald-historia. Esimerkiksi Buchenwaldissa seitsemän vuotta vietäneen itävaltalaisen, Eugen Kogonin pioneeriteos, *Der SS-Staat* (1946) oli DDR:ssä kielletty, vaikka Kogon itse oli ollut yhteistyössä kommunistien johtaman leirikomitean kanssa. Buchenwaldin puhdistetusta historiasta tuli osa identiteettiä, jolle DDR rakentui.¹⁰

1990-luvun alussa löytyi SED:n keskusarkistosta pöytäkirjoja, jotka kertovat puolueen kuulustelleen Buchenwaldin luottovankkeja. Pääsyytettyinä oli entinen leirinvanhin, vankisairaalan kapo ja tutkimuksen aikana Thüringenin osavaltion sisäministeri Ernst Busse (1897–1952). Nämä tutkimukset eivät johtaneet oikeustoimiin. Helmikuussa 1951 Berliinissä istunut venäläinen sotarikosoikeus tuomitsi Bussen ja entisen leirinvanhimman ja rakennusyksikön kapon, sittemmin mm Thüringenin poliisipäällikkön, Erich Reschken (1902–80) elinkautiseen vankeuteen. Molemmat vietiin Neuvostoliittoon. Busse kuoli Workutassa, Siperiassa kesällä 1952. Reschke palasi 1955 DDR:ään kattilasepäksi. Hänet rehabilitoitiin 1965.¹¹

Stalinin kuoltua Buchenwaldin punaiset kapot palasivat poliittisesta paitsiosta DDR:n hallintoon. Heistä tuli valtiokoneiston kakkosketjua. He ylläpitivät myyttiä kommunistien puhtaasta sankaruudesta Buchenwaldissa.¹² Marxismi-leninismien mukaan kommunistikaaderissa kiteytyy dialektis-materialistinen, ihmistahdosta riippumaton

historia. Aito kaaderi toteuttaa ihmiskunnan historiallisen kehityksen lakeja. Saksan historiassa tämän kehityksen päätepieste oli ollut Saksan Demokraattinen Tasavalta. DDR:n historian punaisessa langassa ei ollut korruptiota eikä oman edun tavoittelua. Siksi Buchenwaldin punaisten kapojen todellinen historia oli hylättävä teorian ja tullevaisuuden vastaisena.

Paikka hakaristin varjossa

Buchenwaldissa salaisesti toimineessa KPD:ssa oli aktiivisia sisäpiiriläisiä noin kahdeksankymmentä henkeä. Walter Bartel (1904–92), myöhemmin Humboldtin yliopiston historian professori kutsui leiriä sosialismin kouluksi, ”Schule des Sozialismus”.¹³ Tällä hän viittasi toisaalta kommunistien hyvin organisoituun toimintaan ja toisaalta buchenwaldilaisten myöhempään verkostoon itävyöhykkeellä ja DDR:ssä.

Vankien kannalta leirin itsehallinto on näyttänyt vähintäänkin ristiriitaiselta.

7 Leirissä oli 1800 saksalaista vankia huhtikuussa 1945. Poliittisten joukossa he olivat enemmistö, mutta koko leirissä pieni vähemmistö. Vankimäärä oli suurimmillaan yli 50 000, 136 alaleiriä mukaan lukien yli 80 000. The Buchenwald Report. Toim. David A. Hackett (Oxford 1995), s. 8[Reportl.

8 Antifaschismus, s. 16.

9 Vuoteen 1983 mennessä länsiliittoutuneilla ja länsisaksalaisilla oikeusistuimilla oli ollut noin 88 000 eri sotarikostapausa. Jutuissa oli annettu tuomioita ilman vetoamusoikeutta 6 456 tapauksessa. Vapauttavia päätöksiä luettiin 79 638 kertaa. War Crimes, War Criminals and War Crime Trials. An Annotated Bibliography and Source Book. Toim. Norman E. Tutorow (London 1986), s. 5–8; ensimmäinen Buchenwaldia käsitellyt sotarikosoikeudenkäynti oli amerikkalaisten järjestämä. Amerikkalaiset olivat vanginneet Buchenwaldin rikoksista 793 ihmistä. Oikeus istui Dachausssa vuonna 1947 ja antoi 22 kuolematuomiota, joista yhdeksän pantiin täytäntöön. Yhtä lukuun ottamatta kaikki vankeuteen tuomitut olivat vapaana 1950-luvun puolivälissä. Saksalaisten keskuudessa armahduksia pidettiin 1950-luvulla oikeudenmukaisina: syytetyillä oli sukulaisia, ystäviä ja tuttavuuksia, jotka tiesivät syytetyt ”hyväksi ihmiseksi”. Konzentrationslager Buchenwald 1937–1945. Begleitband zur ständigen historischen Ausstellung. Julk. der Gedenkstätte Buchenwald (Göttingen 1999), s. 254–255 [Buchenwald 1999].

10 Buchenwald 1999, s. 11–14; Saksojen kolmatta valtakuntaa koskevasta historiankirjoituksesta *Seppo Henttilä*, Jaettu Saksa, jaettu historia. Kylmä historiasota 1945–1990 (Historiallisia tutkimuksia 183, Helsinki 1994), s. 250–279.

11 Antifaschismus, s. 11, 14–15, 513.

12 Antifaschismus, s. 16, 26.

13 Antifaschismus, s. 27.

Dachausssa kolmikymmenluvun alussa, kun vangit olivat vielä kaikki saksalaisia vasemmistolaisia, käytiin vankien keskuudessa keskustelua itsehallinnosta. Karkeasti määrittäen sosiaalidemokraatit suhtautuivat itsehallintoon torjuvasti ja kommunistit myönteisesti. Vähemmistönä olleet sosiaalidemokraatit olivat tottuneet julkiseen toimintaan, parlamentarismiin, kun taas kommunistien poliittinen elämäntunto nousi salaisista organisaatioista, leninistisestä etujoukko-ajattelusta. Heidän joukossaan oli myös enemmän SS:lle tarpeellisia ammattitaitoisia työmiehiä. Useilla kommunisteilla poliittinen toiminta oli merkinnyt väkivaltaisia yhteenottoja kaduilla SA-joukkojen kanssa. He olivat tottuneet käskyihin, kuriin ja autoritaariisiin ihmissuhteisiin. He uskoivat itsehallinnon tuomaan hyötyyn, mahdollisuuden säädellä ja suunnata leirijärjestelmän väkivaltaa omien, so. Saksan työväenluokan parhaimmiston suojaamiseksi.¹⁴

Leirin komendantti vuoden 1941 loppuun oli Karl Koch.¹⁵ Itsekin pikkurikoksia aikoinaan puuhastelleena hän aluksi suosi ns. vihreitä, rikollisiksi merkittyjä.¹⁶ Leirin taloudelliselle toiminnalle siitä oli haittaa. Vihreiden julmuus, huono organisaatiokyky ja työkohteissa tarvittavan ammattitaidon puute sotkivat hallintoa. Toisaalta vihreät rikolliset lohkaisivat Kochin himoamasta vankien omaisuudesta liian suuren kakun. Kesästä 1938 lähtien leirinvanhimmatt olivat kommunisteja. Vähitellen he alkoivat saada omia miehiään yhä enemmän keskeisille paikoille. Leirissä toimiva KPD ei tuohon aikaan ollut yhtenäinen, ja avainpaikoilla toimivien vankien valvonta oli vielä heikkoa. Kapoilla saattoi olla yhteyksiä rikolliisiin tai he eivät olleet riittävän kuuliaisina puolueelle.¹⁷

KPD:n strategian peruspiirre oli, että puolueen keskeiset kaaderit ja leirin johtavat kapot olivat eri vankeja. KPD:n merkittävimmät johtajat leirissä olivat entinen Hamburger Volkszeitungin toimittaja Harry Kuhn (1900–73), Ernst Busse, Albert Kunz (1896–1945) ja Walter Bartel (1904–92). Busse oli valittu Reichstagiin vuonna 1932, Kunz Preussin parlamenttiin. Kunz ja Bartel olivat käyneet Leninkoulun Moskovas-

sa, ja Kunz oli ollut keskeinen hahmo Berliinin puoluekoneistossa. Heistä vain Busse oli samanaikaisesti näkyvä asema leirin toiminnassa. Hän oli vuoden 1942 alusta vankisairaalan kapo.¹⁸

Vankihierarkiassa oli kolme tasoa. Ylimpänä olivat leirinvanhimmatt, joita oli yleensä kolme, keskeisimmät kapot, tärkeimmät tupapalvelijat ja parakkivanhimmatt. He olivat kaikki saksalaisia. He nukkuivat oikeissa vuoteissa, käyttivät jopa siviilivaatteita eikä heidän ravinnostaan puuttunut mitään. Keskeisiin kuuluivat muut tupapalvelijat, työkohteiden etumiehet, kirjurit, ja mm. vankisairaalassa työskentelevät vangit, kapot ja parakkivanhimmatt. He olivat enimmäkseen saksalaisia. Leirin suuri enemmistö sai ”normaalit” ruoka-annokset, se työskenteli viikottain jopa 90 tuntia, nukkui ahtaasti kyl-

14 Antifaschismus, s. 29–30; *Benedict Kautsky*, Teufel und Verdante. Erfahrungen und Erkenntnisse aus sieben Jahren in deutschen Konzentrationslagern (Zürich 1946), s. 129–130, 134.

15 Karl Otto Koch oli korruptoitunut Himmlerin suosikki, jonka tähti putosi sotaonnen myötä. Koch vaurastui juutalaisilta varastamallaan omaisuudella. Himmler hylkäsi hänet, ja SS:n oma tuomioistuim tuomitsi kuolemaan. Hänet ammuttiin Buchenwaldissa muutama päivä ennen amerikkalaisten tuloa. Hänen vaimonsa oli aikoinaan suurta julkisuutta aiheuttanut Ilse Koch, jota syytettiin seksuaalisista perversioista, murhista ja lampunvarjostimien ja kirjakansien valmistutamisesta tatuoidusta ihmishöistä. Ilse Koch hirtti itsensä vankeudessa 1967. *Arthur L. Smith*, Die Hexe von Buchenwald. Der Fall Ilse Koch (Köln 1995, 1983); ”itäksalainen” käsitys Ilse Kochista *Pierre Durand*, Die Bestie von Buchenwald (Berlin 1986, 1982); saksalaisten oikeudenkäynnistä Ilse Kochia vastaan, *Justiz und NS-Verbrechen VIII* (Amsterdam 1972), s. 30–137.

16 Poliittisten vankien piti käyttää punaista kolmiota, ”rikollisten” vihreää, ”epäsosiaalisilla” oli musta kolmio, Jehovan todistajilla violetti, romaneilla ruskea ja homoseksuaaleilla vaaleanpunainen. Juutalaisilla Daavidin tähden alempi kolmio oli keltainen, päällimmäinen väri oli jokin edellisistä. Kirjain kolmiossa kertoi kansallisuuden, Buchenwald 1999, s. 62; Report, s. 29–31, *Kogon* 1948, s. 46–52; leirin ensimmäinen leirivanhin oli entinen SA-iskuryhmän johtaja Hubert Richter; toinen oli ”ammattirikollinen” Paul Henning. Richter oli brutaali murhaaja, joka naureskeli omille nokkeluuksilleen. Yksi miehen mielilauseita oli: ”Wir sind nicht mehr im Lande der Dichter und Denker, sondern im Lande der Richter und Henker!”, *Kogon* 1948, s. 5. 17 *Kogon* 1948, s. 65; Antifaschismus, s. 31–32.

18 Antifaschismus, s. 33, 36, 493, 496, 508–509; Buchenwald, Mahnung und Verpflichtung, Dokumente und Berichte, Vierte, völlig neue bearbeitete Auflage (Berlin 1983), s. 753, 756(BuMaVe).

kimyyryssä, viisikin miestä samalla laverilla, eli likaisissa vaatteissa, aliravittuina ja syöpäläisiä kuhisten.¹⁹

KPD:n kolme tärkeintä orgaania leirin hallinnossa olivat työtilastotoimisto (Arbeitsstatistik), vankisairaala (Häftlingskrankenbau) ja leiripoliisi (Lagerschutz).²⁰ Lähes yhtä tärkeitä olivat ruuanjakelusta vastaava tupapalvelu (Stubedienst) ja omaisuustoimisto (Effektenkammer).

Omaisuustoimistoon uusien vankien piti luovuttaa henkilökohtaiset tavaransa. Elin-tarpeet ja tupakat hävisivät sille tielleen, rahan suhteen toimisto oli tarkka: sille kun ei leirissä ollut käyttöä. Stubedienst jakoi ruoka-annokset yleensä oikeudenmukaisesti, mutta oleellista olikin ylijäämäruoka, jota oli aina. Se jaettiin omien kesken. Ravinnonjakelua saatettiin käyttää myös aseena vankien sisäisissä kiistoissa. Vankisairaala (vuodesta 1938, perustettu ehkäisemään kulkutauteja, jotka saattoivat uhata SS:ää ja siviiliväestöäkin) oli kommunistivankien piiloutumis- ja lepopaikka. Aidosti sairaiden vankien hoito jäi toissijaiseksi tehtäväksi. Monet siellä palvelevat luottovangit eivät tienneet mitään sairaanhoidosta: tärkeämpää oli poliittinen luotettavuus. Vähäiset lääkkeet varattiin eliitille. Sairaalaa käytettiin myös eliminoitaessa punaisille vaarallisia vankeja. Vankisairaalan kapo valitsi SS:n haluaman vankimäärän lääketieteellisiin kokeisiin.

Työtilastotoimisto päätti siitä, ketkä vangit lähetettiin mihinkin työkohteeseen. Rasakas työkomennus saattoi merkitä kuolemaa. Tilastotoimiston tehtäviin kuului valita evakuoitavaksi määrätty ryhmät. Tilastotoimisto ja vankisairaala olivat oivia aseita suojele-essa vankeja SS:ltä tai muilta vangeilta: vanki saatettiin esimerkiksi tilastoida kuolleeksi ja hän eli leirissä uuden henkilöllisyyden turvin.

Leiripoliisi vastasi SS:n antamien käskyjen noudattamisesta. Sen perustaminen 1942 vahvisti KPD:tä, ja samalla vähensi SS:n läsnäoloa leirissä.²¹

Vankisota

Hitlerin ja Stalinin liitto vei KPD:n ideologiseen kriisiin. Kansanrintamataktiikkaankin

saksalaiset kommunistit olivat suhtautuneet perinteisesti epäilevästi. Monet Buchenwaldin kommunisteista olivat joutuneet vankilaan jo ennen kuin Komintern 1935 oli reivannut kurssiaan. He uskoivat yhä taistelun sosiaalifasisteja ja fasisteja vastaan olevan yhtä tärkeää: oli pyrittävä Neuvosto-Saksaan eikä yhteistyöhön sosiaalidemokraattien tai oikeistoryhmien kanssa. Tuskaa lisäsivät vielä saksalaisten emigranttikommunistien tuomat tiedot puhdistuksista Neuvostoliitossa. Kommunistit olivat eristäytyneitä muista vangeista ja tässä vaiheessa vielä sisäisesti epäyhtenäisiä, koska he tulivat eri puolilta Saksaa. Luottoasemien valtaaminen ei ollut KPD:ltä sodan ensivuosiin tarkasti suunniteltua vaan ristiriitaista ja sattumien täyttämää toimintaa. SS:n tarjoama tilaisuus avasi mahdollisuuden parantaa omaa asemaa. Perusteluna oli koko leirin hyöty. Vasta vuodesta 1943 leirin KPD hakeutui yhteistyöhön muiden poliittisten ryhmien kanssa. Vuonna 1944 perustettiin sekä Kansanrintamakomitea (*Volksfrontkomitee*), jossa oli mukana myös SPD:n ja Zentrumien jäseniä että Kansainvälinen leirikomitea (*International Lagerkomitee*), joka pyrki koordinoimaan toimintaa Saksan tappion lähestyessä.²²

Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon helppotti kommunistien elämää ideologisesti, mutta leirissä ongelmat lisääntyivät. Lokakuussa 1941 SS murhasi niskalaukauksin 8 000 venäläistä sotavankia, leirissä aloitettiin lääketieteellisiä kokeiluja, sen kautta vietiin kehitysvammaisia murhattavaksi ja vuonna 1942 suurin osa leirin juutalaisista vietiin Auschwitziin. Lisäksi osa Kochin jälkeen leirille tulleista uusista SS-upseereista suosi mieluummin vihreitä kuin punaisia.²³

Vuonna 1941 SS syrjäytti Bussen, ja leirinvanhimmaksi tuli ei-poliittinen Josef Ohles. Hänen johdollaan 76 vihreää vankia alkoivat toimia suunnitelmallisesti. He käyttivät hyväkseen kommunistien heikkoja kohtia, politiikkaa ja itärintamaa. KPD:llä oli leirissä salainen radiovastaanotin, mutta kommunistijohto salasi itärintaman uutiset jäseniltään. Ohles hankki vihreillekin radion ja alkoi levittää leiriin Moskovassa syyskuusta 1941 toimineen emigranttikommu-

nisten radioaseman uutisia ja iskulauseita. Tiedonjanoiset rivikommunistit menivät lankaan ja kertoivat uutisia eteenpäin, kunnes vihreät antoivat heidät ilmi. SS vertasi levitettyjä uutisia Moskovon lähettämiin. Lopputulos todisti, että leirin kommunistit kuuntelivat vihollisradiota ja levittivät sen antamia tietoja. 48 kommunistikapoa lähetettiin maaliskuussa 1942 rangaistustyöyksikköön, kivimurskaamolle. Kuntz suljettiin leirin selliin. Hänet murhattiin vuonna 1945. Busse oli työyksikköön lähetettävien joukossa, mutta SS-lääkäri Valdemar Hoven siirsi hänet sairaalan kapoksi Walter Krämerin (1892–1941) tilalle. Kommunisteille jäi kuitenkin vielä vaikutusvaltaa: uuden komendantti Herman Pisterin²⁴ (1885–1948) henkilökohtainen parturi oli kommunisti ja mm. molemmat alemmat leirinvanhimmat.²⁵

Kesäkuussa 1942 parturi Franz Eichorn sai Pisterin uskomaan Ohlesin olevan tottelemattoman ja omavaltaisen. Pister määräsi miehen rangaistustyöyksikköön, jossa hänet heti seuraavana päivänä murhattiin. Pister nimitti leirinvanhimmaksi kommunisteille suosiollisen, ei-poliittisen Fritz Wolf-ffin. Kesäkuun lopussa rangaistuskompaniassa ei enää ollut kommunisteja: sinne päätyivät kaikki Ohlesin kannattajat. KPD aloitti riveissään puhdistuksen: ryhmäkunnat kiellettiin, kaikki voimat keskitettiin hankittujen asemien säilyttämiseen. KPD erotti epäluotettavana toisen leirinvanhinnan Hans Bechertin (1899–1943): hänet murhattiin sairaalassa maaliskuussa. Kesäkuussa 1943 oli Wolffin aika täysi. KPD sai SS:n uskomaan, että Wolffilla oli homoseksuaalisia suhteita puolalaisten vankien kanssa. Erich Reschke nousi ensimmäiseksi leirinvanhimmaksi, vuotta myöhemmin Hans Eiden (1901–50). Vankisodan jälkeen KPD:n linja tiukentui: se keskittyi yhä enemmän omien suojelemiseen, se liittoutui muiden maiden kommunistien kanssa, paransi heidän olojaan ja pikkuleiriä²⁶ lukuun ottamatta myös leirin oloja yleensä.²⁷

Reschken noustua leirin vanhimmaksi ja kurin tiukentuessa myös etuoikeudet kasvoivat. Esimerkiksi Ernst Bussen ei tarvinnut osallistua piinaaviin nimenhuutoihin Appelpplatzilla, hänellä oli oma huone, hän

saattoi peseytyä päivittäin, syntymäpäiväänsä hän vietti lahjojen, oluen ja snapsin kera. Monien kapojen asema ei siviilissä taloudellisesti koskaan ollut yltänyt sille tasolle kuin leirissä. Vuonna 1943 Buchenwaldiin perustettiin bordelli, johon tuotiin Ravensbrückin leiristä naisia. ”Oikeus” bordelliin oli vain saksalaisilla: KPD oli kieltänyt jäsensiltään vierailut.²⁸

Viimeinen kevät

Amerikkalaiset valtasivat 5.4.1945 Ohrdrufin, Buchenwaldin alaleirin. Leirissä lojui 3 000 SS:lta polttamatta jäänyttä ruumista. Tusinan verran piiloutuneita vankeja oli elossa. 8 900 Ohrdrufista evakuoitua vankia saapui 40 km:n päähän Buchenwaldiin 7.4. Tuhat oli jäänyt matkan varrelle. Marsilla pysähtynyt vanki ammuttiin heti tai pa-

19 *Kautsky* 1946, s. 159–169. Buchenwald 1999, s. 99–103.

20 *H. G. Adler*, Selbstverwaltung und Widerstand in den Konzentrationslagern oder SS. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 8, 1960, s. 225–226; Buchenwald 1999, s. 146–147.

21 *Christopher Burney*, The Dungeon Democracy (London 1945), s. 11–14, 22–34; Buchenwald 1999, s. 146–147; Antifaschismus, s. 53; myös *Report*, s. 210–217, 257–259, 267–270; leiriin saapuvien poliittisten kohtelusta *Walter Poller*, Arztschreiber in Buchenwald, Bericht des Häftlings 996 aus Block 39 (Hamburg 1946), s. 20–36.

22 Antifaschismus, s. 34–38; BuMaVe, 747; Buchenwald 1999, s. 213–214.

23 Antifaschismus, s. 38–39.

24 Amerikkalaiset vangitsivat Pisterin 1945, hän sai kuolemantuomion 1947 ja kuoli vankeudessa sydänkohtaukseen 1948. Buchenwald 1999, s. 43.

25 Antifaschismus, s. 39–40; myöhemmin siirto sairaalaan juuri tuolloin oli piinallista Busselle. *Walter Krämer*, Reichstagin jäsen vuodelta 1932 murhattiin samana syksynä, *ibidem.*; Waldemar Hoven tuomittiin Nürnbergissä kuolemaan ja hirtettiin 1948. Buchenwald 1999, s. 308.

26 Kleine Lager sijaitti pääleirin parakkien pohjoispuolella. Piikkilanka-aita erotti sen muusta leiristä. Jo kristalliyön jälkeen SS oli tarvinnut ”suljettuja”, väliaikaisia osastoja leirissä. Vuodesta 1943 pikkuleiristä tuli pysyvä. Siellä ei ollut puhdasta juomavettä, ei kunnollisia käymälöitä, asuntoina oli Wehrmachtin ikkunattomia hevostalleja ja sotilasteltoja. Tallit oli suunniteltu 50 hevoselle. Pahimmillaan yhdessä tallissa asui lähes 2 000 ihmistä, pääasiassa juutalaisia. Talleista loppui happi, sairaut makasivat ulosteissaan, ahtaus oli sietämätöntä. Buchenwald 1999, s. 149–151; *Report*, s. 271–278, 316–318.

27 Antifaschismus, s. 40–42, 46–47, 58; Buchenwald 1999, s. 146; *Report*, s. 256–257, 267–268.

28 Antifaschismus, s. 48.

mautettiin nuijaniskulla kuoliaaksi, aivan kuin sodan lopputulos olisi lisännyt vartijoiden kiihkoa. Weimarista Buchenwaldiin johtavalla, kahdeksan kilometriä pitkällä tieosuudella vankien kimppuun oli kivin ja kepein hyökännyt raivopäisiä nuorukaisia Hitlerjugendista.²⁹

Buchenwaldin ravintotilanne oli hirvittävä. Talvella Auschwitzistä ja Gross-Rosenista evakuoituiden pakkasen polttamat ja nälän kalvat vangit olivat ylikansoittaneet leirin. Osa vangeista ei erottanut unta valveilailosta. Heistä nälkä oli kaivanut jokaisen luunsolmun ja nivelkuopan näkyviin. Vankislangissa näitä itsekseen mumisevia aaveita kutsuttiin muslimeiksi, muselmännereiksi.³⁰

Samalla kun Buchenwaldiin saapui vankeja alaleireistä, Pister oli aloittanut evakuoinnin. Juutalaiset olivat lähtölistalla ensimmäisenä. Pister yritti myös vangita leirin johtavat poliittiset vangit, mutta International Lagerkomitee piilotti heidät. Idästä tulleiden vankien kokemuksista vangit tiesivät, että evakuointi merkitsi kuolemaa. Vankikomitea pelasi aikaa: toisaalla SS:n antamien käskyjen toteuttamisessa viivyteltiin tai niistä kertakaikkiaan kieltäydettiin; toisaalla komitea antoi vastarinnatta SS:n evakuoida leiristä juutalaisia, venäläisiä ja muita kansallisuksia tai vankeja, joihin se ei poliittisesti luottanut. Aseellinen vastarinta³¹ olisi ilmeisesti merkinnyt verilöylyä leirissä. Epäilemättä vastarinnasta luopuminen³² oli helpompaa niille, joita ei uhannut välitön evakuoiminen.

Ennen kaikkea evakuointia jarrutti kuitenkin amerikkalaisten eteneminen, ilmaherruus ja tukkeutuvat tiet. Kuolemanmarsseille lähti Buchenwaldista ja sen kommandoista noin 38 000 ihmistä, enimmäkseen juutalaisia, puolalaisia ja venäläisiä. Heistä kolmannes menehtyi. Huhtikuun yhdestoista leirissä oli 21 000 ihmistä. Osa vangeista makasi pikkuleirissä mudassa ja omassa ulostuksessaan taivasta lasittuneesti tuijottaen.³³

Gustloffin asetehtaan kapo Bruno Falkenburg oli yöllä 10.4. ollut sisäpalvelussa leirin vankilassa. Selleissä oli 24 vankia, pääasiassa venäläisiä ja hollantilaisia. Yöl-

lä Falkenburg oli kuullut selliinsä tukahtuneita huutoja, kolinaa, jysähdyksiä ja korinaa. Aamulla Falkenburgin käskettiin siivota sellit. Lattiat ja seinät olivat veren tahrimat. Pesuhuoneen viemärialtaassa lojui verisiä käsirautoja, joihin oli jäänyt lihan ja ihon riekaleita. Varastohuoneessa riippui verta tippuvia köysiä. Pesuhuoneeseen jätetyt vartijoiden alusvaatteet ja sukat olivat imeneet itsensä verta täyteen. Viimeisenä yönä hirtettiin leirissä kuusitoista SS-sotilasta maanpetturina. He olivat osoittaneet pakohalunsa liian avoimesti.³⁴

Keskipäivällä huhtikuun yhdestoista leirin sireeni ulvoi varoituksen lähestyvistä vihollisen panssareista. SS-joukot alkoivat lähteä. Tuntia myöhemmin amerikkalaisia panssareita liikkui muutaman kilometrin päässä, Hottelstedtin kylän luona. Kello 14 leirin ohi marssi SS:n reservikomppania rintaman suuntaan, mutta se kääntyi kohti itää. Pian tämän jälkeen valvontatornien vartijatkin alkoivat siirtyä metsän suojiin. Hieman ennen kolmea muutamia vankeja nousi tyhjän pääportin torniin ja miehitti siellä olevan konekiväärin. Heti tämän jälkeen tuli leirinvanhin Hans Eiden paikalle ja nosti hakaristilipun tilalle salkoon valkoisen lipun. Leiriaukio täyttyi juoksevista vangeista. Englannin vastavakoilun kapteeni Christopher Burney katseli parakki 50:n ikkunas- ta, kuinka aseistautuneet vangit ryntäsivät vartijoiden vetäytyttyä vankileirin päätorniin. Burney piti joidenkin vankien harrastamaa sotilaallista pokkurointia naurettavana kommunistien järjestämänä teatterina. Vangit hakivat SS-asevarastosta lisää aseita. Jotkut räiskyttelivät aseitaan villisti taivaalle. Iltaan mennessä oli vangittu kymmeniä vastarintaan haluttomia SS-vartijoita. Omia oli menehtynyt kaksi. He olivat kuolleet vanhingonlaukauksiin tungoksessa vankien rynnäköidessä portille.³⁵

Samana iltapäivänä saapuivat leiriin Yhdysvaltain 3. armeijakunnan 4.stä divisioonasta luutnantti Emmanuel Desard ja ker- santti Paul Bodot sekä toisaalla tiedusteluosastolta siviili Egon Fleck ja vastavakoilun luutnantti Edward Tenenbaum. Molemmat ryhmät kohtasivat tahollaan aseistettuja vankeja etsimässä leiristä paenneita SS-miehiä.

Desardin ja Bodon kohtaamaa vankiryhmää johti belgialainen Leopold Hansen. Hansen nousi jeeppiin, ja kaikki kolme ajoivat leiriin. Pääportilla hän alkoi huutaa ja viittoilla: "Amerikkalaiset! Mutta ensimmäinen on ranskalainen!". Ehkä jo sitä ennen olivat leiriin saapuneet Fleck ja Tenenbaum. Heidätkin otettiin villisti vastaan. He viettivät yön parakki 50:ssä (entisessä pilkkukuumekoe-laboratoriossa). Aamulla leirin torvisoittokunta ja tuhannet ulkopuolelle hurraavat vangit herättivät heidät.³⁶

Vapautettu leiri

SS:n paettua leiristä lähiseudun väestö oli peloissaan. Leirikomitea organisoï SS:n ruokavarastojen etsintöjä, retkiä oli tehty kuorma-autoin jopa Jenaan ja Erfurtiin saakka. Paikallisten saksalaisten keskuudessa kierteli runsaasti huhuja ryöstöretkistä ja raiskauksista. Tämöisiin uutisiin uskoi mielusti Hitlerkin. Hän julisti bunkkeristaan, ettei ainuttakaan leiriä enää luovutettaisi viholliselle vankeineen.³⁷ Todellisuudessa leirikomitean onnistui estää suurimittainen ryöstely. Saksalainen sosialidemokraatti Ernst Thape³⁸ (1892–1985) muistaa vain joidenkin venäläisten ja puolalaisten kulke- neen ryöstöretkillä lähiseudulla. Se johtui hänen mukaansa siitä, että KPD ei uskaltanut puuttua venäläisten tekemisiin.³⁹

SS-vartijoita löytyi leirin ympäristöstä jatkuvasti. 19-vuotias amerikkalainen sotilas Harry Herder Jr. seurasi, kuinka yhtä heistä vietiin leirin selliin. Siellä kyynelehtivän miehen piti sitoa köyteen silmukka, nousta huoneessa olevalle pöydälle ja kiinnittää köysi katossa olevaan kiinnikkeeseen. Sitten miehen käskettiin pujottaa silmukka kaulaansa ja vetää köysi tiukalle. Tämän jälkeen hänen kätensä sidottiin. Miehet ryhtyivät liikuttamaan pöytää. Kohta SS-mies seisoi pöydän reunalla. Paksu köysi kaulassaan hän ei kyennyt katsomaan alaspäin. Miesjoukko kehotti häntä hyppäämään. Lopulta hän hyppäsi. Juuri, kun hänen painonsa oli siirtymässä köyteen, miehet ottivat hänestä kiinni. Sitten hänet nostettiin pöydälle uudestaan. Toista kertaa häntä ei otettu vastaan. SS-mies kuristui sätkien ja heiluen.⁴⁰

Leirissä riitti ongelmia: SS oli tuhonnut vesipumput, viemärit olivat tukkeutuneet, virtsaa ja jätöksiä lillui kaikkialla. Thapen mukaan erityisesti venäläiset ja puolalaiset kyykkivät takamus paljaina kulkureittien

29 *Kogon* 1948, s. 327–328; BuMaVe, s. 246, 750; *Report*, s. 99, 115, 327, 354; Buchenwald 1999, s. 183, 227; Himmler oli käskenyt Ohrdrufin vangit evakuoitavaksi Buchenwaldiin ja heikot surmattavaksi. Hän oli painottanut, ettei juutalaisia saanut vanhingoittaa. Himmler suunnitteli vaihtokauppaa, jossa ostaisi liittoutuneilta, "maailmanlaajuiselta juutalaisten salaliitolta" itselleen turvallisen matkan Ruotsiin. *Heinz Höbne*, *The Order of the Death's Head, The Story of Hitler's SS* (New York 1986), s. 631–651.

30 BuMaVe, s. 598–599, 749; *Report*, s. 6, 330–332, 346.

31 Vangeilla oli jonkin verran aseita, kymmeniä kranaatteja, 91 vanhaa karbiinia, kevyt konekivääri ja 20 pistoolia. Buchenwald 1999, s. 214: DDR:n historiankirjoituksessa vankien sotilaallinen järjestäytyminen ja aseistus saivat suuren huomion, esim BuMaVe, s. 541–597.

32 Yleensä ratkaisua on pidetty oikeana, esim. *Kogon* 1948, s. 326–327.

33 Leirin tapahtumista huhtikuun alkupäivinä *Burney* 1945, s. 77–81; *Kogon* 1948, s. 229, 327–333; BuMaVe, s. 598–619; Buchenwald 1999, s. 214: DDR:n historiankirjoituksen Emil Carlebach, Paul Grünewald, Hellmuth Röder, Willy Schmidt, Walter Vielhauer, Herausgeben im Auftrag der Lagergemeinschaft Buchenwald-Dora der Bundesrepublik Deutschland (Frankfurt am Main 1986), s. 137–147 [Buchenwald 1986]; *Report*, s. 3–4, 96–104, 123, 322–331; Buchenwald 1999, s. 227–242; Itäsaksalaisessa kirjallisuudessa syyllinen vankien evakuointiin oli Yhdysvaltain kolmas armeijakunta, joka olisi tietoisesti viivytellyt kommunisteiksi tiedettyjen vankien pelastamisessa, BuMaVe, s. 600.

34 *Report*, s. 202–203; BuMaVe, 611.

35 *Burney* 1945, s. 82; *Kogon* 1948, s. 334; BuMaVe, s. 612–613; Buchenwald 1986, s. 145–147; Buchenwald 1999, s. 232–234; *Ernst Thape*, Buchenwalder, *Tagebuch* [Thapel]. Teoksessa Manfred Overesch, Ernst Thapes Buchenwalder *Tagebuch von 1945, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 29, 1981, s. 671–672; amerikkalaisten roolia vapautuksessa korostaa *Karl Bartel*, *Die Welt ohne Erbarmen, Bilder und Skizzen aus dem K.Z. (Rudolfstadt 1946)*, s. 155–160.

36 Buchenwald 1999, s. 235; *Report*, 5.

37 *Thomas Geve*, Thomas, *Youth in Chains* (Jerusalem 1958), s. 224–229; *Jon Bridgman*, *The End of The Holocaust, The Liberation of the Camps* (London 1990), s. 83.

38 Thape liittyi sodan jälkeen SED:hen, 1946–48 Sachsen-Anhaltin kulttuuriministeri, siirtyi länteen 1948, *Antifaschismus*, s. 516.

39 *Schley* 1999, s. 123–125; Thape teoksessa *Overesch* 1981, s. 651–653.

40 *Harry Jr. Herder*, *The Liberation of Buchenwald* (dig. dok.), www.remember.org/witness/herder.html, 25. 4. 2000.

reunoilla.⁴¹ Lavantauti ja punatauti uhkasivat. Käymäliä ja viemäreitä puhdistamaan määrättiin vangittuja SS-vartijoita.⁴² Kenttä-sairaalan aloitettua toimintansa 17.4. puto-sivat päivittäiset kuolemantapaukset viikos-sa 150:stä 20:een. Silti parakeissa makasi sa-doittain miehiä, joita erotti vainajista vain hento hengenvire. Monelle apu tuli liian myöhään.⁴³

Huhtikuun loppupuolella Buchenwaldin ja Weimarin välillä avattiin junayhteys. Osa kaupungista oli raunioina, jossakin roihusi tuhopolttoja, joita vielä uskolliset kansallis-sosialistit sytyttivät. Amerikkalaiset asettivat 1.5. kaupungin uudeksi pormestariksi ex-buchenwaldilaisen, SPD:n jäsenen Fritz Behrin. Jotkut vangeista – ainakin ne joilla oli tupakkaa, voita, margariinia tai makkaa – matkustivat Weimariin ostamaan lem-peä kaupungin naisilta. Monet saivat vasti-neeksi sukupuolitaudin.⁴⁴ Leirin lapsille ja nuorukaisille⁴⁵ iltalomalla olevat amerikka-laiset sotilaat olivat mieluista seuraa. Hei-dän taskunsa olivat täynnä purukumia, suk-laata ja tupakkaa.⁴⁶

Poliittiseen työhön

Jo muutama tunti SS:n lähdistä oli Hans Eiden julistanut kaiken vallan leirissä siir-tyneen vankikomitealle.⁴⁷ Pikkuleiri pysyi edelleen eristettyinä muusta leiristä, samalla kun vankeja kiellettiin jättämästä pääleiriä. Leirikomitea oli huolissaan ulkomaisten ja nyt aseistettujen vankien kostonhimosta kaikkia saksalaisia kohtaan. Leirin KPD:n johtajan Walter Bartelin (1904–92) kehotuk-sesta muutamat punaiset kapot piiloutuivat, mm. Lagerschutzin kapo, Hein Hauptmann, jota amerikkalaiset myöhemmin tutkimuk-sissaan luonnehtivat sadistiksi. KPD:n joh-to kokoontui ensimmäisen kerran avoimesti seuraavana päivänä. Kokouksen alussa vie-tettiin hetken hiljaisuus kuolleiden toverei-den muistoksi ja sen jälkeen huudettiin kol-minkertainen ”Rotfront!”. Harry Kuhn muis-tutti tilanearviossaan KPD:n noudattavan Kominternin kansanrintamataktiikkaa ja että Thüringenista ja Sachsenista tulleiden tove-reiden vasemmistolaiset linjavirheet, joiden mukaan fasismi olisi Saksassa välittömästi korvattava proletariaatin diktatuurilla, oli

oikaistu. Lopuksi hän totesi, että KPD oli ollut voimaton estämään venäläisten eva-kuointia ja että leirikomitean valitsema vi-vytystaktiikka oli ollut oikea ratkaisu. KPD asetti samana päivänä komitean, jonka teh-tävänä oli tarkistaa leirin puoluejäsenten toiminta. 626 jäsentä määriteltiin aktivistik-si, 111 ex-vankia haki jäsenyyttä ja 59 ero-tettiin joko tottelemattomuuden tai liian lä-heisten SS-suhteiden vuoksi. Näiden joukos-sa oli mm. kurittomuudesta moitittu entinen leirinvanhin Karl Barthel (1907–74) ja myöhemmin DDR:n urheiluliiton puheen-johtaja, Heinz Dose. Seuraavina päivinä KPD:n johtama leirikomitea luetutti kaiut-tumissa antifasistisia julistuksiaan, määräyk-siään ja iskulauseitaan, vaikka useimmat vangit Burneyn mukaan toivoivat ämyrei-den viimeinkin vaikenevan.⁴⁸

Aamulla 12.4. leirikomitea järjesti paraa-tin Appelplatzilla. Plakaatteissa ylistetiin puna-armeijaa ja Stalinia. Juhlapuheiden li-säksi luutnantti Tenenbaum tervehti vankeja saksaksi. Vangit olivat järjestäytyneet kan-sallisuuksittain. Leirin juutalaiset eivät esiin-tyneet omana kansallisuutenaan. Ei heillä ollut edustusta leirikomiteassakaan. 13.4. leiri oli virallisesti amerikkalaisten hallus-sa. Vastuun otti majuri L. C. Schmul. Hän määräsi Hans Eidenin edelleen leirinvan-himmaksi. Komitean piti ylläpitää järjestys-tä. Schmul lupasi nopeaa kotiinpaluuta niil-le, joiden kotiseudulta Wehrmacht oli ve-täytynyt ja määräsi kaikki leirissä olevat aseet luovutettaviksi kello kahdeksaantois-ta mennessä.⁴⁹

Aseiden luovuttaminen sujui ongelmitta, vaikka saksalaiset kommunistit suhtautuivat-kin nyreästi leirin vapauttaneeseen ”vää-rään” armeijaan. Aseet luovutettiin Appel-platzilla, mielenosoituksellisesti leirikomite-an johdon edestä kulkeneen ohimarssin jäl-keen.⁵⁰ Vain venäläiset sotavangit saivat tois-taiseksi pitää aseensa. Ehkä Schmul pyrki välttämään kaikkea kitkaa itäliittolaisen kanssa. Burneyn mukaan venäläiset myös ilmaisivat selvän mielipiteensä saksalaisis-ta vangeista. Heiltä venäläiset eivät halun-neet enää käskyjä. Määräysten toivottiin tulevan suoraan majuri Schmulilta.⁵¹

Saksalaisten ja muiden vankien suhteet

olivat epäluuloiset ja ylipäättään eri kansallisuudet kyräilivät toisiaan. Ranskalaiset olivat päivää ennen vapautusta yksinkertaisesti jättäneet kaikki keskeiset luottotehtävänsä epäluuloisina saksalaisten aikeista. Kun ilmeni, että leirissä oli oltava vielä yksi yö, he palasivat piiloistaan. Saksalaiset puolestaan pitivät ranskalaisia kurittomina individualisteina. Venäläiset taas käyttivät asemaansa sosialistisen valtion sotilaina hyväkseen: jokaista, joka vastusti heidän vaatimuksiaan he nimittivät fasistiksi.⁵²

Leiriin tutustunut amerikkalainen vastavakoilun upseeri Saul Padover huomasi jännitteen saksalaisten ja muiden vankien välillä. Muuan puolalainen vanki saapui leiriin syli täynnä siviilivaatteita, jotka hän ilmeisesti oli ottanut lähitalojen asukkailta. Pienikokoinen Lagerschutzin kuuluva saksalainen sähähti vihaisesti puolalaiselle syyttäen tätä varkaaksi. Puolalainen ei korviaan lotkauttanut.⁵³

Poliittisten vankien joukossa vähemmistönä olleet sosialidemokraatit pitivät 13.4 ensimmäisen yhteisen kokouksen ja julkaisivat Herman Brillin⁵⁴ (1895–1959), muotoileman, nykymittapuun mukaan varsin radikaalin manifestin *Für Freiheit, Frieden, Sozialismus*. Kommunisteille manifesti oli yllätys, varsinkin kun he itse olivat epätoimisia omista linjavedoistaan, koska tarkkoja uutisia ja ohjeita Moskovasta ei vielä ollut saatavilla.⁵⁵ Bartelin johdolla kommunistit perustivat 22.4. saksalaisen komitean (*Deutsches Komitee*). Sen nimissä esitettiin *Volksfronkomiteen* kokouksessa linjaveto, jonka malli oli saatu Moskovassa toimivan *Nationalkomitees Freies Deutschlandin* radiolähetyksistä. Bartel kutsui antifasisteja työhön toisaalla proletariseen yhtenäisyysrintamaan ja toisaalla antifasistiseen kansanrintamaan. Julistus merkitsi aloitteen luovuttamista Moskovasta palaaville ja Moskovon ohjauksessa toimiville pakolaisille.⁵⁶

Leirin demareista monet nyreksyivät neuvostomielistä linjaa ja KPD-vetoisia järjestöjä. Erimielisyyttä ryhmässä syntyi tulevasta sosialidemokratian suunnasta. Ernst Thape piti Benedikt Kautskyn linjavetoja dogmaattisina, liian luokkataisteluhenkisinä, sopivina isä-Karlin aikaan. Thapen mukaan sosi-

aalidemokratia oli tiiviisti sidottava läntiseen, reformistiseen perinteeseen.⁵⁷

Seuraava suuri massatapahtuma oli 19.4. Internationalen ja kansallisuushymnien soivissa vangit saapuivat parakeittain Appelpatzille. He muistivat juhlavassa tilaisuudessa yli 50 000:tä leirillä menehtynyttä ihmistä. Vangit vanhoivat valan, jossa he julistivat natsismin täydellisen tuhoamisen, rauhan ja uuden maailman rakentamisen olevan heidän tuleva tehtävänsä. Myös komendantti Schmul ilmaisi kunnioituksensa natsiterroirin uhreille, vankien yhteistyölle ja taistelulle SS:ää vastaan.⁵⁸ DDR:n Buchenwald-

41 Thape teoksessa *Overesch* 1981, s. 657; *Geve* 1958, s. 221–224.

42 Poliittisten vankien aloitteesta myös ”vanhat natsit” Weimarista kävivät huhti-toukokuussa siivoamassa leirin käymälöitä. *Schley* 1999, s. 127–128.

43 *Report*, s. 6–8; Leirin olot olivat vakiintuneet 25.4. mennessä. 1 800 saksalaisten lisäksi leirissä oli hengissä mm. 2 900 ranskalaista, 3 800 puolalaista, 4 380 venäläistä ja 2 105 tsekkiä. Juutalaisia kaikista henkiin jääneistä oli 4 000, *ibid.* ja Buchenwald 1999, s. 237.

44 *Geve* 1958, s. 235–237; Thape teoksessa *Overesch* 1981, s. 663.

45 Alle kahdeksantoista vuotiaita lapsia Buchenwaldissa oli tuolloin noin 900. Eniten oli juutalaisia ikäluokissa 14–18. Kaikki olivat poikia. Nuorin tunnettu oli kolmevuotias puolalaispoika. Hän selvisi leiristä hengissä. *Report*, s. 278–279.

46 *Geve* 1958, s. 233.

47 Eidenin julistusten tekstit ks. BuMaVe, s. 626–627.

48 Antifaschismus, s. 65–66, 69; *Burney* 1945, s. 82–83; Kuhn puhui kokouksessa ”leirin vapauttaneesta liittoutuneitten armeijasta,” joka oli toiminut yhteistyössä vankikaaderien kanssa – myyttiä itsensä vapauttaneista vangeista ei vielä ollut. Buchenwald 1999, s. 13.

49 *Report*, s. 5; Buchenwald 1986, s. 147–149; BuMaVe, s. 638–639.

50 BuMaVe, s. 618–619.

51 *Burney* 1945, s. 83–84.

52 Thape teoksessa *Overesch* 1981, s. 646, 657; *Kogon* 1948, s. 368; vankihierarkiaa painottava kuvaus Buchenwaldista, esim *Burney* 1945.

53 *Saul K. Padover*, Psychologist in Germany. The Story of an American Intelligence Officer (London 1946), s. 286–287.

54 Brill liittyi SPD:hen 1920, Reichstagen jäsen vuosi-
na 1932–33, liittotasavallassa valtio-oikeuden profes-
sori. Buchenwald 1999, s. 295.

55 Thape teoksessa *Overesch* 1981, s. 660; Buchenwald 1999, s. 246

56 Heidän joukossaan oli Walter Ulbrichtkin, *Overesch* 1981, s. 635.

57 Thape teoksessa *Overesch* 1981, s. 661–663; manifestin teksti *Kautsky* 1946, s. 299–304.

58 Buchenwald 1986, s. 152–153.

mytologia sai tilaisuudesta runsaasti aineistoa. Julkisuus leirin ympärillä oli tuolloin jo varsin suurta. Delegaatioita ja journalistiryhmiä saapui lännestä katsomaan leiriä.⁵⁹ Buchenwald oli oiva paikka poliittiseen propagandaan.

Toukokuun ensimmäisenä monet lähiseudulle jo kotiin matkustaneet saksalaiset palasivat Buchenwaldiin osallistuakseen vappujuhlaan. Vangit marssivat Appelpplatziille punaisten ja kansallisten lippujen alla: marxismin aatteellisten isien lisäksi myös Buchenwaldissa murhattu Ernst Thälmann (1886–1944) oli kuvakavalkaadissa. Thomas Geven valtasi voimakas yhteisyyden ja voiman tunne: ” - - Minua unohdettua nuoruuskaista, joka vuosia olin mädäntynyt keskitysleireillä tervehdittiin! Poskeni punehtuivat kiihtymyksestä - - .” Saksan lippuna oli punaisella pohjalla viisisakarainen tähti. Komitean sosiaalidemokraatit olivat ehdottaneet Weimarin tasavallan lippua (musta/punainen/keltainen), mutta kommunistit eivät suostuneet marssimaan vihatun Weimarin tasavallan väreissä. Paikallisten kommunistien ja sosialistien lisäksi myös Puna-armeijan edustaja tervehti vapautuneita vankeja. Ernst Thapen harmiksi yksikään amerikkalainen ei puhunut juhlassa. Iltapäivällä väki hajaantui omiin kansallisiin vappujuhliinsa. Illalla kokoonnuttiin vielä yhteen kansanmusiikkiesitysten merkeissä.⁶⁰

Vapun jälkeen leirin uusi komendantti, kapteeni Ball kielsi leirikomitean toiminnan. Ballin mukaan vankien kotiinpaluun järjestämisessä komiteaa ei enää tarvittu. Todellinen syy oli leirikomitean neuvostomieli-syys. Heinäkuun alussa leiri luovutettiin venäläisille. Silloin se miltei tyhjä.⁶¹

Kommunistit ja kansallissosialistit

Epäinhimilliset olot ja leirin hierarkia olivat murentaneet vankien keskinäistä yhteis-tuntoa. Vankieliitti oli irtaantunut leirin ar-jesta, tai ei enää ollut piitannut siitä. Kommunistien käsissä olleet elintarvikkeet ja vaatteet olisivat vähäisenäkin saattaneet monelle muselmännerille olla ratkaiseva voiman lähde noutajaa vastaan.⁶² Tavalliset vangit joutuivat taistelemaan ravinnosta, ruokailuvälineistä ja vaatteista keskenään.

Leirissä ei ollut DDR:n historiakirjoituksen mainostamaa solidaarisuutta. Leiripoliisi vangitsi tarmokkaasti SS:n käsistä karanneet vangit, koska leirin häiriötön toiminta oli KPD:n kaaderisuojaajan kannalta olennai-sempaa, solidaarisuutta tärkeämpää.⁶³ Van-kihierarkian sisällä kyti viha.

Leirin saksalaiset kommunistit eivät kui-tenkaan olleet antisemiittejä, he autoivat monia erityisesti lännestä tulevia juutalai-sia ja suhtautuivat muihin vankeihin täysin toisesta lähtökohdasta kuin kansallissosia-listit. Siksi vangittujen kommunistien ja SS:n suora samastaminen on sekä ideologisesti että historiallisten tapahtumien valossa ab-surdia. Venäläisen sotarikosoikeuden tuo-miot olivat myös keinoja DDR:n ruodussa pitämiseksi kylmän sodan kuumassa vai-heessa. Kaikkia kommunistien tekemiä va-lintoja ei kuitenkaan voi panna keskityslei-rin äärimmäisten olojen tillin. Yhteistä kom-munisteilla ja kansallissosialisteilla oli eri lähtökohdista nouseva jyrkän hierarkkinen ajattelu, anti-individualismi ja saksalaisuus. Saksalaiseen nationalismiin oli latautunut sosiaalidarvinistinen ylemmydentunne var-sinkin slaaveja kohtaan.⁶⁴ Lisäksi leninisti-nen avantgardismi loi aatteellista pohjaa ylenkatseelle erityisesti idästä tulleita ei-kommunistisia vankeja kohtaan.

59 Amerikkalaisten aloitteesta Buchenwald sai suurta huomiota läntisessä lehdistössä. Huhti-toukokuussa leiri suorastaan kuhisi poliittisia delegaatiota ja jour-nalistiryhmiä, esim. *Report*, s. 9–15.

60 *Geve* 1958, s. 237–240; BuMaVe, s. 646–647, 752; *Thape* teoksessa *Overesch* 1981, s. 666–669.

61 *Report*, s. 9; BuMaVe, s. 752.

62 *Kautsky* 1946, s. 131; *Burney* 1945, s. 12

63 Kuvaava oli venäläisen Grigorin tapaus, jonka on-nistui piileskellä leirissä useita päiviä ennen kuin La-gerschutz hänet löysi, ks. esim. *Barthel* 1946, s. 71–78; ks myös *Antifaschismus* s. 264–269.

64 *Antifaschismus* s. 50–52.

KATSAUKSIA

LEO LEVANEN

Kumpi on vanhempi, draamateatteri vai nukketeatteri?

Filosofian tohtori Leo Levanen pohtii artikkelissaan draamateatterin ja nukketeatterin varhaishistoriaa.

■ Varsinkin vanhimpien ilmiöiden ajoitus, kuvaus ja selitys sekä lähteiden niukkuus edellyttävät historiantutkimuksessa pitkälle tulkintaa. Usean tieteellisen lähestymistavan eli tutkimusotteen hyödyntäminen ja vuorovaikutus tulkinnassa lisäävät tulkinnan luotettavuutta ja relevanttiutta. Tutkimusotteista loogis-analyttinen lähestymistapa lisää etenkin tulkinnan ja tyypillistämisen yleistettävyyttä, toisiaan täydentävät hermeneuttinen ja fenomenologinen lähestymistapa edistävät etenkin kohteen merkittävien ainutkertaisten ja luonteenomaisten ainesosien huomioon ottamista ja dialektinen lähestymistapa rakentaa tulkintaan edellisten lisäksi etenkin dynaamisuutta.

Realismiin ja eläytymiseen pohjautuvan teatterityön perusteiden kehittäjä Konstantin Sergejevits Stanislavski (1863–1938)¹ kykeni kriittisesti ja luovasti hyödyntämään työssään eri tieteellisten ja taiteellistenkin lähestymistapojen, taiteen metodien ominaisuuksia. Tämä on osaltaan vaikuttanut hänen kohoamiseensa teatteritaiteen tunnetuksi, arvostetuksi ja merkittäväksi kehittäjäksi ja uudistajaksi. Osaltaan myös tämän

vuoksi Stanislavskin käsitys teatteritaiteen perusteista tarjoaa relevantin näkökulman ja perustan teatterihistorian kysymysten käsittelyyn, esimerkiksi draamateatterin ja nukketeatterin keskinäisen suhteen ja sen kehityksen selvittämiseen.

Nukketeatterin suhde draamateatteriin

Draamateatteri ja nukketeatteri ovat itsenäisiä teatteritaiteen lajeja, joilla on sekä yhteinen perusta ja monia yhtäläisyyksiä että omat erikoisominaisuutensa ja ehtonsa. Draamateatteri ja nukketeatteri täydentävät toisiaan siten, että molemmat kykenevät omilla keinoillaan ilmentämään sellaisia inhimillisen elämän asioita ja puolia, joihin toinen ei pysty.² Tarkoitukseni on esittää realistisen teatteritaiteen näkökulma ja sen mukainen vastaus kysymykseen, kumpi on varhaisempi, draamateatteri vai nukketeatteri vai ovatko ne yhtä vanhoja.

Vastaus kysymykseen riippuu ratkaisevasti siitä, miten draamateatterin ja nukketeatterin välinen suhde määritellään. Nukella on olennainen asema ja merkitys nukketeatterissa tämän nimenkin perusteella ja nukke on olennaisin nukketeatterin draamateatterista erottava elementti. Täten draamateatterin ja nukketeatterin välisen suhteen määrittelyssä on olennaisinta se, mikä on näyttelijän ja nuken rooli ja funktio nukketeatterissa.

1 Konstantin Stanislavskin ajattelun, elämän ja työn keskeinen aineisto ja siten myös lähteistö on julkaistu koottuna teossarjoihin K.S. Stanislavskij, "Sobranije sotsinenij v vosmi tomah" ja I.N. Vinogradskaja (toim.), "Zizn i tvortsestvo K.S. Stanislavskogo. Letopis v tsetyreh tomah".

Ihmisteatterin tunnetuin ja esineteatterin, etenkin nukketeatterin kanssa yhtäläisin laji on draamateatteri. Esineteatterin tunnetuin ja ihmisteatterin, etenkin draamateatterin kanssa yhtäläisin laji on nukketeatteri. Täten draamateatterin ja nukketeatterin suhde, yhtäläisyys ja eroavuus ilmaisevat ihmisteatterin ja esineteatterin suurimman yhtäläisyyden sekä pienimmän eroavuuden ja tässä suhteessa rajan. Draamateatterin ja nukketeatterin raja ja peruseroavuus määntyvät esineen, nukken roolista ja funktioista teatteriesityksessä. Nukketeatteri edellyttää, että nukke on henkilöhahmo ja ilmentää roolihenkilönä draamallista toimintaa. Draamateatterissa taas nukke ei ole henkilöhahmo eikä ilmennä roolihenkilönä draamallista toimintaa, vaan on näyttämötarvike. Nukketeatterissa on esiintynyt nukkehahmojen lisäksi myös ihmishahmoja roolihenkilöinä ja näyttelijä on nukken käyttämisen sijasta itse naamioitunut nukketeatterinomaiseksi henkilöhahmoksi. Draamateatterissa nukke on ollut vain näyttämötarvikkeena.

Nukke on eloton esine, myös nukketeatterissa. Siellä henkilöhahmoksi soveltuu mikä tahansa sellainen esine, jonka näyttelijä katsoo ominaisuuksiltaan sopivaksi näytelmän johonkin rooliin ja jolla näyttelijä uskoo voivansa herättää yleisössä jonkin mielle yhtymän. Nukkena voi siten olla sekä jokin esine sellaisenaan että nimenomaan tiettyä roolia varten valmistettu nukke, joka kuvaa jotain ihmistä, eläintä tai oliota. Esityksessä nukke esineenä ilmentää henkilöhahmoa, sen ulkoisia, fyysisiä piirteitä ja siten draaman teatteritulkinnan ja sen henkilöhahmon taiteellisesti ainesosia. Tässä suhteessa henkilöhahmoina kaikki nuket, esineet ovat taide-esineitä. Nukketeatteritaiteessa nukke on siten taide-esine.³ Nukke ei ole elävä ihminen, eläin tai olio, vaan aina elävän olennon, ihmisen, eläimen tai olion plastillinen kuva. Nukke on yleistyys ja vertauskuva sekä moninaisesti muovautuva esine. Täten nukke omaa elävöityneen elottoman ja vertauskuvallisen esineen ilmaisumahdollisuudet.⁴

Nukketeatterin olennainen erikoisominaisuus on näyttelijän ja nukken välinen suh-

de. Realistiselle nukketeatterille on ominaista näyttelijän ja nukken välinen intensiivinen vuorovaikutus- ja riippuvuussuhde, jossa näyttelijä ja nukke edellyttävät ja täydentävät toisiaan. Nukke on ilman näyttelijää pelkästään eloton esine, jolla ei ole mitään psyykkistä toimintaa. Tämän vuoksi nukke vaatii ihmistä, näyttelijää psyykkiseksi ja fyysiseksi voimanlähteekseen ja elävöittäjäkseen. Näyttelijä ilmentää draaman sanoman nukken avulla ja nukken kautta ja tarvitsee siten nukken taiteellisen luomistyönsä ulkoiseksi, fyysiseksi ilmentämisvälineeksi.⁵

Nukketeatteriesityksessä nukke on siten teatteritaiteellisen luomistyön, draaman tulkinnan ja niitä ilmaisevan draamallisen toiminnan ilmentämisväline. Heijastamalla ajatuksiaan ja tunteitaan nukken kautta näyttelijä luo sellaisen ehdollisen ja kuvitteellisen nukketeatterin todellisuuden, jossa yleisö voi kokea nukken ajattelevaksi, tuntevaksi ja toimivaksi ja siinä suhteessa eläväksi roolihahmoksi. Nukketeatteria luonnehditaankin ”elottoman esineen elävöitymisen ihmeeksi”.⁶

Näyttelijäntyyön luonne teatteritaiteen lajien jaottelukriteerinä

Konstantin Stanislavski jakoi teatteritaiteellisen luomistyön ja siten näyttelijäntyyön ja roolisuorituksen sisäiseen, psyykkiseen ja ulkoiseen, fyysiseen draaman tulkintaan. Sisäinen, psyykinen näyttelijäntyyö ja roolisuoritus ovat henkilöhahmon kuvitteelliseen elämään perehtymistä, eläytymistä ja samastumista sekä tältä pohjalta henkilöhahmon psyykkisen ja fyysisen draamallisen toiminnan rakentamista. Ulkoinen, fyysinen näyttelijäntyyö ja roolisuoritus ovat henkilöhahmon psyykkisen ja fyysisen draamallisen toiminnan ilmentämistä. Sisäinen roolitulku on henkilöhahmon draamallisen käyttäytymisen ja siten ilmennettävän luomista ja ulkoinen roolitulku on henkilöhahmon draamallisen käyttäytymisen ja siten ilmennettävän ilmentämistä.⁷

Realistinen teatteritaide katsoo, että draamateatterin näyttelijäntyyö ja nukketeatterin näyttelijäntyyö eivät eroa sisäisen, psyykkisen roolisuorituksen suhteen, mutta eroa-

vat ulkoisen, fyysisen ilmaisun, roolisuorituksen suhteen. Täten se pitää taiteellisen luomistyön ulkoista, fyysistä ilmentämistä olennaisena nukketeatterin draamateatterista erottavana tekijänä. Molemissa teattereissa näyttelijä ilmentää roolitulkintansa omalla toiminnallaan, oman toimintansa avulla. Draamateatterissa näkyvänä ulkoisena, fyysisenä ilmentäjänä on näyttelijä itse ja hänen oma käyttäytymisensä eli näyttelijä ilmentää itsensä avulla ja kautta. Nukketeatterissa näkyvänä ulkoisena, fyysisenä ilmentäjänä on näyttelijän itsensä ja hänen oman käyttäytymisensä sijasta näyttelijästä erillinen ilmentämisväline, nukke ja sen käyttäytyminen eli näyttelijä ilmentää esineen avulla ja kautta. Nukketeatterissa elävä näyttelijä ja eloton esine edellyttävät ja täydentävät toisiaan sekä muodostavat elimellisen kokonaisuuden siten, että ihminen, näyttelijä on nuken elävöittäjä ja nukke on ihmisen, näyttelijän taiteellisen luomistyön ulkoinen, fyysinen ilmentämisväline.⁸

Realistisen teatteritaiteen näkökulmasta esineen, nuken rooli ja funktio ilmentämisvälineenä määräävät ratkaisevasti sen, kumpi on vanhempi, draamateatteri vai nukketeatteri. Teatterin katsotaan syntyneen tapahtumassa, jossa maagisia kykyjä omaava henkilö symbolisine välineineen, esineineen toimi välittäjänä kokoontuneiden ihmisten ja henkisten voimien välisessä yhteydenpidossa. Mikäli katsotaan, että tässä välittämistapahtumassa korostui välittäjän rooli enemmän kuin hänen käyttämänsä symbolisen välineen, esineen funktio, varhaisin teatteri nähdään draamateatterikorosteiseksi. Mikäli katsotaan, että tässä välittämistapahtumassa korostui välittäjän käyttämän symbolisen välineen, esineen funktio enemmän kuin hänen itsensä rooli, varhaisin teatteri nähdään nukketeatterikorosteiseksi. Mikäli taas katsotaan, että tässä välittämistapahtumassa välittäjän ja hänen käyttämänsä symbolisen välineen, esineen rooli ja funktio olivat yhtä tärkeitä, varhaisin teatteri nähdään joko sekä draama- että nuk-

keteatterinomaiseksi tai olennaisesti nukketeatterimaiseksi.

2 Je. Demmeni, Skolnyj kukolnyj teatr. (Leningrad 1960), s. 54; A. Fedotov, Sekrety teatra kukol. (Moskova 1963), s. 9–12, 21; S. Obratsov, Moja professija. (Moskova 1981a), s. 231, 378; S. Obratsov, Teatr kukol. Fotoalbom. (Moskova 1981b), 101. sivu (teoksessa ei ole sivunumerointia); N. Smirnova, Teatr Sergeja Obratsova. (Moskova 1971), s. 26–27, 83–86, 196–198, 254–255; ks. myös H. Jurkowski, Aspects of puppet theatre. A collection of essays. Toim. P. Francis (London 1988), s. 2–31; Je. Kalmanovskij, Dela kukolnyje. Teatr n. 8. 1965, s. 50; M. Koroljov, Iskusstvo teatra kukol (Leningrad 1973), s. 27–30; S. Obratsov, Some considerations on the puppet theatre. Teoksessa M. Niculescu et al. (toim.) The puppet theatre of the modern world. (Erfurt 1967), s. 18; N. Smirnova, Sovetskij teatr kukol 1918–1932 (Moskova 1963), s. 6, 209.

3 Kalmanovskij 1965, s. 50, 58; Obratsov 1967, s. 19; Obratsov 1981a, s. 236; Smirnova 1963, s. 7; ks. myös Jurkowski, s. 29, 39, 45, 78; Smirnova 1971, s. 31, 83.

4 Fedotov, s. 9–11, 30–32; M. Korolov, A producer's reflections on the roles of the actor and the designer. Teoksessa M. Niculescu et al. (toim.) The puppet theatre of the modern world. (Erfurt 1967), s. 34; Obratsov 1967, s. 19–20; Obratsov 1981b, 20. sivu (teoksessa ei ole sivunumerointia); Smirnova 1971, s. 83–86, 254–255; ks. myös Demmeni, s. 27; Jurkowski, s. 2–4, 24, 39, 78; Koroljov 1973, s. 86, 95–104; S. Obratsov, Režisser uslovnogo teatra. Teatr n. 11. 1940, s. 45; Smirnova 1963, s. 6; N. Smirnova, Iskusstvo igrajuščih kukol. Smena teatralnyh sistem (Moskova 1983), s. 122.

5 Kalmanovskij 1965, s. 50; Obratsov 1940, s. 45–46; Obratsov 1967, s. 19–20; Obratsov 1981a, s. 236, 303, 347; Smirnova 1971, s. 39–40, 53, 83–84, 92–93, 195, 201–205; Smirnova 1983, s. 112, 116–120, 125, 132–133; ks. myös Fedotov, s. 26–27; Jurkowski, s. 4, 29–31, 37–42, 55, 59–62, 78–80; Koroljov 1973, s. 28–33, 39–42, 48; Korolov 1967, s. 33–34; Smirnova 1963, s. 7; Je. Stronskaja, Oni rabotajut volsebnikami. Teoksessa A. Litvin (toim.) My idem v teatr (Leningrad 1978), s. 404–405.

6 Ks. viite 5.

7 K. Stanislavskij, Stati, retsi, besedy, pisma. Sbornik sostavlen i podgotovlen k petsati G. Kristi i N. Tsuskinim. (Moskova 1953), s. 457; K. Stanislavskij, Rabota aktjora nad soboj. Tsast I. Rabota nad soboj v tvortseskom protsesse perezivanija. Dnevnik utsenika. Sobranije sotsinenij v vosmi tomah. Tom 2. (Moskova 1954), s. 5, 25–29, 43, 374; K. Stanislavskij, Moja zizn v iskusstve. Sobranije sotsinenij v vosmi tomah. Tom 1 (Moskova 1962), s. 483–486.

8 Fedotov, s. 26; Kalmanovskij 1965, s. 50; Obratsov 1981a, s. 38, 347; Smirnova 1971, s. 10, 27, 39–40, 87, 195–198; ks. myös Je. Kalmanovskij, Teatr kukol, den segodnjasnij. Iz zapisok kritika (Leningrad 1977), s. 12; Koroljov 1973, s. 28–33; Smirnova 1983, s. 146.

MARKKU KEKÄLÄINEN

Kohteliaisuus ja tuntemattoman kohtaaminen

Filosofian kandidaatti Markku Kekäläinen hahmottelee 1700-luvun länsieurooppalaisen kohteliaisuuden tapaa käsitellä tuntemattomia inhimillisiä suureita seurallisuuden kontekstissa.

■ Varhaismodernin Euroopan kohteliaisuuskuulttuuri eri variaatioineen on yhdellä tasolla nähtävissä vastauksena inhimillisen moneuden haasteeseen, koodistona jonka puitteissa toisilleen tuntemattomat saattoivat luoda puitteet toimivalle seurallisuudelle. Kuinka vastavuoroisen miellyttämisen taidoksi ymmärretty kohteliaisuus mahdollisti tuntemattoman kohtaamisen ja mitä ehtoja se kohtaamiselle asetti? Esimerkit ovat Englannista.

Villeys ja sivilisaatio

Länsieurooppalaisen kohteliaisuuskuulttuurin esimuodot löytyvät sydänkeskiajan provençalaisesta *chanson de geste* -trubaduurikulttuurista. Tärkeä käännekohta oli Italian renessanssihoveissa syntynyt hovimiesihanne, joka ritarihyveiden sijaan painotti kohteliaan keskustelun, humanistisen ja esteettisen sivistyksen sekä seuratapojen merkitystä. Tämä ideaali sai lukuisia muunnelmia uuden ajan ensimmäisten vuosisatojen Euroopassa.

Kohteliaisuuskuulttuurin olennainen lähtökohta oli pessimistinen näkemys luonnontilaisesta ihmisestä; luonnontilainen ihminen elää väkivallassa ja barbariassa ja hän on ennen muuta asosiaalinen. Ihmisen luonnonmuoto oli enemmän tai vähemmän pakolla sovittava sivilisaation asettamiin normeihin. Näin kohteliaisuus nähtiinkin pääsääntöisesti joko luonnolle vastakkaisena tai ainakin paranneltuna luontona; juuri kohteliaisuuden keinotekoisuus joutui myöhemmin 1700-luvulla problematisointien

keskiöön, kun ihmisen luonnontilaista muotoa tulkittiin uudelleen.

Luonnon ja sivilisaation vastakkainasettelusta voidaan mainita esimerkkinä se, että englannin kielen *civility*, jonka latinalainen kantamuoto oli vielä keskiajalla viitannut valtiollisiin velvollisuuksiin, alkoi 1500- ja 1600-luvulla saada laajemman merkityksen. Termi oli käytössä muun muassa kuvattaessa eurooppalaisten yhteiskuntien eroa vastikään löydettyihin intiaaniyhteisöihin tai Englannin tapauksessa Irlantiin. Ja vastakohtaparina oli tällöin villeyys tai barbaria.¹ Sivilisoituneella käyttäytymisellä ymmärrettiinkin yleistä käyttäytymisen standardia, jonka keskeinen komponentti oli itsekontrolli. Tämä ominaisuus erotti sivilisoituneen aikuisen lapsesta, villi-ihmisestä, ei-herrasmiehestä, ei-sivilisoituneesta ihmisestä ylipäätään.

Kohteliaisuuden määrittelyt luonnollisestikin perustuivat rajanvetoihin ei-kohteliaisuuden kanssa, ja näitä voi tarkastella muun muassa juuri sivilisaatio-villeys, järjellisyys-ei-järjellisyys, täysikasvuisuus-lapsuus, eliittitavallinen kansa kaltaisten dikotomioiden kautta. Hieman samaan tapaan kuin *Michel Foucault* näkee varhaismodernin järjen konseptin konkretisoituvan hulluuden ja hullun diskurssin poissulkemisen aktissa, myös kohteliaisuus yhdellä tasolla tuotti itsensä poissulkemisen käytäntöjen kautta.

Tulkintojen jatkumo

Kohteliaisuuskuulttuurin kannalta keskeiset käsitteet *politeness* tai *civility*, *politesse* ja *civilité* eivät suinkaan olleet yksimerkityksisiä *l'ancien régime* Euroopassa; kiistoissa niiden sisällöstä heijastuivat aikakauden poliittiset, uskonnolliset ja sosiaaliset jännitteet. Kohteliaisuus olikin vilkkaan keskustelun ja eri suuntaisten määrittelyjen kohteena 1600- ja 1700-luvulla sekä Englannissa että Ranskassa, joten monoliittisesta ilmiöstä ei ole kysymys; pikemminkin eri tahoille haaroittuneista sarjoista tulkintoja ja uudelleentulkintoja.

Kohteliaisuudessa on erotettavissa kolme keskeistä ulottuvuutta. Yksi on ihmisluonnon sivilisoiminen tai hiominen; puhema-nerien ja ruumiin kielen kultivoiminen.

Toinen viittaa poliittisen kontrollin alueelle, sivilisoivan hoviyhteisön tyyppiisiin ilmiöihin – sosiaalinen harmonia ja rauha olivat keskeisiä termejä tässä yhteydessä. Kolmas on eräänlainen polis-ulottuvuus, vapaasti mielipiteitä vaihtavien kansalaisten toimintapiiri. Tämä liittyy niin kutsuttuun porvarilliseen julkisuuteen ja sen keskusteluinstituutioihin.²

Kohteliaisuuden kaikki ulottuvuudet olivat aikalaiskeskusteluissa läsnä. Mitä on ”todellinen” kohteliaisuus: onko se sosiaalisten hyveiden täydellistymä, vai tarjoaako se vain soveliaan naamion häikäilemättä omaa etuaan ajaville yksilöille? Onko siis sosiaalisten maskien työstäminen ja kantaminen merkki kehittyneestä sivilisaatiosta vai päinvastoin ihmisen vieraantumisen todellisesta luonnostaan ja minuudestaan sekä aidosta yhteisöllisyydestä? Edelleen, onko kohteliaisuus peruuttamattomasti sidoksissa poliittiseen tyranniaan, absolutistiseen kuningasvaltaan ja sen vaatimiin rituaaleihin – olihan erityisesti hovikohteliaisuuden julkilausuttu päämäärä sosiaalisen ja poliittisen vakauden varmistaminen – vai tarjoaako se eriarvoisuuden maailmassa lupauksen tasavertaisista suhteista kansalaisten välillä? Toisin sanoen, korostuuko kohteliaisuuden määrittelyssä enemmän poliittisen kontrollin aspekti vai voisiko käsite viitata enemmän ’poliksen’ suuntaan, vapaiden kansalaisten mielipiteiden vaihtoon ja julkiseen keskusteluun?

Englantilaisessa keskustelussa näkemykset kohteliaisuuden arvosta sekoittuivat uskonnollisiin ja poliittisiin teemoihin: anti-katolisuus ja kompleksinen suhde Ranskan kulttuurihegemoniaan sävyttivät monia tulkintoja. William Hogarthin ksenofobinen ja yläluokkaista kohteliaisuus-kulttuuria irvailleva satiiri on hyvin tyyppillinen esimerkki 1700-luvun alkupuolella yleistyvistä asenteista. On kuitenkin huomautettava, että myös sosiaalisen satiirin yhteydessä kohteliaisuus ja sen keskeiset elementit saattoivat saada positiivisia määrittelyjä. Muun muassa kirjailija Henry Fielding esittää esseessään *Essay on Conversation* kohteliaisuudesta tulkinnan, jossa painottuu kristillinen lähimmäisen palvelemisen ajatus – kuitenkin

kin yhdistyneenä näkemykseen seurallisuudesta keskinäiseen miellyttämiseen perustuvana kanssakäymisenä.³

Miellyttämisen taito

Tarkastelen jatkossa ensimmäistä kohteliaisuuden kolmesta edellä mainitusta ulottuvuudesta, miellyttämiseen tähtäävää ulkoisen käyttäytymisen kontrollia ja hiomista. Kohteliaisuus-kulttuurin ydin on pyrkimys vastavuoroiseen miellyttämiseen; teema läpäisee kohteliaisuuden määrittelyt muista eroavuuksista riippumatta. Tämä merkitsi yleistä velvollisuutta mukauttaa minuis toisten herkkyyden ja tuntemistavan mukaisesti. Herrasmiehen tuli jatkuvasti olla tietoinen toisten reaktioista ja kyetä ennakoimaan heidän käsityksensä hänestä itsestään. Hänen tuli tutkiskella itseään pysyvästi yleisöstään tietoisena.

Ranskalaisen kirjailijan La Bruyère'n määritelmät ovat klassisia. Hän kirjoittaa: ”Kohteliaisuus ei aina kannusta hyvyteen, tasapuolisuuteen, myötämielisyyteen, kiitollisuuteen; mutta se luo ainakin näiden ominaisuuksien näennäisen vaikutelman, ja se saa ihmisen ulkoisen olemuksen näyttämään sellaiselta kuin hänen tulisi olla sisäisesti.” Ja hän jatkaa hieman myöhemmin: ”Minusta näyttää siltä kuin kohteliaisuuden henki olisi huolenpito siitä, että kanssaihmiset ovat puheemme ja käytöksemme vuoksi tyytyväisiä meihin ja itseensä.”⁴

Sitaateissa kohtaamme kaksi toisiinsa liittyvää lähtökohtaa. Ensiksikin kohteliaisuus perustuu näyttämöllisyyteen tai lumeeseen, ulkoisen ja sisäisen minän erotteluun. Toiseksi, ulkoisen tai julkisen minän pyrkimyksenä on juuri miellyttäminen.

Kohteliaisuuden tematisoinneissa toistuukin jännite tuotetun ja hiotun, miellyttämisen periaatteelle alistetun ulkoisen minän

1 *Anna Bryson*, *From Courtesy to Civility: Changing Modes of Conduct in Early Modern England* (Oxford 1998), s. 49–52.

2 *Peter France*, *Politeness and its Discontents* (Cambridge 1992), s. 55.

3 *Henry Fielding*, *Miscellanies: Volume One* (Oxford 1972), s. 121–125.

4 *Jean de La Bruyère*, *Caractères* (Paris 1915), s. 191–192.

ja tämän fasadin takana olevien moraalisten kvaliteettien välillä. Monet pohdinnat kohteliaisuuden arvosta kiertyivät juuri tämän kysymyksen ympärille. Lordi Chesterfieldin katsomusta voinee pitää aristokraattisesti painottuneen kohteliaisuuskulttuurin edustajan loppuun saakka viljeltyä näkemysnä. Hänen mukaansa hyve on kohteliaisuuden raaka-ainetta, jota tulee hioa ja jalostaa. Hän kirjoittaa: ”Hyveellä ja oppineisuudella, kuten kullalla, on oma itseisarvonsa, mutta jos niitä ei ole hiottu, ne menettävät suuren osan loistostaan.” Illuusiottomalle tyylilleen uskollisena hän jatkaa, että kiillotettu messinki tekee useimpiin suuremman vaikutuksen kuin muokkaamaton kulta.⁵

Merkityksellinen piirre kohteliaisuuskulttuurissa on tasavertaisuus. Konventioiden hallinta, sivistys, seuraelämän tuntemus antoivat avaimet tasavertaiseen dialogiin saman *polite societyn* jäsenten kanssa. Koska keskustelu on kohteliaisuuden ensisijainen näyttämö, tasavertaisuus tässä kontekstissa merkitsi kuuntelijan ja puhujan roolien vastavuoroista vaihtamista.⁶

Kaupungin polyfonisuus

Kohteliaisuuskulttuurin keskeiset näyttämöt olivat hovi ja kaupunki. Niiden edustamat kohteliaisuuden muodot eivät langenneet yksiin, mutta toisaalta niillä oli paljon yhteisiä lähtökohtia ja niiden välillä oli runsaasti vuorovaikutusta. Etenkin Englannissa hovielämään ja parlamentin toimintaan osallistuvat aristokraatit muokkasivat omilla koodeillaan ja arvoillaan Lontoon urbaania miljöötä ja mentaliteettia. Aristokratian urbanisoitumisella oli huomattava merkitys kaupunkikohteliaisuuden kehittymisen kannalta – seikka johon muun muassa Voltaire Lontoossa oleskellessaan kiinnitti huomiota.⁷

Lontoon kaupunkikohteliaisuuden muotoutumisen taustalla oli myös joukko demografisia ja topografisia muutoksia. Ensimmäisen väkiluvun kasvu ylitti kaiken aiemmin nähdyn: kuningatar Elisabetin kuollessa Lontoossa oli reilut kaksisataatuhatta asukasta, kahdeksannentoista vuosisadan alkaessa noin puoli miljoonaa ja vuosisadan

päätyessä hieman alle miljoona. Kasvun taustalla oli tietenkin Britannian yleinen taoudellinen kehitys, mutta toinen merkityksellinen syy oli maalaisaristokratian joko pysyvä tai osavuotinen asettuminen kaupunkiin.

Lontoon sosiaalinen geografia rakentui samanaikaisesti uudelleen. Vanhan korporatiivisen yhteisöllisyyden murentuessa ja kaupunkitilan eriytyessä kahvihuoneista, huvipuistoista, teattereista ja kävelypuistoista muodostui uuden tyyppisen kaupunkisosiaalisuuden näyttämöitä, joilla toisilleen tuntemattomat ihmiset kohtasivat ilman tarkkaa tietoa vastapuolen säädystä, taustasta tai asemasta.

Kaupunkikohteliaisuus onkin yhdellä tasolla ymmärrettävissä pyrkimyksiksi hallitua polyfonisena tai jopa kaoottisena näyttäytyvää todellisuutta. Mittasuhteiltaan hallitsemattomaksi kasvaneen kaupunkimiljöön lisäksi ihmisiä erottavat moninaiset poliittiset, uskonnolliset ja taloudelliset riskitilanteet loivat tilanteen, jossa kulttuurista, käytöstavoista ja maun kultivoinnista tuli yhtenäisyyttä luova tekijä.⁸ Traditionaalisten kontrollin instanssien menettäessä otteensa hahmottomasta todellisuudesta kohteliaisuuden instituutio tarjosi vaihtoehdon vanhoille auktoriteetin muodoille.

Tällöin yleistyneiden urbaanille keskiluokalle suunnattujen tapaoppaiden taustalla oleva sosiaalisten suhteiden filosofia on vastavuoroisen miellyttämisen ja kanssaihmiesten palvelemisen lisäksi tiivistettävissä konsensuksen ja suvaitsevaisuuden termeihin.⁹ Kohteliaisuuden koodi vastasi tarpeeseen hallita sekoittunutta sosiaalista avaruutta.

Etäinen arvokkuus

Seuraavassa tarkastelen kahden kahdeksannentoista vuosisadan kirjoittajan tulkintoja kohteliaan seurallisuuden ehdoista. Toinen on skotlantilaissyntyinen James Boswell (1740–95), joka edustaa Lontoon julkiselle elämälle tyyppillistä kaupunkikohteliaisuutta. Boswellhan tunnetaan ennen muuta klassisesta Tohtori Johnsonin elämäkerästä sekä omasta kirjeenvaihdostaan ja päiväkirjoistaan. Toinen kirjoittaja, Philip Dormer Stanhope eli jo mainittu lordi Chester-

field (1694–1773), on selkeämmin hovipiireissä liikkuva aristokraatti. Hänen kirjeensä ovat aikakauden tapa- ja kulttuurihistorian kannalta tärkeä dokumentti.

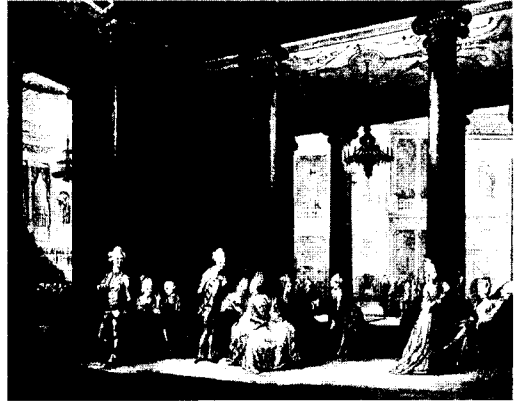
James Boswell kuvaa tuntemuksiaan muutettuaan Skotlannista Lontooseen:

”Lontoo on epäilemättä paras mahdollinen paikka sellaiselle, joka haluaa nähdä ihmisiä ja erilaisia elämäntapoja. Sen vapaa ja oikullinen elämäntahti synnyttää monenlaisia mainioita ja erikoislaatuisia ihmistyyppjä. Valtaisa ihmisvilinä ja työn ja huvittelun touhu, tavaton julkisten huvipaikkojen määrä, ylevät kirkot ja suurenmoiset rakennukset kiihottavat, huvittavat ja ylentävät ihmismieltä.”¹⁰

Moneus ja erilaisuus ovat keskeisiä havaintoja tässä katkelmassa – eikä siinä ole pelon, uhan tai minuuden katoamisen alaspöytä; suurkaupunki on rannaton ihmisten ja elottomien objektien meri, mutta ilmiselvästi kirjoittaja arvelee kykenevänsä siinä orientoitumaan.

Hieman aiemmin Boswell on pohdiskellut urbaania habitustaan: ”Lontooseen tultuani olen alkanut tavoitella tyynen hienostunutta käytöstapaa sen metelöivän ja sivistymättömän käyttäytymisen sijasta, joka viime aikoina on ollut minulle mieleen. Olen huomannut, että pystymme jossakin määrin muokkaamaan itseämme haluamaamme suuntaan. Sitä paitsi harjoitus muovaa ihmisen millaiseksi hyvänsä. Olin nyt tyytyväinen havaitessani itseni viileäksi, vaivaantumattomaksi ja rauhalliseksi.”¹¹

Sitaatista on pelkistettävissä kaksi komponenttia. Ensiksikin ulkoasun läpinäkymättömyys: tässä ei puhuta persoonallisesta itseilmaisusta, ei yksityisten tunteiden esittämisestä, vaan tyynestä ja hiotusta fasadista, kohteliaan etäisestä habituksesta. Tällainen stoalaisuutta muistuttava asenne kätkee sisäiset mielenliikkeet ja mukauttaa tavat ympärillä olevien ihmisten tapoihin. Niinpä julkinen esiintyminen ei ole ikkuna sisäiseen minään vaan välittynyt konstruktio, joka edellyttää monimielisyyttä ja verhoutumista.¹² Toiseksi, tämä julkinen hahmo on muokattavissa. Ruumiin kieli ja puhemaneerit,

Pantheonissa Lontoon Oxford Streetillä järjestettiin konsertteja, naamiaisia ja muita polite societyn suosimia buveja. Richard Erlom, The Inside of the Pantheon on Oxford Road (1772).

rit, pukeutuminen, tavat ja tottumukset ovat raaka-ainetta, josta tietoisella kasvatuksella ja itsekasvatuksella muovataan käytösihanteisiin sopeutettu julkinen olemus.

Läpinäkymätön vaivattomuus

Lordi Chesterfield näkee niin ikään läpinäkymättömän ja varautuneen mutta samalla vaivattoman käyttäytymisen kohteliaan seurallisuuden perusedellytyksenä. Asenne mahdollistaa inhimilliset kohtaamiset ja toimivan sosiaalisuuden, mutta estää osapuolia vahingoittamasta toisiaan.

5 *Lord Chesterfield*, The Letters of Philip Dormer Stanhope, Earl of Chesterfield. Toim. Lord Mahon (London and Philadelphia 1892), s. 63.

6 *Laurence E. Klein*, Shaftesbury and the culture of politeness: Moral discourse and cultural politics in early eighteenth-century England (Cambridge 1994), s. 4–5.

7 *Bryson* 1998, s. 60–62.; *Carl E. Schoerske*, ”The Idea of the City in European Thought: Voltaire to Spengler” – The Historian and the City. Toim. Oscar Handlin ja John Burchard (Cambridge, Mass. 1963), s. 95–98.

8 *Roy Porter*, English Society in the Eighteenth Century (London 1983), s. 322.

9 *Jacques Carré*, Introduction – The Crisis of Courtesy: Studies in the Conduct-Book in Britain, 1600–1900. Toim. Jacques Carré (Leiden, New York, Köln 1994), s. 5–6.

10 *James Boswell*, Boswell’s London Journal, 1762–1763 (London 1951), s. 68–69.

11 *Boswell* 1951, s. 47.

Englantilainen satiiri otti maalitaulukseen bionoston mannermaiset tavat. Huomaa kontrasti aition ilottoman muodollisuuden ja permannon vapautuneen naurun välillä. William Hogarth, The Laughing Audience (1733).

Yksityisyyden sulkeistaminen on kohteliaan seurallisuuden keskeinen aksioma. Hän kirjoittaa pojalleen:

"Aivan ensimmäiseksi, karkota kaikki itsekeskeisyys tavastasi keskustella, ja älä koskaan edes ajattele huvittavasi seuralaisia henkilökohtaisilla asioillasi tai yksityisillä afääreilläsi; vaikka ne kiinnostavat sinua, ne ovat ikävyyttäviä ja sopimattomia kaikkien muiden mielestä: ja sitä paitsi, ihminen ei voi pitää yksityisasiotaan liian salassa."¹³

Onkin syytä olla varautunut lähes kaikkien seurassa, mutta varautuneisuutta ei missään tapauksessa saa näyttää; on epäkohteliasta näyttää varautuneelta, mutta on vaarallista olla sitä olematta.¹⁴

Epäpersoonallisuuden vaatimus, yksityisyyden suojaaminen ja kanssaihminen yksityisyyden kunnioitus kohteliaan seurallisuuden edellytyksinä toistuvat tämän tästä tapoja koskevassa kirjallisuudessa 1600- ja 1700-luvulla. James Boswell kirjoittaa:

"Niin heikko ja epätäydellinen on ihmisluonto, että se ei kestä lähempää tarkastelua

yhdessäkään tapauksessa; ja niinpä sellainen, joka avautuu täysin, heikentää väijäämättä lähipiirinsä arviota itsestään."¹⁵

Ja vaatimus on vastavuoroinen. Boswell viittaa Jonathan Swiftin *Gulliverin retkiin*, jonka eräässä katkelmassa kuvataan inhoa, joka syntyy, kun ihmisen fyysisistä olemusta joudutaan tarkastelemaan mikroskooppisesta perspektiivistä. Sama pätee myös mentaaliin ominaisuuksiin:

"Samalla tavalla meidän tulee menetellä suhteessa sielullisiin ominaisuuksiin; meidän ei koskaan tule tutkia tarkasti naapureidemme luonnetta."¹⁶

Kyseessä on molemminpuolinen julkisivun vaaliminen. Lordi Chesterfield kylläkin varoittaa käyttäytymisestä, jota hän kutsuu rikkolliseksi imarteluksi: se merkitsee kanssaihminen paheiden ja rikosten puolustamista ja rohkaisemista. Hän kuitenkin jatkaa: "Maailmassa ei kuitenkaan voi elää suhtautumatta rakastettavan suvaitsevaisesti ihmisten heikkouksiin sekä viattomiin joskin naurettaviin turhamaisuuksiin." Jos kanssaihmisillä on vaarattomia illuusioita omista avuistaan, on parempi tehdä heidät ystäviksi suvaitsemalla erehdyistä kuin vihollisiksi yrittämällä avata heidän silmänsä.¹⁷

Tuntemusten kuunteleminen

Seurallisuus ymmärrettyinä vastavuoroisen miellyttämisen taitona oli koodisto, jonka puitteissa toisilleen tuntemattomat ihmiset saattoivat luoda toimivan sosiaalisen yhteyden alistumalla tälle kaikkia sitovalle periaatteelle. Kyseessä oli teatraalinen esiintyminen sosiaalisen elämän näyttämöllä; ja tässä kontekstissa jokaisen oli yhteisen edun nimissä hyväksyttävä tietty lume ja seremoniallisuus.

Lordi Chesterfield kirjoittaa pojalleen:

"Miellyttämisen taito on erittäin välttämätöntä omata, mutta hyvin vaikea saavuttaa. Sitä voi tuskin palauttaa yksiselitteisiin sääntöihin; ja sinun oma hyvä vaistosi ja havain-

Suurkaupungin hämmäntävä moneus vaati käyttäytymisen koodien uudelleenmäärittelyä. L. P. Boitard, The Charing Cross Evening Frolic (1756).

nointisi opettaa sinua enemmän kuin mihin minä pystyn. Tee siten kuin tahdot sinulle tehtävän on varmin menetelmä mitä miellyttämiseen tulee. Havainnoi tarkkaan, mikä muissa miellyttää sinua, ja mahdollisesti samat seikat sinussa miellyttävät muita. Jos sinua miellyttää toisten rakastettavuus ja huomaavaisuus sinun mielenlaatuasi, makuasi tai heikkouksiasi kohtaan, luota siihen, sama rakastettavuus ja huomaavaisuus sinun taholtasi heitä kohtaan miellyttää heitä.”

On omaksuttava kulloisenkin seurueen tyyli, tunnelma ja mielentila. Tämä on yksilön huomaavaisuutta enemmistöä kohtaan, lordi Chesterfield painottaa.¹⁸

Miellyttämisen koodisto loi puitteet seurustelulle niin vierasmaalaisten, eri uskontunnustusten edustajien kuin sosiaalisesti alempi- tai korkeampiarvoistenkin kanssa. Todella hyvin kasvatettu keskustelelee vaivautumatta vaikka kaikkien maailman kuninkaallisten kanssa.¹⁹

”Maailman tulee olla kielioppisi”, lordi Chesterfield tiivistää. Kuvitteellisessa dialogissa hän luo karikatyyrin ksenofobisesta englantilaisesta Roomassa. Tämä kiroileva ja vulgääri britti ihmettelee kuinka joku ylipäätään voi tulla toimeen näiden vierasmaalaisten kanssa; kaikki heidän seremoniansa ja formaliteettinsa saavat puhujan tuntemaan olonsa todella epämukavaksi ja senpä takia hän onkin vakaasti päättänyt välttää kanssakäymistä näiden kanssa. Keskustelukumppani vastaa, ettei hän ole vieraiden seurassa sen enempää nolo kuin peiloissaankaan: koska olen vapautunut hei-

12 Klein 1994, s. 92–93.

13 Chesterfield 1892, s. 85–86.

14 Chesterfield 1892, s. 83.

15 James Boswell, Boswell's Column. Toim. Margery Bailey (London 1951), s. 140.

16 Boswell 1951, s. 148.

17 Chesterfield 1892, s. 88–89.

18 Chesterfield 1892, s. 85–86.

19 Lord Chesterfield, Letters to His Son and Others (London 1935), s. 8.

Kabviloiden ja huvipuistojen seurallisuudessa yhdistyi anonyymi kohteliaisuus sosiaaliseen kirjavuuteen. Thomas Rowlandson, Vauxhall Gardens (1784).

dän seurassaan, he ovat vapautuneita minun seurassani; osaan heidän kieltään, ja keskustelemalla heidän kanssaan opin tuntemaan heidän luonteensa, hän vastaa.²⁰ Tunteuttomien kanssaihminen luonteita tulee herkeämättä tarkkailla, heidän tapojaan opiskella, kuunnella heidän tuntemuksiaan ja mielipiteitään sekä keskinäisen miellyttämisen periaatetta noudattaen sopeuttaa oma käyttäytyminen niihin.

Kahdeksannentoista vuosisadan kohteliaisuuskulttuurissa näyttäytyykin ankaran konformismin – epäsofivan puheen ja käyttäytymisen poissulkemisen – ja toisaalta tunteuttomien kansoittamalle maailmalle avoimen toleranssin ja uteliaisuuden välinen jännite.

Tunteuttoman kohtaaminen edellytti etäisyyttä, persoonallisen elämän ja yksityis-

ten luonteenpiirteiden työntämistä kulissein. Sosiaalinen kanssakäyminen on tässä yhteydessä nähtävä esittämisenä, ei itseilmaisuna: kohtaamistilanteissa esitettiin tilanteen vaatimia emootioita, ei osallisille ajankohtaisia tai persoonallisia tuntemuksia.²¹ Tässä katsannossa seurallisuus perustui näyttämölliseen illuusion – piirre jota Rousseau'n kaltaiset mondeenin kohteliaisuuskulttuurin kriitikot suomivat. Ulkoisen käyttäytymisen muokkaaminen ja miellyttämisen koodien hallinta mahdollistivat tunteuttoman kohtaamisen epäpersoonallisella maaperällä, sosiaalisen lumeen maailmassa.

²⁰ *Chesterfield* 1892, s. 325–328.

²¹ *Richard Sennett, The Fall of Public Man* (London and Boston 1986), s. 39.

KESKUSTELUA

PETRI KARONEN

1590-luvun kriisin tulkinnosta

Dosentti Petri Karonen vastaa professori Heikki Ylikankaalle, joka Historiallisen Aikauskirjan edellisessä numerossa (s. 257–259) kritisoi Karosen tulkintaa nuijasodasta.

■ Professori *Heikki Ylikangas* on tyytymättömän teoksessa *Pohjoinen suurvalta* esittämäni 1590-luvun kriisin tulkintaan ja ennen muuta nuijasotaa koskevaan osuuteen. Suosittelen asiasta kiinnostuneita lukemaan mieluusti koko kirjan, mutta ainakin aiheita koskevat jaksot teoksesta (s. 103–121, 148–160 viitteineen), sillä Ylikankaan kirjoitus antaa erittäin harhaanjohtavan kuvan esityksen painopisteistä ja jopa faktoista. Epäilen, ettei hän ole lukenut teoksesta kuin muutaman sivun ja tulkinnut nekin hyvin omaperäisellä tavalla.

1. Ylikangas puolestaan otaksuu, etten ole lukenut lähdeviitteissä mainittuja teoksia ja että esitettyjen tietojen osalta tarkka viite puuttuu. Kuitenkin esimerkiksi viitteet 42–53 käsittelevät yksinomaan aihepiirin tutkimusta. Kirjassa noudatetun linjan mukaisesti luvun ensimmäinen loppuviite on kokoava viite, jossa käydään laajemmin läpi aihepiiriä koskevaa keskustelua. Tuossa kohdassa olen pyrkinyt ottamaan huomioon kaikki aiheita koskevat keskeiset julkaisut. Erityisesti viitteessä 42 mainitut teokset ja artikkelit ynnä samas-

sa viitteessä mainitut Historiallisen Aikauskirjan (1978 ja 1980) nuijasotakeskustelut ovat nyt puheena olevan teeman kannalta oleellisimpia. Esimerkiksi HAik:n monista kannanotoista ei suinkaan muodostu yhdensuuntaista kuvaa Nuijasoteoksen vastaanotosta. Noihin esityksiin ei kuitenkaan ole viitattu kirjoittajan tarkkuudella joitakin lähdeluettelossa mainittuja poikkeuksia lukuun ottamatta. Oletin, että tuo keskustelu on kokonaisuudessaan aihepiiristä perillä olevien tiedossa. On silti vaikea sanoa, onko Ylikangas itse perusteellisesti tutustunut mainittuun aineistoon. Hänen kirjoitelmassaan erityisiksi ”synneikseni” mainittuja teemoja nimittäin nostettiin osin esille jo parisenkymmentä vuotta sitten. Eri mieltä olleiden tutkijoiden – joita oli siis useita – osin hyvinkin perustellulta vaikuttavaa kritiikkiä Nuijasoteosta kohtaan ei hänen lukuisissa aiheita käsittelevissä kirjoituksissaan ole muutenkaan otettu huomioon. Heikki Ylikankaan perusnäkemys ei ole lähes 25 vuoden aikana paljoakaan muuttunut. Siksi voi kysyä, kuka todella edustaa uusia ja kuka vanhoja näkemyksiä tässä asiassa.

Oma näkemykseni 1590-luvun kriisistä perustuu koko laajasta aineistosta tehtyihin päätelmiin. Edustan tässä asiassa vain omaa kantaani. Yritin kirjoittaa eri näkökannat yhdistävän tasapainoisen esityksen Ruotsin suurvalta-aseman kehityksen kannalta oleellisesta ajanjaksosta. Kyseisen jakson lähiluku osoittanee, että arvostusta ja kritiikkiä jaetaan *kaikille* aihepiirin tutkimuksessa kunnostautuneille tahoille. On ikävää, jos tulkintani eivät kelpaa, mutta tulkintojen esittämistä ei liene ainakaan toistaiseksi

monopolisoitu kenenkään yksittäisen tutkijan yksinoikeudeksi.

2. Professori Ylikangas on huolissaan historiallisten lähteiden käyttämisestä. Niin olen minäkin. Ylikangas vetää esiin vuoden 1599 lopulla laaditun valituksen, jossa pohjalaiset pelkäsivät joutuvansa aateliston valtaan. Hän pitää sitä osoituksena sääty pohjaisen kapinan synnystä useita vuosia aikaisemmin. Todisteeksi riittää siis muutama vuosi nuijasodan jälkeen Kaarle-herttualle esitetty valitus, jonka mahdollista tarkoitushakuisuutta ei kirjoituksessa pohdita kuten ei myöskään Ylikankaan huolellisesti viitotetuissa tutkimuksissa. Sen sijaan hän pitää sotilaiden monia mielenpurkauksia nuijasodan ajalta, joissa korostuu raivo talonpoikien kapinaa kohtaan, ilman muuta tendenssimäisinä ja yksinomaan kriisien yhteiskunnallisten syiden peittelemisenä. Tulkinat ovat mielenkiintoisia, mutta tuskin ainoita oikeita. Vastaan puhuvien lähdetietojen käyttäminen, edes pohtiminen, on tässä tapauksessa jätetty tekemättä, aivan samalla lailla kuin mistä Ylikangas syyttää ”kansallisidealisticista” tutkijoita.

3. Kiihotusteesi on kuitenkin kritiikin ydin, kuten jo hänen kirjoituksensa otsikko osoitti. Toisin kuin professori väittää, en missään kirjoita Kaarlen kiihotuksen olleen pääasiallinen tai tärkein syy nuijasotaan. Pidän sitä toki tärkeänä. Itse asiassa tuskin kukaan tutkija on koskaan väittänyt kiihotuksen yksin olleen merkittävin tekijä, sillä linnaleirirasitus on ollut tiedossa ja tunnistettu *Yrjö Koskisesta* lähtien (katso esimerkiksi *Pohjoinen suurvalta* s. 115 ja edellä mainitut viitteet).

Todennäköisesti nuijasodan syttymisen taustalla ei ole yhtä ainoaa ratkaisevaa selettäjää. Valtakunnallisesta näkökulmasta asiaa tarkasteltaessa tausta vaikuttaa poliittiselta, vaikka taloudellisten ongelmien kasaantumista ei voi unohtaa, mihin taas vaikuttivat pitkäkestoinen sota-aika. Kaarlen oli kuitenkin mahdollista kaapata Ruotsin kruunu itselleen yksinomaan talonpoikien tuella, sillä hän oli todellakin pitkään, Ylikankaan omaa ilmaisua lainaten, ”heikko herttua”.

4. Professori Ylikangas katsoo minun ta-

kertuvan kansalliseen historiankirjoitukseen ja unohtavan kansainvälisen ”vertailevan metodin”. Silti hänen oma teoriansa sääty pohjaisesta kapinasta jää nyt esitetyssä muodossa hataraksi. Hän viittaa edellä mainitun lähteen lisäksi muun muassa kansainväliseen kapinatutkimukseen, jossa on havaittu Euroopassa esiintyneen 1590-luvulla runsaasti talonpoikaisnousuja ja katsoo tämän kertovan siitä, että myös meillä kyse oli samasta ilmiöstä. On ongelmallista olettaa, että samanaikaisuus olisi jo sinänsä merkki asioiden liittymisestä toisiinsa. Näinhän ei suinkaan aina ole. Kysymykseen (s. 259): ”Mistä kummasta kaikki talonpoikien kiihottajat juuri silloin (1590-luvulla) oikein ilmestyivät? Herttua Kaarleko se hääräsi joka kulmalla maanosaa?”, voi esittää vastakysymyksen: jos kaikkialla Euroopassa kyse oli sääty pohjaisista kapinoista, niin Pohjanmaan, Hämeen ja Savon talonpojatko ne kävivät taistelemassa oikeuksiensa puolesta aatelisherroja vastaan ympäri Eurooppaa?

5. Nuijasodan kansainvälinen vertailu edellä esitetyssä muodossa tai vain Suomen tilanteeseen tuijottaminen eivät välttämättä anna vastausta tapahtuneeseen. Kenties tapahtumia voitaisiin katsoa ennen muuta Ruotsin valtakunnan (ja siis samalla Sigismundin johtaman Puolan kuningaskunnan) kokonaisuutta silmällä pitäen. Pohjoisessa suurvallassa niin on yritetty tehdä, mistä syystä nuijasota näyttäytyy vain 1590-luvun kriisin tärkeänä osana: se ei siksi ollut talonpoikien primitiivireaktio, ei osoitus suomalaisten aatelismiesten omaperäisestä ulkopoliitikasta eikä säätykapina. Professori Ylikankaan langettama tuomio ”kansallisen historiankirjoituksen” genreen kuulumisesta on perusteeton. Kirjan alusta saakka lukeville käynee selväksi, että teoksessa valtakuntaa tarkastellaan kokonaisuutena. Kyse ei ole yksinomaan Suomen historiasta. Kaarlen valtaannousun osana ja Ruotsin suurvalaksi nousun taustana nuijasota on merkittävä, ja siksi ansaitsee sen painoarvon mikä se on teoksessa saanut. Silti tätä sotaa koskeva osuus on väljästikin laskien vain muutama prosentti teoksen kokonaislaajuudesta. Siksi hämmästelen tämän yksityiskohdan saamaa suurta huomiota.

JUHANI SUOMI

Kunniasta ja moraalista Häikiölle

Dosentti Martti Häikiö viittasi arvostelussaan Historiallisen Aikakauskirjan numerossa 3/2000 s. 282 Juhani Suomeen. Professori Juhani Suomi kommentoi.

■ Aikakauskirjan viime numerossa *Martti Häikiö* kirjoitti *Hannu Rautkallion* ja *Pekka Hyvärisen* Kekkosta käsittelevistä teoksista. Jutun tarkoituksena oli ilmeisesti olla arvostelu. Yllätyksekseni havaitsin, että Häikiö käytti runsaasti tilaa minun tekemiseni setvimiseen. Hän totesi minun mm. väittäneen Kekkos-biografian uusinta osaa julkistettaessa, että "tiedeyhteisö on sulkenut Hannu Rautkallion ulkopuolelleen". Häikiön mukaan väite ei pidä paikkaansa ja on siksi Rautkallion kunniaa loukkaava.

En tiedä, mistä Häikiö on sitaatin suuhuni löytänyt. Tarkistin asian vasiten julkistamispäivän jälkeisistä lehdistä, ja niissä kaikissa todetaan minun vastanneen *Iltasanomien* kysymykseen ja todenneen tällöin, että Rautkallio "on yleisesti katsottu ulos" suomalaisten historiantutkijoiden piiristä. Perustelin myöhemmin kantaani tiedotusvälineille toteamalla, että miltei jokainen uusimman historiamme tutkija on viime vuosina esittänyt arvionsa Hannu Rautkallion tutkimusotteesta ja hänen lähdekriittikistään. Arviot ovat olleet lähes poikkeuksetta kriittisiä. Itse esitin arvioni Aikakauskirjan palstoilla jo muutamia vuosia sitten. Kävin silloin systemaattisesti läpi Rautkallion vastikään julkistaman teoksen lähteitä ja sain hänet kiinni mitä erilaisimmista virheistä mukaan lukien lähdedokumentin väärentäminen. Rautkallio ei edes yrittänyt kumota todisteluaani.

Häikiö todisteli kirjoituksessaan laajasti, miten Rautkallio on tiedeyhteisön hyväksymä opettaja viitaten muun muassa siihen, että tämä on Tampereen yliopiston dosentti. En puutu Häikiön argumentointiin. Totean

vain, että Rautkallio on väitellyt poliittisesta historiasta ja että poliittisen historian opituolet sijaitsevat Helsingissä ja Turussa.

Luonnehtiessaan minun esiintymistäni loukkaavaksi Häikiö antaa samalla näyteen siitä, miten kollegasta tulee puhua. Hän toteaa: "Paheksunnan tai ihailun vire määräytyy sen mukaan, kuinka pitkälle kirjoittaja tai joku hänen arvostamansa henkilö oli valmis kuuntelemaan Neuvostoliiton etuja ja toiveita. Presidentti Urho Kekkosen ja hänen ihailijoidensa mielestä sopivaisuuden ja isänmaallisuuden raja oli Kekkosen toimissa. Juhani Suomelle Kekkonen oli tässä suhteessa lähes erehtymätön. Häntä paremmin paperein selvää vain Keijo Korhonen."

Jos tämä on Häikiön tapa käydä tieteellistä keskustelua, sitä on turha edes aloittaa. Olen todennut sen ennenkin ja totean vielä kerran, että jos olen arvostelijoiden mielestä vetänyt Kekkosen osalta "kotiin päin", heidän on syytä osoittaa jokin konkreettinen tapahtuma tai tapahtumasarja, missä olen heidän mielestään käsitellyt Kekkosta kriitikkömästi. Väitteen tueksi tulee tietysti esittää myös todisteet. Sen jälkeen voidaan vaikkapa joukolla kokoontua puntaroiimaan lähteiden todistusarvoa ja tapaa, jolla olen omiani käyttänyt. Sillä tavalla tieteellistä keskustelua oli ennen tapana käydä.

Muilta osin Häikiön "arvosteluun" ei maksa vaivaa puuttua.

PANU PULMA

Historiankirjoituksen historiaa Oslon maailmankongressista

Dosentti Panu Pulma täydentää Tapio Bergholmin kongressiraporttia (Haik 3 s. 223).

■ Dosentti *Tapio Bergholm* raportoi (Haik 3/2000) kokemuksistaan 19. historian maa-

ilmankongressissa. Suuressa kokouksessa tapahtuu aina paljon kaikenlaista eikä yksi ihminen voi nähdä kaikkea. Niinpä häneltä on jäänyt havaitsematta, että ruotsalaisen *Rolf Torstendablin* osaltaan johtamassa historiografiasessiossakin oli oma suomalaispanoksensa, joskin mutkan kautta. Mutka osoittaa kuitenkin, että norjalaiset kollegat ovat tehneet rajusti töitä kongressin hyväksi. Kerron lyhyesti.

Kun oli käynyt selväksi, että historiografiasessioon ei mahdu yhtään alustusta Pohjoismaista, ryhdyttiin Oslossa pohtimaan tilanteen korjaamista. Professori *Jan Eivind Mybren* aloitteesta koottiin suunnitteluryhmä, johon allekirjoittanutkin tuli kutsutuksi. Tämä ryhmä sitten päätti järjestää Pohjoismaiden historian tutkimuksen ja kirjoittamisen kehitystä 1900-luvulla käsittelevän seminaarin, mikä onnistuikin syksyllä 1999. Suomesta olivat alustajina dosentit *Henrik Meinander* ja *John Strömberg* sekä tohtorit *Pekka Abtiainen* ja *Jukka Tervonen*. Seminaarin anti ei ollut aivan niin yhtenäinen ja linjakas kuin oli toivottu, eikä toiseen seminaariin enää ollut aikaa, mutta päätökseksi tuli, että norjalaiset toimittavat seminaariaineistosta kirjan, joka tulee levitykseen maailmankongressin historiografiakeskustelujen yhteydessä.

Näin sitten kävikin, ja historiankirjoituksen historiasta kiinnostuneille oli tarjota tuhti tietopaketti, *Frank Meyerin* ja *Jan Eivind Mybren* toimittama ”Nordic Historiography in the 20th Century” (Tid og Tanke No.5, Publication Series, Department of History, University of Oslo, 352 s.). Kirja on ensimmäinen koko Pohjolaa kattava historiografinen teos, hyvin käyttökelpoinen vaikka kurssikirjana, ja paljon hyviä kysymyksiä sekä käsittelevä että nostava. Jos siis maailmankongressi Bergholmille näyttäytyikin voittopuolisesti ”masentavan mielenkiinnostomalta”, niin kaikenlaista sentään ”kömpelöissä kulisseissakin” tapahtui. Ja siitä on kiittäminen nimenomaan norjalaisia, jotka tekivät vaivojaan säästelemättä raakaa työtä ja rajusti.

AKI RASILAINEN

Normatiivisesta näkökohdasta lainsäädäntöhistoriassa

Valt. lis. Aki Rasilainen vastaa professori Osmo Jussilalle (ks. HAik 3, s. 259).

■ Jussilan mukaan autonomia oli rajoituttu jo ennen helmikuun manifestia, koska Venäjän ministerit olivat onnistuneet pyrkimyksissään painostaa Suomen säätyjä ja ministerivaltiosuhteeriä omaksumaan lainsäädäntökysymyksissä näiden haluamia mielipiteitä ja päätöksiä. Jussilan käsityksen mukaan helmikuun manifestissa positivoitu säätyjen lausunnonantajien rooli olisi siksi oikeudellisessakin mielessä edustanut lainsäädäntökäytännön jatkuvuutta.

Tässä kohden Jussila kuitenkin ikävällä tavalla tekee Humen giljotiinina tunnetun periaatteen vastaisesti normatiivisia johtopäätöksiä faktisista asiantiloista. Tarkoitin tällä sitä, että oikeushistoriantutkimuksessa ei voida tehdä päätelmiä oikeustilasta tutkimalla yksinomaan käyttäytymistä ottamatta huomioon sitä oikeuskäsitystä, jonka ohjaamaa ja seurausta tuo käyttäytymisen on. Se, että säädöt tosiasiallisesti yksittäistapauksissa ennen manifestia taipuivat Venäjän ministerien tahtoon, ei tarkoita, että ne olisivat mieltäneet olleensa siihen sillä tavalla kaikissa tapauksissa oikeudellisesti velvollisia kuin manifestissa säädettiin. Valta ei yksittäistapauksissa vielä ole oikeutta, vaan se edellyttää pitkään jatkunutta käytäntöä

Jussilan varhaistöissä on ansiokkaasti eritelty toisaalta venäläistä ja toisaalta suomalaista oikeuskäsitystä. Kuten Jussila myöhemmin on osoittanut vuorovaikutus Raja-joen ylitse lainvalmistelussa oli vilkasta. Tätä en ole missään vaiheessa kiistänyt. Eriävät oikeuskäsitykset siksi kyllä tunnettiin ja otettiin osapuolten omassa käyttäytymises-

sä vastavuoroisesti huomioon. Arvioitaessa helmikuun manifestiin kirjoitettua lainsäädännön toimivaltajärjestelmää näiden oikeuskäsitysten kannalta ratkaisevaa ei kuitenkaan ole lainvalmistelu, vaan päätösvallan käyttäminen lainsäätämisvaiheessa. Tässä suhteessa manifesti merkitsi muutosta paitsi lainsäädäntökäytännössä myös venäläisen osapuolen oikeuskäsityksissä. Ennen manifestia venäläiset olivat kunnioittaneet suomalaisten oikeuskäsitystä ja tyytyneet yksittäisiin lainsäädäntöhankkeisiin kohdistuneisiin painostustoimenpiteisiin. Nämä olivat poikkeuksia. Sääntönä ja käytäntönä sen sijaan oli, että suuriruhtinas hyväksyi säätyjen lakiesitykset sellaisenaan muuttamatta niitä yksipuolisesti. Kuten Jussilakin totea arvattavissa oli, etteivät säädyt enää asevelvollisuuskysymyksessä taipuisikaan, vaan vetoaisivat oman oikeuskäsityksensä

mukaiseen suuriruhtinaaseen rinnasteiseen asemaansa lainsäädäntöorganina. Siksi venäläinen osapuoli manifestoi oman oikeuskäsityksensä ja muutti oikeustilaa. Venäläisten organien määräävästä asemasta oli määrä tehdä sääntö, kun suomalaisten organien lausuntoja otettaisiin vain poikkeuksellisesti huomioon.

Hyväksi lopuksi on todettava, että olen Jussilan kanssa täysin samaa mieltä, että tässä asiassa olennaista on lainsäädäntökäytäntö, koska käytäntö luo oikeutta. Oikeutta luovaa käytäntöä ei kuitenkaan synny Jussilan hyvin tutkimassa lainvalmistelussa, vaan käytettäessä päätösvaltaa oikeusjärjestyksen sisällöstä.

Keskustelu yleisvaltakunnallisen lainsäädännön taustasta ja toteutuksesta päättyy tähän.

Toimitus.

ARVOSTELUJA

Tietoa perheestä

Elina Waris: Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850. Bibliotheca Historica 48. Helsinki 1999. 248 s.

■ Arkielämän ja mentaliteettien tutkimuksen kohonnut arvostus on viime vuosikymmeninä lisännyt kiinnostusta eurooppalaiseen perhehistoriaan. On rakennettu teoriaa länsieurooppalaisesta mallista, jossa vallitsevana oli ydinperhe ja avioliittoikä oli korkea, ja itäeurooppalaisesta mallista, jossa vallitsevina olivat erilaiset laajentuneet perheet ja avioliittoikä oli matala. Luontevalta on myös näyttänyt sitoa ne kahteen feodaaliseen järjestelmään näillä alueilla: läntiseen Grundherrschaftiin, jossa talonpojalta vaadittiin veroja, ja itäiseen Gutsherrschaftiin, jossa maaorjien rasitteena olivat päivätyöt. Kuten tavallisesti käy kun tutkimuksia jatketaan, on havaittu, että mallit olivat paljon vivahderikkaampia kuin kaavoissa ja että otantatutki-

muksia on suoritettava lisää. Eihän Suomessakaan – vähäisin ja tulkinnanalaisin poikkeuksin – esiintynyt Guts herrschaftia eikä Grundherrschaftia muuta kuin lyhyen aikaa 1600-luvulla eikä siinä ollut eroa Länsi- ja Itä-Suomen välillä, joiden perherakennetta jo vanhastaan on pidetty perin erilaisina. Englantilaisen spesialistin Peter Laslettin ilmoitus Elina Warikselle, että Ruokolahden perheet eivät ole ”perifeerinen tai vähäpätöinen” teema, on siten ymmärrettävä.

Waris on valinnut otokseen Itä-Suomea edustamaan ison Ruokolahden pitäjän, johon kuului myös nykyinen Rautjärvi. Ruokolahti ei tietenkään ole hänelle ”itsetarkoitus”. Valintaa tekijä ei erityisesti perustelee, mutta Ruokolahti on yhtä hyvä kuin mikä muukin, ehkä parempikin, koska pitäjän historiasta ei löydy sellaisia erityispiirteitä, joiden perusteella sen edustavuus voitaisiin kiistää. Otos valitaan historiassa usein lähdeaineiston kattavuuden tai ainakin runsauden perusteella. Vanhassa Suomessa on tuomiokirjoissa kaikkialla ammottavia aukkoja, ja sen vuoksi Waris on käynyt otsakkeessa ilmoittamansa ajanjakson ulkopuo-

lelta läpi kaikki käräjäpöytäkirjat jo 1600-luvun jälkipuolelta; hän ei siis ole tyytynyt pelkääntään tuomiokirjahakemistossa noteerattuihin tapauksiin. Ajanjaksolta 1820–60 on tehty riittävä otanta. Jotakin ilmiötä todistamaan saattaa kertyä parin kolmen sijasta pari-, kolmekymmentä käräjäjuttua ja sen tyypillisyyttä jää silloin kaiken epäilyn ulkopuolelle. Waris on tietoinen siitä, että negatiiviset seikat jättävät helpommin jälkensä tuomiokirjoihin kuin positiiviset. Niistä ilmenee joka tapauksessa myös se, minkälaista suurperheen yhteiselämän rahvaan käsityksen ja mahdollisesti siitä poikkeavan virkamiesten käsityksen mukaan olisi pitänyt olla, siis mentaliteettihistoriallisesti merkittäviä asioita.

Henkikirjojakin on Vanhan Suomen ajalta niukasti, mutta niitä täydentämään ja niiden tiedoille taustaa antamaan Waris on käyttänyt Ruokolahden seurakunnan historiakirjoja (vihittyjen luetteloita) ja rippikirjoja. Rippikirjoja on historian tutkimuksessa vältetty; koska niitä jatkuvasti korjailtiin tilanteen mukaisesti, niiden avulla on riskinalaista tehdä läpileikkauksia. Mutta jos rippikirjan antama kuva poikkeaa henkikirjan antamasta, ne voivat täy-

dentää toisiaan: henkikirja kertoo että Pekka Inkinen oli yhtiömies, rippikirja että hän oli vävy. – Muistiinmerkittyä perimätietoa on runsaasti tallennettu arkistoihin, ja positii-visena seikkana on mainittava, että tuoreimmatkin siteeratut keräelmät ovat jo 1800-luvulla syntyneiden ihmisten kertomia.

Wariksen väitöskirja on selvästi ns. probleemitutkimus, joka alkaa ongelmien luettelolla. Siinä noudatetaan moitteettomasti Laslettin perherakenneterminologiaa, jossa taloudet jaetaan yksineläjien muodostamiin ja kahteentoista eri perhetyppiin (ruokakunta-sanana ruotsinkielinen vastine ei ole 'matlagd' vaan 'matlag').

Perherakennetta rekonstruoitaessa malleja täytyy olla runsaasti, koska jo yksi ja sama perhekin muuttui ajan myötä syklisesti: isännän ja emännän ikääntyessä se sai uusia piirteitä mutta seuraavan pariskunnan alkaessa johtaa taloutta palattiin aikaisempaan malliin. Näin myös jäsenistön kehitystä 9 talossa vuosina 1820–60 valaisevat kuviot jäävät vain tapauksiksi *sui generis* ja esimerkkejä voisi jatkaa vaikka 90:llä ilman että samaa toistettaisiin. Mutta Wariksen tilastoissa Laslettin perhetyypien levinneisyydestä ovatkin mukana kaikki pitäjän ruokakunnat viitenä otantavuonna.

Länsi-Suomesta poikkeavaksi piirteeksi paljastuu leskiemäntien yleisyys: lännessä ei uskottu naisen komentoon pientäkään taloutta, idässä nainen kelpasi suurenkin määrääjäksi. Waris ei hyväksy niitä aikaisempien tutkijoiden tul-

kintoja, joissa tähdennetään naisen alisteista asemaa. Eniten uutta väitöskirja tuo yhtiömiesten taustaan – he olivat usein vävyjä tai muita sukulaisia – ja heidän asemaansa. Mikä oli yhteistä ja mikä erillistä taloissa, joissa asui monta avioparia, vaihteli tapauksesta toiseen, ja tuskin koskaan pystytään osoittamaan, mikä menetelmä oli tavallisin. Yhtiömiehen perhe saattoi asua samassa tuvassa kuin varsinainen isäntäväkikin mutta myös "estuvassa", eikä yhteistä ruokataloutta paljasta edes yhteiset astiat. Syytingille meno oli karjalaisessa talossa harvinaista, mutta toisin kuin Länsi-Suomessa leski saattoi miehensä kuoleman jälkeen palata kotitaloonsa kuten muuan Elina Waris – harvoin historiantutkija löytää henkilökoelmastaan täydellisen kaimansa!

Laskelmien ulottamisesta vuoteen 1879 saakka on se hyöty, että nähdään suurperhelaitoksen pitävän sitkeästi puoliaan teollistuvaan Suomeen kuuluvassa ja jättiläis-kaupungissa Pietarissa kaupaa käyvässä Ruokolahdessa, ja "mentaaliset rakenteet, joilla yhteisöllistä työtä säädeltiin" säilyivät kaskeamiseen perustuvan tuotantotavan hävitessä. Yli kaksi viidesosaa ruokolahtelaisista eli vielä tuolloin suurperheissä. Suurperhelaitos ei estänyt kaikkialla Suomessa 1800-luvulla yleistä tilattoman väestön osuuden kasvamista, ja juopa tilallisen ja tilattoman välillä oli Karjalassakin niin ylipääsemätön että avioliitto sen poikki ei käynyt laatuun. Suurperheet eivät olleet sen vanhoillisempia kuin naapurin

ydinperheetkään. Niissä harjoitettiin käsityötä oman tarpeen lisäksi ammatiksikin, melkein kaikki Suomen Talousseuralle pitäjistä tehdyt esitykset palkinnoiksi edistyksellisestä maataloudesta tulivat suurperheiden isännille ja jotkut niiden jäsenistä hankkivat kauden lopulla itselleen kirjoitustaidonkin sopimusten laatimisen helpottamiseksi.

Waris puhuu alhaisesta heidelmällisyydestä silloin kun hän laskelmissaan päätyy perheiden pieneen lapsilukuun. Läpileikkausten lapsiluku ei kuitenkaan ilmoita sitä määrää lapsia joka perheeseen kaikkiaan syntyy. Osa ei ollut läpileikkausvuotena vielä syntynyt, osa oli kuollut. Tekijäkin on huomannut että tilattomat olivat lähettäneet lapsiaan "tienaamaan leipäpalaa". Epäjohdonmukaista on tähdentää, että nimenomaan "kaskialueella" karjaa pidettiin – maidon saannin ohella – lannan vuoksi. Kaskeahan ei lannoiteta, ja karjatalouden välttämättömyys maanviljelylle oli ominaista peltoalueelle. Miksi sanotaan, että "yksineläviä" talollisia ei 1700-luvulla "juurikaan" esiinny, kun kuitenkin sellaisia talouksia läpileikkauksissa oli melkein joka kymmenes? Detailihuomautusten aiheita olen kuitenkin löytänyt kirjasta vain harvoja.

Wariksen otantatutkimus selvittää vanhastaan tunnettuja piirteitä tai tuo esiin uusia itäsuomalaisen suurperheiden rakenteessa, naisen asemassa, avioliitossa, työnjaossa sekä yhtiöiden toiminnassa ja niiden sisäisissä kiistoissa.

Hän torjuu "heimoutopian" saneleman käsityksen karjalai-

sen suurperheen synnystä ja lähtee itse ”kaskenviljelyn ja kirvesmiehen” näkökulmasta.

Eino Jutikkala

Historiaa taigan reunalta

Ismo Björn: Kaikki irti metsästä. Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000. Bibliotheca Historica 49. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 2000. 268 s.

■ *Ismo Björnin* tutkimuksessa *Kaikki irti metsästä* tarkastellaan metsän käytön muutosta ja metsäluonnolle aiheutuneita vaikutuksia 10 000 vuoden aikana Pohjois-Karjalan biosfäärialueella. Alueen perustaminen liittyy YK:n kasvatustiede- ja kulttuurijärjestön UNESCO:n Man and Biosphere -ohjelmaan, joka pyrkii tutkimuksen ja suunnittelun keinoin löytämään keinoja ihmisen ja luonnon välisen tasapainon saavuttamiseksi. Kolme neljännestä tästä alueesta kuuluu Ilomantsin kuntaan ja neljännes Lieksan kaupunkiin. Työ kuuluu lähestymistavaltaan ympäristöhistorian piiriin. Se on uusi ja marginaalinen tutkimusala varsinkin Euroopassa. Alan pioneerit ovat Yh-

dysvalloista, josta akateeminen ympäristöhistoria on alkanut vähitellen levitä myös Eurooppaan.

Metsänkäyttö ei Ismo Björnin työssä ole enää vain puuaineksen ottamista, kuten runsaat 30 vuotta sitten Pentti Alhon väitöskirjassa Pohjois-Pohjanmaan metsien käytön kehitys ja sen vaikutus metsien tilaan (*Acta Forestalia Fennica* 89, 1968), jossa oli hyvin samanlainen tutkimusasetelma. Kvantitatiivinen tutkimusote ei enää riitä, sillä aikaisempaa laajemmin käsitetty metsän käyttö tuo mukaan yhteismitattomia toimintoja, joita ei voi rinnastaa puun arvon tai määrän avulla. Kvantitatiivisen tarkastelun on Björnin työssä korvannut kartografinen esittäminen ja suuntautuminen historialliseen maantieteeseen. Myös kysymyksenasettelussa uusi tutkijasukupolvi eroaa Alhon työn aikaisesta. Alho kysyi työssään miten aikaisempi metsänkäyttö haittasi metsänkasvua, Björn on enemmän kiinnostunut miten paikallisten asukkaiden vaikutusmahdollisuuksille käy metsänkäyttötapojen muuttuessa.

Työtä jäsentävä keskeinen malli on Alexander Mathierin typologia esiteollinen, teollinen ja jälkieteollinen metsänkäyttö. Tämä väljästi modernisaatioteoreettiseen ajatteluun pohjaava periodisointi antaa työn jäsentelylle selkeyttä ja hallittavuutta, mutta on myös problemaattinen, kuten tekijä itsekin tunnustaa mainitessaan mallin teleologisuuden. Ensinnä voidaan kysyä, onko Mathierin typologia erityisesti ympäristöhistorian pohjalta kehitetty vai onko se aivan liian

yleinen. Toiseksi teoksen näkökulma nostaa erityisesti esille periferian, tekijän omin sanoin periferian periferian, tarkastelun kohteeksi. Modernisaatioteoreettinen ajattelu puolestaan on kehitetty enemmän keskustusten kuin periferioiden kehityksen esittämistä varten ja sen soveltaminen periferia-tilanteisiin olisi laajemman pohdinnan arvoista.

Mallin soveltamisessa suurin ongelma on keskeisiksi murrosvaiheiksi määrittyvien esiteollisesta teolliseen ja toisessa vaiheessa teollisesta jälkieteolliseen siirtymisten johdonmukainen määrittely. Ensimmäinen mainittu murros perusteellaan taloudellisen toiminnan tasolla, talonpoikaisesta metsän moninaishyödyntämisestä siirtyi yksipuoliseen teolliseen metsänkäyttöön, jossa pääasiana on puuaineksen käyttäminen teollisena raaka-aineena ja metsän muuttaminen ”puupellocksi”. Jälkimmäinen murros määritellään Björnin työssä kuitenkin aatteellisena murroksena, enemmän retoriikan tai diskurssin muutoksena kuin taloudellisena tai metsänkäyttömuotoja radikaalisti muuttavana vaiheena. Tämä eriparaisuus synnyttää tilanteen, jossa on mahdollista kysyä, eikö teollisen metsänkäytön vaiheen sisällä tapahtunut yhtä radikaaleja tai jopa radikaalimpia aatehistoriallisesti kiinnostavia muutoksia (esim. tehometalouden aika 1960-luvulta lähtien) kuin Björnin hahmottelema siirtyminen jälkieteolliseen metsänkäyttöön. Lisäksi lukija voi helposti tulkita periodisaatiota siten, että teolliseen metsänkäyttöön kuuluva tehotalous olisi jossain

kin merkittävässä suhteessa päättynyt. Tätä Björn ei kuitenkaan halua väittää.

Työn tutkimusasetelma on Björnin mukaan mikrohistoriallinen. Hän katsoo marginaalisen ilmiön kertovan yleisestä enemmän, koska se ikään kuin puhtaaksiviljellympi tapaus. Biosfäärialue on tässä tapauksessa koko maahan verrattuna tasalaatuisempi yhtiöiden ja valtion laajan metsänomistuksen takia. Siksi tekijän mukaan alueella erityisesti kahden jälkimmäisen metsänkäyttömuodon (teollinen ja jälkiteollinen) uudet ilmiöt näkyivät selvästi ja rajusti. Tekijän mielestä tutkimusasetelma antaa selkoku- van koko Suomen metsähistoriasta ja varoittaa Venäjän puoleisen taigan tulevaisuudesta. Puutteena voinee pitää sitä, ettei tutkimuksen lopussa selkeästi palata mikrohistorian idean mukaiseen laajempien yleistymämahdollisuuksien pohdintaan, vaan työn lopulliseksi sanomaksi jää paikallisen väestön vaikutusvallan kape- neminen metsänkäyttömuoto- jen vaihtuessa. On myös mah- dollista kysyä kuinka ”mikro” on 10 000 vuoden pituinen periodi alueella, joka vastaa alaltaan pienimpiä EU:n jäsen- valtioita.

Suurimpaan osaan tekijän tulkinnoista ja tuloksista on helppo yhtyä. Tekijä on onnis- tunut piirtämään varsinkin Pohjois-Karjalan biosfäärialue- en teollisesta metsänkäytöstä kiinnostavan lähikuvan. Sen kautta Suomen historiaan nou- see melko vähän esillä olleita tapahtumia, kuten vaikkapa vesakkomyrkytykset ja metsä- autotieverkon tiheneminen. Teolliseen metsänkäyttöön

verrattuna esiteollinen eräta- lousaika että jälkiteollinen metsänkäyttö jäävät tuloksil- taan melko laihoiksi, vaikka nämä jaksot sisältävät kyllä kiinnostavia jaksoja. Eri pe- riodeille omistetut sivumäärät (esiteollinen 25 sivua, teollinen 136 sivua ja jälkiteollinen met- sänkäyttö 16 sivua) osoittavat, että käytännössä tutkimukses- sa on keskitytty teollisen met- sänkäytön vaikutusten tutkimi- seen.

Työn teknisessä läpiviennis- sä on hyvää Björnin pyrkimys yleistämiseen, tiivistämiseen ja mallittamiseen. Tämä työtyyli tulee erinomaisella tavalla esil- le väitöskirjan yhteenvetolu- vussa. Myös itse työn asiallise- na pysyvä sivumäärä puhuu tekijän rajaamiskyvyn puoles- ta. Mutta työhön on jäänyt huomattavia teknisiä puutteita. Työstä puuttuu aineistoa ja menetelmiä käsittelevä jakso kokonaan. Useimmista kartois- ta, muista graafisista esityksis- tä ja taulukoista puuttuvat läh- demerkinnät, vaikka esim. kar- tat ovat aivan olennainen osa Ismo Björnin työtä. Teknisesti kartat ovat pääsääntöisesti on- nistuneet hyvin. Koska osa kartoista on selvästi muualta lainattu, jää tekijän oman pa- noksen suuruus vaikeaksi määritellä näiden puutteiden takia, puhumattakaan karttojen oikeellisuuden tarkistusmah- dollisuudesta. Esiteollisen met- sänkäytön kohdalla eräiden tunnettujen, mutta valitettavan vähän käytettyjen arkistolähteiden käyttö olisi tuonut elävyyt- tä ja kiinnostavia tietoja alueel- lisista eroista. Työn ongelmis- ta ja puutteista huolimatta se voidaan laskea huomionarvoi- seksi pioneerityöksi uuden

suomalaisen ympäristöhistori- an alalla. Keskittyminen aluee- seen ”taigan reunalla” auttaa luomaan dramaattisen kuvan pohjoisesta metsähistoriasta. Ismo Björn kirjoittaa selkeästi värittäen tekstiä ajoittaen pai- kalliseen puheenparteen kuu- luvilla ja kuuluneilla sanoilla, joista rosvohotu (joen virtauk- sen synnyttämä uusi uoma) lienee hauskin.

Matti Peltonen

Metsäyhtiöiden maanhankinta Pohjois-Suomessa

Tapio Karjalainen: Puutava- rayhtiöiden maanhankinta ja -omistus Pohjois-Suomes- sa vuosina 1885–1939. Väi- töskirja Oulun Yliopiston Humanistisessa Tiedekun- nassa. Acta Universitatis Ouluensis. Humaniora B 36. Oulu 2000. 339 s.

■ Vuonna 1915 Oulun läänin (= Pohjois-Suomen) kokonais- pinta-alasta yhtiöt omistivat 3,6 %, yksityisestä maasta 8,8 % sekä tilojen määrästä 5,7 %. Nämä luvut eivät olleet koko maan korkeimpia, sillä Savossa ja Pohjois-Karjalassa metsäyhtiöiden suhteellinen maanomistus oli vielä suurem- paa. Alueellisesti puutavarayh-

tiöiden metsäomaisuudet jatkautuivat epätasaisesti. Joissakin pitäjissä oli paljon firmojen haltuun siirtynyttä maata ja toisissa ei juuri lainkaan. Vaikka prosenttiosuudet lukuina yleensä eivät olleetkaan suuria, maan siirtymisestä metsäyhtiöille tuli agraarisessa Suomessa yhteiskunnallinen kysymys. Talonpoikaista maomaisuutta puolustava kanta piti maan siirtymistä onnettomuutena, jonka seurauksena maattoman väestön määrä jatkuvasti kasvoi ja yhteiskunnalliset epäkohdat kärjistyivät. Teollisuus ja sen vähälukuiset kannattajat viittasivat siihen, että yritysten tarkoituksena oli turvata raaka-aineen saanti ja tuotannon kannattavuus.

Tässä asetelmassa on kaksi puolta: maansa myyneen talonpojan ja maan ostaneen yhtiön asia. Sitä *Tapio Karjalainen* on rohkeasti tarttunut selvittämään väitöskirjassaan Puutavarayhtiöiden maanhankinta ja omistus Pohjois-Suomessa vuosina 1885–1939. Tutkimustehtävä on järkevä ja Pohjois-Suomen historian kannalta keskeinen. Kun kyseessä on noin viidennes Suomen pinta-alasta, tuloksilla on merkitystä koko maan taloushistorialle edellyttäen, että tutkimus on suoritettu tieteellisesti kestävin perustein.

Tutkimuksen käsittämä aika on varsin pitkä, vuodesta 1885 vuoteen 1939. Aloitusvuosi on jonkin verran epämääräinen, koska ruukkien maanomistusta käsitellään jo 1800-luvun alkupuolelta. Perustelu vuoden 1885 valintaan on kirjoittajan mukaan se, että vasta 1880-luvun puolivälistä Pohjois-Suomen metsäteollisuus oli niin

etabloitunutta, että se ryhtyi hankkimaan tiloja. Tämä kyllä pitää paikkansa, mutta olisi myös ollut syytä mainita se, että isojaon ollessa kesken maan omistussuhteet eivät kaikissa osissa Pohjois-Suomea olleet vielä selvillä ja tästä syystä myös maakauppojen tekeminen oli rajallista.

Maata ostivat tänä aikana myös talolliset toisiltaan. Olisi ollut houkuttelevaa verrata hintojen takia näitä kauppvoja yritysten tekemiin ostoisiin, mutta se ei käy päinsä. Saman seudun kaupat tehtiin usein suvun kesken ja tilan hinta muodostui eri perustein kuin vieraalte myytessä. Tilan käypä arvo saatiin pyytämällä tarjous pääkonttorista.

Aiheen käsittelyn kannalta tutkimus on taloushistoriallinen. Siinä on harkiten jätetty syrjään useita näkökohtia kuten varsinkin yritys- ja sosiaalishistoriallinen osa. Tämä on mielestäni oikea ratkaisu. Sosiaalishistorian mukaan ottaminen olisi vienyt tutkimuksen lähes rannattomaksi. Tiloja ostaneiden firmojen taseista olisi kuitenkin voinut todeta eniten maata ostaneiden yritysten vieraan pääoman määrän, jolloin olisi voinut sanoa jotain niiden taloudellisesta mahdollisuudesta hankkia maata.

Kirjoittaja jakaa Pohjois-Suomen viiteen osaan joissa kussakin on kiinnitetty huomiota alueen elinkeinorakenteeseen ja metsäteollisuuden kehitykseen maan myynnin taustaksi. Tämä aluejaottelu toimii hyvin teoksen rakenteessa vaikka ei olekaan esitettävissä, että luvuissa esiintyy toistoa. Aluevertailussa näkyy, että yhtiöiden maanhankinta

keskittyi pääosin Kainuuseen kun taas Perämeren rannikoseudulla yhtiöille siirtynyttä maata oli vähän eikä lainkaan Inarissa. Sieltä puuta ei kuljettettu, eikä metsäteollisuus ollut kiinnostunut Inarin maista. Suurin osa yhtiöiden omistamasta maasta oli Kainuussa, jossa 1915 niillä oli 22 % tilojen kokonaismäärästä ja 27 % yksityisestä maa-alasta. Tämän johdosta Kainuu ongelmiseen tulee keskeiseksi koko työssä.

Tutkimuksen peruskysymyksiä ovat, kuinka paljon maata oli metsäyhtiöillä, millaisin ehdoin ne olivat maan hankkineet ja mikä oli niiden hankkiman talonpoikaismaan asema sen jälkeen kun yhtiöiden maanhankintaa vuodesta 1915 lähtien ryhdyttiin lainsäädännöllä lopettamaan. Näiden peruskysymysten ohella Karjalainen koettaa vastata teollisuuden näkökulmasta siihen, miksi maata hankittiin ja talonpoikien kannalta miksi tila myytiin.

Tutkimus on probleemakeskeinen. Karjalainen asettaa lähteille kysymyksensä, eivätkä lähteet ohjaa häntä. Yhtiöille siirtyneiden tilojen pinta-alat ja kauppaehdot on laskettu ja tarkastettu useista rinnakkaisista lähteistä. Keskeisin kokonaisuuden kannalta on ollut tilojen kauppahinnan laskeminen. Tilimateriaalin ohella on käytetty yritysten kirjeenvaihtoa maanhankinnan motiivien ja muiden siihen liittyvien kysymysten valaisemiseen.

Kirjan lähdemateriaali on kattava. Julkaisematon arkistoinen on tutkimuksen kannalta keskeisin ja lähes aukoton. Pari lähderyhmää on kadonnut tai ovat huonokuntoisina käyt-

tökiellossa, mutta nämäkin lähteet on kompensoitu taitavasti muulla materiaalilla. Kirjallisuuden ja painetun lähteiden käytöstä ei ole juuri muistutettavaa. Kirjoittaja on suurta tarmoa osoittaen koonnuttu kaiken asiaa valaisevan materiaalin ja muokannut sen vastaamaan sille asetettuja kysymyksiä.

Tilan hinta muodostui useista tekijöistä. Tärkein seikka oli tukkipuiden määrä, toiseksi tärkein kuljetusmahdollisuus. Sitä vastoin maapohjalle ja tukkeja pienemmälle puulle ei annettu paljon arvoa eikä myöskään metsän odotusarvolla ollut suurta merkitystä. Tämä selittää sen, että suurikin tila saattoi olla huokea, jos sen metsät olivat ennen kauppaa suuresti hakatut tai tila oli hankalan matkan päässä. Karjalainen osoittaa sen laskuttavan, jolla ostaja päätyi tilan hintaan ja verrattaessa siihen, mitä tukki sai maksaa sahalla, hän toteaa, että maasta maksettu hinta sopeutui vallinneeseen markkinatilanteeseen (s. 307–311). Taustamateriaalina on käytetty useassa kohdassa vuosina 1921–24 suoritettun valtakunnan metsien arvioinnin tuloksia. Tämä on jossain määrin harhaanjohtavaa, sillä harsintahakkuiden ollessa kyseessä ei vuosien 1885–1915 välinen metsä ollut sama kuin vuonna 1921. Kyseisestä metsänarvioinnista voi kyllä lukea metsätyypin ja tehdä varovasti nuoreen metsään liittyviä havaintoja, mutta metsämaan laadun osoittamiseen tämä lähde on liian myöhäinen.

Mielenkiintoinen kohta ovat talonpoikien tervavelat. Aikaisemmin on ollut käsitys, että

ne olivat Kainuussa olennainen syy tilan myyntiin, mutta nyt Karjalainen pystyy vakuuttavasti osoittamaan (s. 121–126), ettei asia ollut näin. Tervavelallisia ei ollut myyjinä suhteessa enempää kuin muitakaan, vaan muut, paljon yleisemmät syyt kuten toistuvat kadot, talouden epävarmuus, liian pieni tila, tervakaupan romahtaminen ja rahatalouden houkutus vaikuttivat tiloista luopumiseen. Karjalainen on yhtiöiden ja näiden asiamiesten välisestä kirjeenvaihdosta tullut vakuuttavasti myös siihen johtopäätökseen (s. 125), että jälkimaailman joskus esittämä ajatus lain rajoilla kulkevien keinojen käytöstä maanhankinnassa on perusteeton.

Metsänostajien tarkoituksena oli saada heille keskeistä raaka-ainetta, tukkipuuta, lisääntyvästi omaan valvontaansa. Sitä mukaa kun pelko Suomen metsien loppumisesta lisääntyi, aktiviteetti maan ostamiseksi kasvoi. Tämä ei aina ollut loppuun harkittua, koska muille investoinneille jäi vähemmän varoja. On vaikeaa olla ajattelematta metsänostajan kompetenssia kun hankitaan tiloja, joilla oli muutama tukkipuu hehtaarilla (s. 309)! Yritysten metsänostot eivät olleet lainkaan niin kannattavaa toimintaa kuin otaksuttiin ja metsään sijoitus oli usein kyseenalainen vieden pois huomion muista tarpeista niin kuin laitosten teknisestä kehittämisestä. Melkein traaginen on Oulu-yhtiön kohtalo. Se oli suurin Oulun metsänomistaja, mutta metsien takia tai niistä huolimatta ajautui ensimmäisen maailmansodan jälkeen suuriin vaikeuksiin. Tässä on

vertailu omaan aikaamme; yhtiöt ovat todenneet metsän olevan laiskaa pääomaa ja harkitsevat siitä luopumista.

Karjalainen on työssään ollut objektiivinen ja ehdottoman puolueeton. Mitään vanhoja käsityksiä hän ei ole hyväksynyt asettamatta niitä kyseenalaiseksi, ja laskelmin tai muulla perusteellisella tavalla tarkastellen hän on hyväksynyt tai hylännyt aikaisempia väitteitä ja mielipiteitä, samalla kun hän on luonut peruskuvan puutavarayhtiöiden maanhankinnasta Pohjois-Suomessa. Objektiivisella tutkimuksellaan hän on myös kumonnut, yhtiöiden maanhankinnasta olleita tunteenomaisia ajatuksia. Pohjois-Suomen paikallishistorialliseen kirjallisuudessa Karjalaisen tutkimuksella tulee olemaan pysyvä merkitys. Tapio Karjalainen on luotettavasti selvittänyt metsäyhtiöiden maanhankinnan Pohjois-Suomessa. Millainen kuva olisi, jos tarkastelussa olisi koko Suomi? Eniten tiloja siirtyi puutavarayhtiöille Kainuussa, Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa. Miksi juuri näillä alueilla, mitä yhteistä niillä oli tähän muutokseen? Miksi maatilojen kysyntä ja tarjonta leikkasivat toisensa juuri näillä alueilla. Karjalaisen väitöskirja antaa kysymyksen uuden tutkimuksen pohdittavaksi.

Jorma Ahvenainen

Itäsuomalaiset kanadansiirtolaiset

Eija Kettunen-Hujanen: Elämän pakkoraossa vai matkalla vaurauteen? Savosta, Pohjois-Karjalasta ja Kainuusta 1918–1930 muuttaneiden siirtolaisten sopeutuminen Kanadaan. English Summary. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, *Bibliotheca Historica* 58. Helsinki 2000. 184 s., 17 liitettä.

■ Siirtolaisuus eri muodoissaan on omana aikanamme kiistanalainen ja paljon keskustelua herättävä kysymys. Se on ajankohtaista politiikkaa, taloutta ja kulttuurisuhteita sekä inhimillistä draamaa. Eri alojen tutkijat selvittelevät siirtolaisuuteen liittyviä ilmiöitä, sen eri muotoja kuten vapaaehtoista ja laitonta siirtolaisuutta, pakolaisuutta ja monia muita asioita.

Suomalaisella siirtolaishistorian tutkimuksella on useiden vuosikymmenten ansiokas perinne. Kuitenkin edelleen on sellaisia siirtolaisuuteen liittyviä asioita, joista on suhteellisen vähän tietoa. *Eija Kettunen-Hujanen* kohteena on suhteellisen vähän tutkittu siirtolaisuuden osa-alue, itäsuomalaiset siirtolaiset. Hänen käyttämänsä elämäkertahistoriallista tutkimusnäkökulmaa on suhteellisen vähän hyödynnetty kaukosiirtolaisuuden historian tutkimuksessa sen työläyden vuoksi. Eija Kettunen-Hujanen on tarkastellut Savos-

ta, Pohjois-Karjalasta ja Kainuusta vuosien 1918–1930 välillä Kanadaan menneitä siirtolaisia ja heidän elämänsä kulkuaan. Viipurin läänin siirtolaisuus on rajattu lähinnä työekonomisista syistä pois, mikä on perusteltua.

Eniten tällaisia tutkimusongelmia on tähän mennessä tutkinut Reino Kero (Turun yliopisto) mm. satakuntalaisten siirtolaisuuden yhteydessä. Kanadalainen Varpu Lindström (York University, Toronto) puolestaan on tarkastellut monia kanadansuomalaisten sosiaali- ja kulttuurihistorian kysymyksiä, joihin Eija Kettunen-Hujanen viittaa väitöskirjassaan.

Lähemmän tarkastelun kohteena ovat siis useat sadat itäsuomalaiset siirtolaiset. Tarkasteluvuosina lähti tutkimusalueelta passitilastojen mukaan lähes 4 700 siirtolaista (taul. 6, s. 45), joista miehiä lähes 60 %. Kuten siirtolaiset yleensä, joukko oli suhteellisen nuorta, mukana myös perheellisiä. Tekijä pyrkii otoksenomaisesti tutkimaan kanadansiirtolaisuutta luomalla pienoiselämäkertoja, analysoimalla niitä ja vetämällä yleisempiä johtopäätöksiä siirtolaisuusilmiöstä ja ihmiskohtaloista sen yhteydessä. Työpaikkatietoja hän on saanut koottua 425 Kanadaan menneestä itäsuomalaisesta, asuinpaikkatietoja runsaasta tuhannesta henkilöstä. Lähtökohtana on kanadansiirtolaisten sosiaalinen tausta kotimaassa. Erityisnäkökulmana on siirtolaisten työuran seuraaminen ja vielä kysymys, miten työ ja asuinpaikka liittyivät toisiinsa siirtolaisen elämässä.

Eija Kettunen-Hujanen väi-

töskirja antaa paljon mielenkiintoista ja uutta tietoa itäsuomalaisen kanadansiirtolaisuuden historiasta ja on merkittävä aluevaltaus suomalaisessa siirtolaishistorian tutkimusperinteessä. Vastaavanlaisella perusteellisuuella, lähtömaasta alkavalla elämäkerrallisella menetelmällä tuskin on tutkittu mitään siirtolaisryhmää Kanadassa. Pienempiä määriä siirtolaisia on seurattu esimerkiksi haastattelututkimusten avulla. Hänen käyttämänsä elämäkertametsodi antaa myös tärkeää lisätietoa siirtolaisten akkulturaatioproblematiikkaan. Tutkimus on perustaltaan kvantitatiivinen, mutta hyödyntää kvalitatiivista tietoa valaisemaan ihmisiä numeroiden takana. Numerollista tietoa on erittäin runsaasti, myös koottuna taulukkoihin tekstiin ja liitteisiin.

Keskeinen ratkaisu liittyy tutkimusmetodiin ja aineiston valintaan. Aineisto on koottu niin lähtöalueelta kuin päämääräalueilta. Suomesta on ollut käytettävissä passilueteloita, kirkonkirjoja ja vastaavaa aineistoa. Matkaan liittyviä tietoja on myös laivaluetteleista. Kanadalainen aineisto on peräisin sekä viranomaisilta että kanadansuomalaisilta yhdistyksiltä, joiden materiaalia säilytetään esim. Ottawan valtionarkistossa sekä Thunder Baysa Lakehead Universityssä. Näin tekijä on muodostanut pienoiselämäkertoja, joita hän käyttää havainnollistamaan siirtolaisten työhön, asuinpaikkaan ja elämänvaiheisiin liittyviä tutkimuskysymyksiä. Luonnollisesti eri henkilöistä on koostunut tarkkuudeltaan eri laatuista elämäkertoja – joiden-

kin osalta tiedot ovat yksityiskohtaisia, joidenkin osalta melko yleisiä ja viitteenomaisia.

Menetelmällä on muodostunut nk. tavallisen ihmisen elämänvaiheiden selvityksiä ja arkipäivän historiaa. Se osoittaa, miten siirtolainen joutui olemaan lähes jatkuvassa liikkeessä, hakemaan uusia työtilaisuuksia muuttuvassa tilanteessa. Useat joutuivat muuttamaan monta kertaa ammattia ja asuinpaikkaa. Alle kymmenesosa päätyi maataloilille. Savolaiset asuttivat esimerkiksi Ontarion länsiosan Tarmola – nimistä paikkakuntaa ja muokkasivat sen kivisiä peltoja – ehkä seutu muistutti Savon kiviikkoista pienviljelystyyppiä.

Kysymys siirtolaisen etappimuuton merkityksestä nousee tutkimuksessa tärkeänä esille. Siihen viitataan useassa yhteydessä ja ehkä koko etappisiirtolaisuutta olisi voinut tarkastella keskitetymin.

Suomessa ensimmäinen etappi saattoi olla muutto toiselle paikkakunnalle tai kaupunkiin kun toiseen tai kolmanteen etappiin lähdettiin siirtolaiseksi. Kanadassa etappimuutto oli siirtymistä työn perässä paikkakunnalta toiselle, jopa ammattia vaihtaen. Itä-Kanadan Quebecin ja Montrealin merkitys etappina tulee keskeisesti ja ehkä jopa aineiston vinoutuman korostamana liikaakin esille. Se oli monille mairintuloaluetta. Montrealin seudulta oli ehkä hyvä hakea ensimmäinen työpaikka ja sen jälkeen jatkaa matkaa muualle kaivoksille, metsätöihin tai palvelustehtäviin. Maantieteellisesti kaukaisin etappi oli länsirannikolla British Columbiassa, jonne vain harvat itäsuoma-

laiset päätyivät – ehkä alueen kalastuspainotteiset ammatit eivät heitä houkuttelleet.

Keskeisiin tuloksiin kuuluu havainto, että itäsuomalaisilla oli korkea lähtö- ja paluukynnys. Siirtolaiset olivat sosiologi J.-P. Roosin käsitettä käyttäen ”elämän pakkoraossa” ja kamppailivat elintasonsa puolesta. Tähän liittyi monilla lähes jatkuva uuden työpaikan haku ja uuden asunnon etsintä.

Itäsuomalaiset ovat sijoittuneet yleisesti siirtolaisille tyypillisiin ammatteihin. Miehet hakeutuivat metsätöihin, maatalouteen, kaivoksiin ja rakennuksille. Nämä työt olivat tuttuja monille jo kotimaan pienviljelyksillä. Naisille oli tyypillistä sijoittuminen palvelijantehtäviin. Itäsuomalaiset naiset olivat poikkeuksellisen runsaasti palvelijoina. Lähes kaikki otoksessa olleet naispuoliset siirtolaiset hakeutuivat näihin tehtäviin, alkuvaiheissa varsinkin Quebecin maakuntaan ja siellä Montrealin kasvavaan kaupunkiin. Tekijä on kuitenkin aivan oikein painottanut sitä, että palvelijantehtävien korostuminen voi olla seurausta aineiston vinoutumasta, eli siitä että hän on käyttänyt runsaasti Montrealin Siirtolaiskodin aineistoa. Kyseinen paikka oli yhteydessä Montrealin Suomen pääkonsulaattiin ja se oli jopa eräänlainen työnvälitystoimisto.

Väitöskirjassa tulee esiin koko siirtolaiselämän kirjo työ- ja asuinpaikkahistorioiden kautta nähtynä. Se oli kovaa työntekoa ja myös ongelmia oli alkaen työ- ja asuinolojen pysyvyyskysymyksestä ja ulottuen aivan henkilökohtaiselle

tasolle. Eija Kettunen-Hujanen päätyy korostamaan, että itäsuomalaiset olivat ehkä hyvin sopeutuvia, siis menestyviä ”elämän pakkoraossa”. Olisiko tämä itäsuomalaista tai savolaista kekseliäisyyttä ja joustavuutta? Ammattien kirjo oli runsas ja vaihteleva. Itsenäisiä yrittäjiä löytyi jonkin verran, mutta kultaa vuolleita ei juuri ollut aineistossa. Lähimmäs tätä ehkä pääsi sorakuningas ”Räveli-Kankkunen”. Rikastumaan tuskin pääsivät itäsuomalaiset kieltolain ajan lestinheittäjänaiset koiratorpissa eli salakapakoissa sen paremmin kuin ”hyvämaineiset, kauniit ja hyvin koulutetut” suomalaiset ilotytöt isommissa ja pienemmissä ”kissataloissa”. Mainitunkaltaisissa (s. 106-107) ja eräissä paikallisiin lehtikirjoituksiin tukeutuvissa kohdissa olisi toivonut tekijältä tiukempaa lähdekriittistä otetta.

Myös menestymättömiä oli siirtolaisten joukossa. Oli sellaisia, jotka joutuivat elämään vanhuutensa yksin ja huonoissa oloissa, joitakin karkotettiin maasta, lähinnä ”taloudellisen epäonnistumisen” seurauksena. Talouslama koetteli ankarasti monia kuten näkyy ”Mau-non” kohtalosta, jota käytetään yksilöllisenä havaintoesimerkinä useassa yhteydessä. Tiedossa olevista henkilöistä yli 40 palasi kotimaahan, vaikka jotkut lähtivät vielä uudelleen. Neuvosto-Karjala kutsui lama-kauden aikana pientä määrää itäsuomalaisia rakentamaan ihanneyhteiskuntaansa. Suomeen palanneiden määrä on niin pieni, ettei sen perusteella voida vakuuttavia päätelmiä tehdä. Palanneiden suhteellinen osuus oli kuitenkin yllät-

tävän pieni verrattuna muihin suomalaisiin siirtolaisiin.

Rakenteeltaan tutkimus on onnistunut, vaikka systemaattinen asioiden käsittely aiheuttaa toistoa. Metodisesti työ etenee siten, että työ- ja asuinpaikkatietoja tarkastellaan yksittäisten henkilöelämäkertojen kautta, mistä seuraa paikoin luettelonomaisuutta. Kuitenkin työ etenee johdonmukaisesti. Siinä hyödynnetään myös siirtolaisuuden yleisiä teoreettisia malleja. Tekijä asettuu kannattamaan nk. core-periphery-mallin selitysarvoa kanadansiirtolaisuuden yhteydessä. Hänen lukuisat esimerkkitaupaksensa tukevat käsitystä siitä, että kehittyvän talousalueen vetovoima määräsi muuttoliikkeiden ja etappien suunnan. Tämä näytti pätevän sekä Kanadan – Suomen siirtolaisuussuhteessa että ilmeisesti myös Kanadan sisällä tapahtuneissa muutoissa.

Tekijä tuntee hyvin alan tutkimuskirjallisuuden ja on tätä tutkimusta varten joutunut monipuolisesti perehtymään Kanadan ja koko Pohjois-Amerikan siirtolaisuuden historiaan. Työn viimeistelystä olisi tosin ollut parantamisen varaa (esim. liitteet). Osa viimeistelyvirheistä johtui nykyajan tietokoneteknologian aiheuttamista ”omavaltaisista” muutoksista, joita tosin olisi voinut valvoa tarkemmin. Tämänkaltaista tutkimusta olisi voinut havainnollistaa enemmän graafisesti ja kuva-aineistolla.

Tutkimus antaa mielenkiintoisen näkökulman koko Kanadan siirtolaispopulaation työ- ja asuinoloihin. Henkilötasolle viedyn analyysin kautta se lisää tietojamme merkit-

tävästi itäsuomalaisen, suomalaisen ja kanadalaisen siirtolaisuuden historiasta ja nykypäivän tilanteen taustoista. Se on hyvä osoitus uudenlaisen näkökulman tarjoamista mahdollisuuksista aihepiiristä, jossa ehkä jo arvellaan ”kaiken olevan tutkittua”. Toivon mukaan tästä väitöskirjasta julkaistaan osia englanninkielisenä aiheen kansainvälisen merkittävyyden vuoksi.

Auvo Kostiainen

Punaisen fennomanian uho ja tuho

Markku Kangaspuro: Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä vuosina 1920-1939. SKS Bibliotheca Historica 60, Helsinki 2000. 402 sivua, kuvitettu.

■ Otettiinpa tarkastelun kohteeksi miltei mikä tahansa idänsuhteittemme lähihistoriaan liittyvä aihe tai vaihe, keskustelu joudutaan lähes poikkeuksetta aloittamaan viittaamalla 1990-luvun alussa tapahtuneeseen Neuvostoliiton hajoamiseen. Sen ansiosta vielä kymmenisen vuotta sitten kaksi täysin mahdolltomalta tuntunutta asiaa on käynyt mahdolliseksi: Neuvostoliiton arkistoja

on ainakin osittain avattu tutkimuksen käyttöön ja YYA-Suomessa idäntutkimusta kahlinneet poliittiset pidäkkeet ovat kirvonneet. Juuri näiden pidäkkeiden takia esimerkiksi Neuvosto-Karjalan 1920- ja 1930-lukujen historia, jota *Markku Kangaspuro* tutkii tuoreessa väitöskirjassaan, kuului ehdottomasti niihin tabuihin, joita taannoisissa suomalaisneuvostoliittolaisissa historioitsijaseminaareissa ei olisi voitu missään tapauksessa käsitellä.

1990-luvulla Karjala on noussut aivan uudella tavalla tutkimuksen polttopisteeseen. Uudessa tilanteessa myös suomalaiset ja venäläiset tutkijat ovat päässeet ensi kerran toden teolla harjoittamaan tieteellistä yhteistyötä. Joensuun ja Petroskoin yliopistoilla on ollut Karjala-tutkimukseen eräänlainen esikokoisuus, jota ne ovat myös kiitettävästi käyttäneet hyväkseen. Joensuulaisten historioitsijoiden primus motor on ollut dosentti Antti Laine, jonka johtaman 'yhteiskarjalaisen' projektin hedelmiä on myös Markku Kangaspuron käsillä oleva väitöskirja.

Karjala on Euroopan läntisen ja itäisen kulttuuripiirin välistä rajaseutua, johon on vuosisatojen ajan kohdistunut ristiriitaisia intressejä kummatkin ilmansuunnasta. Venäjälle ja myöhemmin Neuvostoliitolle Karjala on ollut tärkeä ennen muuta Pietarin (Leningradin) turvallisuuden ja Luoteis-Venäjän sotilasstrategisen merkityksen takia, sillä Karjalan kauttahan Venäjällä on (mm. rautatie) yhteys (vuodesta 1916) Muurmannin rannikon suliin satamiin Pohjoisella Jäämerellä. Suomelle Karjalasta

tuli 1800-luvun kansallisen herätyksen myötä 'suomalaisuuden alkukoti' ja romanttisen innoituksen lähde.

Ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheessa, kun Venäjällä oli tapahtunut vallankumous, Suomi oli itsenäistynyt ja sisällissota oli päättymässä valkoisten voittoon, ajatus rajantakaisten suomenheimosten kansojen liittämistä 'Suur-Suomeen' sai ilmaa siipiensä alle. Suomesta lähetetyt retkikunnat pyrkivät yhdessä kapiniovien karjalaisten kanssa kukistamaan bolševikkivallan Karjalassa. Toisaalta useita tuhansia suomalaisia punaisia oli keväällä 1918 lähtenyt johtajineen maanpakoon Neuvosto-Venäjälle. Heistä osa asettui Karjalaan. Tarton rauhassa 1920 raja vedettiin Karjalan halki vanhaa, autonomian aikaista Suomen ja Venäjän rajalinjaa pitkin. Tilanne rajalla rauhoittui 1920-luvun alkuvuosina, mutta epäluulot vastapuolen aikeita kohtaan jäivät kytemään ja vain pahenivat vuosien mittaan.

Markku Kangaspuro on selvittänyt väitöskirjassaan suomalaisten punaisten johtaman Neuvosto-Karjalan 'nousun ja tuhon'. Tutkimus käsittää vuodet 1920–1939, Karjalan Työkansan Kommuunin (vuodesta 1923 Karjalan Autonominen Sosialistinen Neuvostotasavalta) perustamisesta talvisodan syttymiseen. Kangaspuro käsittelee lyhyesti myös talvisodan aiheuttamaa uutta täyskäännettä Neuvosto-Karjalassa: sinne hän perustettiin huhtikuussa 1940 Karjalais-Suomalainen Neuvostotasavalta, johon Suomen Moskovan rauhassa luovuttamat alueet Karjalan kan-

nasta lukuun ottamatta liitettiin ja suomen kieli sai jälleen virallisen aseman.

Tutkimuksen varsinainen painopiste sijoittuu vuosiin 1920–35, jolloin suomalaiset punaiset johtivat suvereenisti Neuvosto-Karjalaa. Leninin hallitus katsoi jo vuonna 1918, että juuri suomalaiset punaiset olisivat sopivin ryhmä toteuttamaan sosialistista vallankumousta ja juurruttamaan neuvostovaltaa Karjalaan, jonka kansa oli altis kapinoimaan ja tukemaan rajantakaisten 'valkosuomalaisten' pyrkimyksiä.

Suomen sisällissota siirtyi tavallaan paenneiden punaisten mukana Itä-Karjalan maaperälle ja jatkui siellä aivan konkreettisesti ns. heimotona valkoisen Suomen pyrkiessä viemään vapaussodan loppuun. Toisaalta Aunuksen retkeläisten karkottamiseen takaisin Suomen puolelle osallistuivat aktiivisesti myös suomalaisista punaisista kootut joukot.

Punaisille rajantakaisesta Karjalasta muodostui tukikohhta, jossa he saattoivat haaveilla vallankumouksen leviämisestä takaisin Suomeen ja jopa koko Pohjolaan. Vuonna 1920 Neuvosto-Karjalan johtoon noussut entinen Suomen työväenliikkeen johtomies Edvard Gylling ryhtyi toteuttamaan jopa punaiseksi fennomaniaksi luonnehdittua kansallisuuspolitiikkaa. Sen keskeinen elementti oli karelianismi: karjalaiset oli saatettava jälleen takaisin suomenheimoiseen yhteyteensä, josta Venäjä oli heidät aikoinaan irrottanut. Gyllingin 1920-luvulla harjoittama kieli-, koulu-, väestö- ja kulttuuripolitiikka oli todellakin tä-

mänsisältöisen nationalistisen päätöksen läpikokema. Tämä politiikka tarkoitti konkreettisesti suomalaistamista eli venäläisen vaikutuksen tietoista vähentämistä.

Melkoinen paradoksi onkin se, että valkoisen Suomen ja suomalaisten punaisten kansallismielisyys vetosi niin samansisältöisiin tunnuksiin, että monet Gyllingin ja hänen lähimmän taistelutoverinsa Kustaa Rovion tekstit olisi aivan yhtä hyvin voitu julkaista niin 'Suomen Heimossa' kuin 'Punaisessa Karjalassakin'. Sillä, että AKS ja punaiset fennomaanit edustivat poliittisen kentän vastakkaisia laitoja, ei ollut itse retoriikan sisällön kannalta juuri mitään merkitystä. Molemmat katsoivat suomalaisen sivistysporvariston tapaan sekä karjalaisia että venäläisiä hieman viihosti alapäin, pitivät heitä laiskoina, likaisina, tyhminä, jne.

Itse asiassa Gylling toi Itä-Karjalaan mukanaan ajatuksensa punaisesta Suur-Suomesta, josta hän oli kansanvaltuuskunnan edustajana helmikuussa 1918 Oskari Tokoin kumppanina allekirjoittanut valtiosopimuksen Leninin hallituksen kanssa. 1920-luvulla revanssihaaveet ulottuivat vielä paljon Suomea pitemmällekin. Neuvosto-Karjalan piti oleman lähimain koko punaisen Pohjolan peruslinnake, jonka uskollisin etujoukko olisivat suomalaiset punapakolaiset. Heitä oli Karjalan väestöstä alkuaan vain vaivaiset pari prosenttia. Koska suomenkielisten joukko oli noin pieni, 1920-luvun lopulta lähtien suomalaisverta yritettiin tuottaa Karjalan kunnille muilta mailta, Tverin

Karjalasta, Suomesta, Yhdysvalloista ja Kanadasta. Näissä värväyssuunnitelmissa oli keskeisellä sijalla myös nationalistinen elementti, suomalaisten punikkien johtama kalevalainen kansa, jonka sirpaleet piti koota yhteen uusia taistoja varten. Esimerkiksi amerikkansuomalaisten muuttua Gylling ajoi vähentääkseen venäjänkielisten osuutta tasavallassaan, eikä hän tätä motiivia mitenkään peitellyt vaan sai Stalininkin suostumaan maahanmuuttoon. Enimmillään amerikkansuomalaisia oli Karjalassa 7 000-8 000 eli miltei puolet alueen koko suomalaisväestöstä.

Stalinin lähipiiri tuki aina 1930-alkuvuosiin saakka suomalaisten punaisten kansallismielisiä pyrkimyksiä ja hegemoniaa Neuvosto-Karjalassa. Tuki meni jopa niin pitkälle, että vähemmistökansojen kieltä ja kulttuuria suosiva ns. korenizatsija (=juurruttamis)-politiikka merkitsi Karjalan tasolla eräässä vaiheessa siirtymistä karjalaistamisesta suomalaistamiseen jopa pakkokeinoja käyttäen.

Käännepähtäjä tapahtui Neuvosto-Karjalassa, kuten koko Neuvostoliitossakin, 1930-luvun alkuvuosina. Syynä oli kansainvälispoliittisessa tilanteessa tapahtunut käänne, joka johtui Hitlerin valtaannoususta 1933 ja Saksan jälleenvastautumisesta. Tässä asetelmassa Neuvostoliitto piti Suomea Saksan potentiaalisena liittolaisena. Reuna-alueilla asuvista Neuvostoliiton vähemmistökansoista tuli hetkessä Kremlin näkökulmasta epäluotettavia, mistä ne joutuivat pian kalliisti maksamaan.

Vähemmistökansojen natio-

nalismien tukahduttaminen alkoi Ukrainasta jo 1932. Neuvosto-Karjalan johtajat Gylling, Rovio ja kumppanit osoittautuivat Moskovan näkökulmasta niin vaarallisiksi nationalistiksi, että suomalaispunikkien elitistinen status luhistui muutamassa vuodessa. Ensin menivät puoluevirat, sitten myös henki. Syytökset olivat kaikkialla samansuuntaisia; Gyllingin hallituksen väitettiin esimerkiksi suunnittelevan Karjalan irrottamista Neuvostoliitosta ja valmistelevan salaliittoa Suomen kiihkokansallisten piirien kanssa.

Tuhotessaan suomenkielisiä kulttuuria, väestöä ja sen johtajia Karjalassa vuosina 1934-38 Moskova käytti hyväkseen karjalankielistä oppositiota, joka oli alun alkaenkin vastustanut alueella toimeenpantua suomalaistamista. Sen vuoksi ei ole yllätys, että karjalan kirjakieltä alettiin määrätietoisesti kehittää. Suomenkielisen väestön määrä Karjalassa putosi vuoden 1934 tasosta (20 000 henkeä) vainotoimien seurauksena talvisotaan mennessä noin kolmasosaan.

Kuin kohtalon ivaa oli se, että viimeisiä hengissä selvinneitä suomalaisia tarvittiin jälleen jo muutaman vuoden kulluttua, syksyllä 1939, kun Neuvostoliitto ryhtyi perimään sille Molotov-Ribbentrop-sopimuksessa 23.8.1939 luvattuja saataviaan. Jopa Terijoen hallitukseen jouduttiin 'ministereitä' etsimään eri puolilta Stalinin vankileirien saaristoa. Joka tapauksessa syksyllä 1939 näytti itsestään selvältä että Neuvostoliitto, tarkemmin ottaen Leningradin sotilaspiiri, pääsisi tuota pikaa toteutta-

maan sen, mistä Gylling ja kumppanit olivat Itä-Karjalassa haaveilleet.

Suomalaisten punaisten kohtaloista Neuvosto-Karjalassa on toki Suomessa tiedetty melko paljon, mutta tietojen luotettavuutta on ollut vaikea tarkistaa. Lisäksi liikkeellä on ollut legendoja ja monenlaista hyvinkin ristiriitaista ja myytistä informaatiota. Tässäkin mielessä Kangaspuron huolellinen ennennäkemättömän laajaan alkuperäisaineistoon perustuva analyysi on pitkä harppaus eteenpäin. Tutkija on hyödyntänyt kaikkea mahdollista saatavilla olevaa materiaalia niin Helsingissä, Pietarskissa, Pietarissa kuin Moskovassakin; tärkeimmistä arkistoista mainittakoon Venäjän federaation, Karjalan tasavallan, Venäjän ja Neuvostoliiton sekä Suomen kommunististen puolueiden sekä molempien maiden ulkoministeriöiden arkistot. Kangaspuro on saanut käyttöönsä myös NKVD:n aineistoa, mikä tuntuu vieläkin lähes uskomattomalta. Erityismaininnan ansaitsee myös se, että hän on pyrkinyt tunkeutumaan myös lähteissä niin lähelle perustasoa kuin mahdollista. Paikallisiväriä on haettu niin Moskovan, Pietarin kuin Pietarskoinkin arkistoista.

Yhdelläkään sivulla Kangaspuro ei tyydy pelkän puoluefraseologisen materiaalin esittelyyn tai pinta-analyysiin. Hän huomauttaa (s.34) osuvasti: "Arkistojen luotettavuutta testattuani havaitsin nyrkissäännöksi sen, että mitä useamman portaan kautta aineisto on kulkenut, sitä tarkoituksenmukaisemmaksi se on yleensä muokattu. Informatiiv-

visimpia aineistoja ovat pääsääntöisesti olleet kirjeenvaihdot ja puolueen toimitsijoiden ja tarkastajien välittömästi matkoiltaan laatimat vapaamuotoiset raportit. ... Mitä korkeammalle tasolle vallan hierarkiasa mennään sitä suurempi todennäköisyys on, että kokouspöytäkirjoja ja niiden aineistoja on korjailtu ja manipuloitu jälkikäteen.”

Lähdekritiikki ja lähteiden käyttö totalitarististen tai autoritaaristen yhteiskuntien lähihistorian tutkimuksessa vaatii yleisemminkin erittäin suurta kompetenssia. Totalitarismi jättää myös virallisiin arkistodokumentteihin oman järjestelmänsä ideologisoituihin totuuksiin kiinnäytetyn ja olemassa olevaa todellisuutta vastaamattoman jäljen.

Kangaspuro ei ole tyytynyt rakentamaan tutkimustaan vain arkistojen avautumisen ja uusien lähdelöytöjen varaan. Hän on kytkenyt problematiikkansa laajempaan historialliseen prosessiin, eli siihen, miten nationalismia käytettiin Neuvostoliitossa liittovaltion alueella asuvien kansallisten vähemmistöjen hallitsemiseen. Tästä syystä Kangaspuro on johdantoluvussaan esitellyt varsin laajasti nationalismin teoriaa ja historiaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta (mm. Anderson, Hobsbawm, Hroch, Smith) ja tuottanut käsitteistöä omaa työtään varten. Käsitteistön erittely ei ole tässä tapauksessa jäänyt vain johdantokappaleen akateemiseksi koristikseksi, vaan Kangaspuro on onnistunut harvinaisen hyvin myös operationalistamaan käsitteensä omassa analyysissaan.

Erittäin pätevästi Kangaspuro osoittaa väitöskirjassaan nationalismin ja kansallisvaltion synnyn välisen yhteyden. Hän on tehokkaasti käyttänyt mm. tshekkiläisen Miroslav Hrochin ns. ABC-käsiteapparaattia, jossa kansallinen herääminen kytketään tiukasti yhteiskuntakehityksen eri vaiheisiin. Tällä Kangaspuro perustelee nationalismin systemaattista käyttöä bolševikkien politiikassa. Neuvostoliitto rakensi alueellaan asuvista kansoista yhtenäistä valtiota ja kansakuntaa pääosin kahdessa vaiheessa: ensin kansallisten tasavaltojen kansallista identiteettiä voimistaen, pääosin 1920-luvulla, sitten yhtenäistä neuvostokansalaisen yläidentiteettiä suuomalla 1930-luvun ensi vuosista alkaen.

Nationalismia voidaan luonnehtia, kuten Kangaspuro osuvasti toteaa, Neuvostoliiton kannalta sekä 'ongelmaksi että sen ratkaisuksi'. Toisaalta (iso)venäläisyys, toisaalta runsas monikansallisuus ja etenkin se, tilanne että neuvostomaan reuna-alueilla asui useita sellaisia vähemmistökansoja, joilla oli rajan takana samaa kansallisuutta edustava, Neuvostoliittoon vihamielisesti suhtautuva naapuri. Karjala oli tästä yksi esimerkki monien joukossa. Tässä tilanteessa Neuvostoliiton johdolle tarjoutui tilaisuus käyttää vähemmistökansojen nationalismia eräänlaisen hajota ja hallitse-politiikan välineenä, milloin nostaa, milloin tukahduttaa sitä, ja panna vähemmistökansoja ja venäläisiä vastakkain, aina sen mukaan, mikä oli Neuvostoliiton oma valtapoliittinen intressi. Tästä syystä ei

ole mikään ihme, että Stalin käytti kansallisuuskysymystä suurten vainojensa polttoaineena. Tämä selittää myös sen, että Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikka on ollut aina täynnä äkkikäänteitä ja yllätyksiä, ja näin oli myös Neuvosto-Karjalassa.

Kuten Kangaspuro (mm. Fitzpatrickin ja Noven tutkimuksiin viitaten) toteaa, Stalin sai vainotoimilleen myös laajaa tukea sekä tavalliselta kansalta että byrokraateilta, jotka katsoivat itse siitä hyötyvänsä. Neuvosto-Karjalan 1920- ja 1930-luvun kohtaloiden sijoittaminen tähän kokonaisuuteen on Kangaspuron tutkimuksen suuria ansioita.

Kangaspuron teos on volyymiltaan niin laaja ja perusteellinen, että ei olisi oikein kohtuullista sanoa, mitä siitä vielä puuttuu ja mitä aspekteja olisi voinut käsitellä enemmän. Muutamia asioita haluaisin kuitenkin ottaa esille. Kansalaisten elämä ja elinolot sekä mahdollisuudet vaikuttaa niihin ovat jääneet katveeseen. Tätä rajausta tosin puolustaa tutkimuksen otsikko.

Neuvosto-Karjalassa vahvaa jalansijaa pitäneen kreikkalais-katolisen eli ortodoksisen uskonnon roolia Kangaspuro ei ole pohtinut juuri lainkaan, vaikka juuri sillä oli aivan ensisijainen merkitys karjalaisten kielen ja lukutaidon oppimisen kannalta. Juuri sitä tosiasiaa, että karjalaiset olivat uskonnon kautta kiinnittyneet venäläisperäiseen kulttuuriin, joutui Kremlin käyttämään hyväkseen ryhtyessään yhteistyössä karjalaisten kanssa 1930-luvun puolivälissä nujertamaan suomalaisia.

Myös tutkimuksen keskeisten henkilöiden elämää olisi voinut valaista hiukan tarkemmin, semminkin kun esimerkiksi Edvard Gyllingin lopullisesta kohtalosta on Suomessa kierrellyt monia ristiriitaisia käsityksiä. Lukija olisi kai voinut kautta linjan hieman enemmän tietoa myös Suomen poliittisesta kehityksestä. Tätä lukija voi vaatia sen vuoksi, että Kangaspuron yksi pääteesejä on se, että Neuvostoliiton Karjalan -politiikka oli nimenomaan reagointia siihen, mitä Suomi teki ja miten Kreml kulloinkin näki Suomen mahdollisena uhkatekijänä.

Kangaspuron tutkimuksen rakenne on onnistunut ja suorastaan arkkitehtonisen sopuisuhtainen. Hän kykenee sijoittamaan monipolvisen ja nopeita käänteitä sisältäneen problematiikkansa rakennekokonaisuuteen, jonka hallitseva tekijä oli Neuvosto-Venäjän/Neuvostoliiton reagointi Luoteis-Venäjän geostrategiseen tilanteeseen. Siitä juontui myös Neuvostoliiton kulloinkin Karjalan-politiikka. Suomalaisista punaisista tuli sekä tuon politiikan toteuttajia että uhreja. Ensin heidät johdatettiin 'luvattuun maahan', jossa he saivat tehdä miltei mitä hyvänsä, haaveilla jopa punaisesta Suur-Suomesta tai Karjalan alkukodista nousevasta Pohjolan Neuvostotasavallasta, joka eroaisi Neuvostoliitosta irrottaakseen karjalaiset epähistoriallisesta yhteydestään Venäjään ja johdattaakseen heidät alkupeiräiseen suomalais-ugrilaiseen yhteyteensä. Kun maailmantilanne muuttui ja suomalaiset alettiin kokea Kremlissä uhaksi, heidät poljettiin säälimättä

ja lähes sananmukaisesti Karjalan pohjattomiin soihin.

Seppo Hentilä

Kypärästä päivähoitoon

Jyrki Smolander: Suomalainen oikeisto ja 'kansankoti'. Kansallisen Kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenrakennuskaudelta konsensusajan alkuun. Bibliotheca Historica 63. SKS. Helsinki 2000. 342 s.

■ Kokoomus on tutkimuksen kohteena selvästi murtautunut näkyviin siitä paitsiosta, jossa se vielä 10–15 vuotta sitten oli. Tuolloin "suomalainen oikeisto" käsitettiin varsin usein sen mukaan, mitä tiedettiin tai otaksuttiin suomalaisesta äärioikeistosta – useinkaan problematisoimatta, missä määrin tällä äärioikeistolla oli edes oikeiston piirissä todellista valtaa muutoin kuin sinällään merkittävänä, mutta lyhytkestoisina murrosaikoina. Ilmiö on ollut toki siinä mielessä yleismaailmallinen, että oikeistoradikaalit/"fasistit" ovat yleensäkin keränneet enemmän huomiota kuin epädramaattiset ja arkiset konservatiivit.

Jyrki Smolanderin tutkimus on puoluetutkimusta, mutta hänen valitsemansa teema on tähänastisen puoluetutkimuskulttuurin kannalta jopa epätavallinen. Kun hänen väitöskirjansa vie lukijan toisen maailmansodan jälkeisen kokoomushistorian vielä lähes tutkimmattomalle maaperälle, kohteeksi ei olekaan valittu perinteisiä valtakysymyksiä tai yleistä aatehistoriaa. Tekijä mainitsee – tosin ehkä hiukan turhaankin kuin syntyä tunnustaan – suunnitelleensa aluksi tutkivansa Kokoomuksen siirtymisestä Paasikiven–Kekkosen linjalle, mutta päätyneensä siten puolueen hyvinvointivaltio politiikkaan. Tätä voidaan pitää avartavana, haastavana ja samalla poikkeuksellista työpanosta vaativana ratkaisuna – sukeltamisena erikoisteemaan, kun tekijä joutuu samalla kartoittamaan yleislinjojakin miltei neitseelliseltä maaperältä. Keskittyminen puolueen toimintaan sen yhdellä alueella on väitöskirjan sekä vahvuus että joskus heikkous, joskin vaaka asettuu selkeästi vahvuuden puolelle.

Smolanderin tutkimusaihe on merkittävä monelta eri kannalta katsottuna. Keskustelu hyvinvointivaltiosta, sen malleista ja muodoista on ollut etenkin lamavuosista alkaen sekä Suomessa että laajalti muuallakin yhteiskunnallisen keskustelun hallitsevia piirteitä. Siihen on kytkeytynyt tekijöitä, jotka koskevat konkreettisesti ihmisten arvoja ja perusturvallisuutta. Hyvinvointimallia on sekä puolustettu että vastustettu, on pohdittu sosiaalisen koneiston vaikutusta kansainväliseen kilpailuky-

kyyn, operoitu turvallisuuden, passivoitumisen, ”kovien arvojen” ja holhouksen argumenteilla sekä kytketty asia neoliberalismiin (tai markkinoiden vaikutusvallan korostamiseen). Suomalaisessa diskurssissa hyvinvointivaltioon on vedottu 1990-luvun kaikissa vaaleissa, aina hyvällä menestyksellä mallin puolustajien kannalta. Diskurssissa hyvinvointivaltion ja markkinoiden vastakkaisuudesta onkin usein viitattu siihen, että päinvastoin kuin muualla, Skandinaviassa hyvinvointivaltio on ankuroitunut ihmisten yleiseen mentaliteettiin ja poliittiseen kulttuuriin – milteipä poliittisista suuntauksista riippumatta.

Kokoomus hyvinvointivaltio politiikan peilinä voi kuulostaa yllättävältä rajaukselta, kun puoluetta on perinteisesti pidetty mallin suurimpana jarruttajana. Puolue ei tosin ole läheskään aina tunnustautunut konservatiiviseksi tai oikeistolaiseksi, mutta suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa se on sijoittunut perinteisistä punamultapuolueista oikealle sekä ollut se puolue, joka on edustanut työnantajien ja elinkeinoelämän intressejä. Juuri tämä asetelma tarjoaa kuitenkin tuoretta ja vaihtoehtoista näkökulmaa aiheeseen, jota on yleensä tarkasteltu nimenomaan luojien ideologian ja toiminnan tai valtion kautta.

Kokoomuksen itsensä kokeman dilemman ja samalla tekijän tärkeimmän tutkimusteeman voi katsoa tiivistyvän oikeastaan alaluvun otsikkoon: ”Miten yhdistää kansankokonaisuus ja taloudellinen vapaus?” Alakysymyksissään Smolander on osannut kysyä jok-

seenkin kaiken oleellisen, joskin hieman jäädään kaipaamaan kysymystä ”mikä asema hyvinvointivaltio politiikalla oli Kokoomuksen politiikan kentässä”. Hiukan oudoksuttaa myös, että tekijä on pannut hyvin neutraalin termin sosiaalivaltio lainausmerkkeihin – olisihan hyvinvointivaltio potentiaalisesti ongelmallisempi sana (hieman kuin vapaus – puolestapuhujien lanseeraama ja sisältää ”hyvän asian” termin). Etenkin Kokoomukselle puhe hyvinvointivaltiossa merkitsi sitä paitsi pitkään holhousvaltiota, ja vielä puolueen sopeutuessa järjestelmään 1970-luvulla holhousaspekti aiheutti sosiaalidemokraattisen mallin ja Kokoomuksen 1970-luvulla omaksunnan, popperilaisuudelle rakentuneen sosiaalisen suunnan välille merkittävimmät erot.

Smolanderin tärkeimmät tutkimustulokset liittyvät Kokoomuksen rooliin kansankodin kriittikkona ja sopeutujana. 1940-luvulla jo yleispoliittinen pakko vei asennetta sosiaalisemmaksi asevelisukupolven voimin. 1950-luvulla tapahtui eräänlainen roll-back klassisempaan liberalismiin ja holhousvaltiovaroitteeseen, kunnes vuoden 1957 ohjelman dynaaminen konservatismi ja sosiaalinen markkinatalous reivasivat puolueen linjaa taas sosiaalisemmaksi. Itse asiassa 1950–60-lukujen vaihteessa Kokoomusta ja SDP:tä yhdisti Kekkos-vastaisuuden lisäksi kaupunkilainen suhtautumistapa uusiin sosiaalilakeihin Maalaisliiton ja SKDL:n joutuessa maaseudun asianajajiksi.

Kokoomuksen sisällä säilyi

koko ajan sisäinen jako sosiaalidemokratian ja vanhaliberalismin välillä. Smolander puhuu oivaltavasti työnantaja- ja pankkiirisiivistä, joista ensin mainittua symboloi erityisesti Päiviö Hetemäki, jälkimmäistä Tuure Junnila ja Raimo Ilaskivi. Laajemmin puolueen mentaliteetissa vasta 1970-luku toi ajatuksen sosiaalipolitiikasta talouspolitiikan normaalina osana eikä kulueränä sekä sai puolueen hyväksymään sosiaalipolitiikan universaalisuuden periaatteen. Smolanderin johtopäätökset ovat erinomaista oleellisen puristamista esiin joskus aika pulmallisestakin materiaalista ja hänen havaintoihinsa voidaan epäilemättä yhtyä.

Kiinnostava on myös tekijän havainto Suomen ja Ruotsin oikeiston eroavuuksista ja yhteneväsyyksistä. Hänen mukaansa Kokoomuksen ja Ruotsin oikeiston linjat muistuttivat 1950–60-luvuilla yllättävän paljon toisiaan, kun otetaan huomioon, että yhteiskunnat olivat vielä kovin erilaisissa kehitysvaiheissa. Sen sijaan 1970-luvulla, jolloin yhteiskuntien rakenteelliset erot pienenevät, puolueet lähtivätkin eri suuntiin, Kokoomus ”vasemmalle”, Ruotsin oikeisto ”oikealle”.

Jonkintasoisena ongelmana voidaan pitää sitä, onko alussa tehty rajausta viety paikoin liiankin pitkälle. Viitataan jo mainitsemaani puuttuvaan kysymykseen: ”Mikä asema hyvinvointivaltio politiikalla oli Kokoomuksen politiikan yleisessä kentässä?” Toisin sanoen: Kuinka tärkeäksi asia koettiin muiden asioiden, kuten hallitus-, ulko- ja Kekkos-politiikan

kentässä? Oliko Kekkos-kriittisyys osa hyvinvointivaltion kritisoimista vai viimeksi mainittu osa Kekkos-kriittisyyttä? Kuinka paljon Kekkos-oppositiot, arvokonservatismi ja talousoikeistolaisuus menivät yksiin? Oliko näillä jokin yleinen ryhmäkoheesio vai liikuttiinko asioiden mukana? Eikö esimerkiksi Junnilan suhtautuminen vuoden 1960 hallitusratkaisuun viittaa siihen, että ei-talouspoliittiset motivaatiot olivat usein ratkaisevia? Kaipa tuolloin suunnitellun porvarihallituksen tarjoama EFTA-kytkentä olisi Junnilankin mielestä ollut talouden ja länsisuhteiden kannalta suotava, ja silti hän vastusti kyseisen hallituksen muodostamista lähinnä Kekkoseen liittyvien näkökohtien vuoksi.

Smolanderin valitsema tutkimusote on jo aikajakson pituudesta johtuen suhteellisen yleinen, ja hän tarkastelee mentaliteetin muutosta. Toisaalta sosiaalisen lainsäädäntöprosessin kuvaaminen tuntuu menevän välillä hyvinkin spesifoiduksi. Tekstiin olisi ollut mahdollista saada lisää "elämää" ja fraktioiden voimasuhteita olisi voinut kartoittaa tarkemmin esittelemällä laajemmin esimerkiksi 1960-luvun eduskuntaryhmän papereita. Vaikka niissä säilyneet puheenvuorot ovat yleensä lyhyitä, sisäpiirin tuokiokuva kertoo usein enemmän perimmäisistä mielialoista ja motiiveista kuin julkisuuteen suunniteltu kirjallinen tuote.

Tällä kaikella en tarkoita, että tekijän olisi pitänyt kirjoittaa Kokoomuksen historia kokonaisuudessaan tai alustaa esimerkiksi yöpakkashallitukseen johtanut kehitys osana

Suomen poliittista historiaa – mutta hieman enemmän olisi kaivannut näkymiä siitä, miltä sellaiset tapahtumat Kokoomuksesta katsoen näyttivät. Samaa hengenvetoon on toki lisättävä, ettei tekijä ole näitä näkökohtia kokonaan unohtanut, niitä olisi voinut olla hieman lisää.

Sisällön yksityiskohdista ei ole syytä tässä mainita kovin paljoa. Työ on ollut niin tunteellista ja tarkkaa, että ainoa huomaamani suoranainen asiavirhe liittyi sivuasiaan – Arvo Korsimo mainitaan Keskustapuolueen entiseksi puoluesihteeriksi. Muutoin voidaan todeta, että johdannon antama kuva Kokoomuksen varhishistoriasta voisi paikotellen olla tarkempi jo olemassa olevan tutkimustiedon pohjalta (etenkin sivut 18 ja 19), ja johdannon ansiokas aatehistoriallinen analyysi olisi tullut vielä ansiokkaammaksi, jos myös kristillisdemokratia olisi analysoitu samaan tapaan kuin konservatismi ja liberalismi. Kokoomuksen vertailua Kansanpuolueeseen olisi voinut lisätä, kilpailivathan molemmat nousevan keskiluokan äänistä; Juha Rihtniemi viittasi eräässä 1950-luvun puoluekokouksessa jopa "kansanpuoluepsykoosiin". Keskiluokan määritelmä on teoksessa välillä hiukan hämähä; joskus Kokoomus on perinteinen keskiluokan puolue, joskus laajentumassa keskiluokkaan. Tekijä viittanee erilaisiin yhteiskuntapiireihin, niin sanottuun vanhaan ja uuteen keskiluokkaan, mutta eritellyt olisi voinut olla selvempi.

Kysyä voi myös, onko syytä korostaa Kokoomuksen pyrkimystä porvariyhteistyöhön ja

porvarilliseen hegemoniaan 1950–60-lukujen vaihteessa niin paljon kuin kirjoittaja tekee (s. 160), kun ajankohtaista oli aseveliyhteistyö ja Hanka-liitto. Kekkonen ja Hetemäen porvarillinen hallitushankkeen hylättiin, kun haluttiin turvata SDP-yhteistyö, ja liekö sosiaalidemokraatteja koskaan keuhuttu niin paljon suomalaisen oikeiston piirissä kuin Kokoomuksen vuoden 1961 puoluekokouksessa. Myös käsite Kokoomuksen "ottopoikaministereistä" Karjalaisen hallituksessa on ongelmallinen termin yleiseen käyttöön nähden (s. 163).

Pääkohdiltaan Smolanderin teos on kuitenkin poliittisen historian tutkimusalojen laajennusta parhaimmillaan. Se avaa uusia laturia sekä suomalaisen oikeiston että hyvinvointivaltion tutkimukseen ja muodostuu varmasti molemmissa alan tutkijoiden yhdeksi perusteokseksi. Teos osoittaa kiistatonta tutkijan innovatiivista kykyä, johon kuuluu paitsi hyvien kysymysten esittäminen, myös niiden keinojen löytäminen, joilla näihin kysymyksiin vastataan. Smolander on onnistunut yhdistämään niin sanotun perinteisen poliittisen historian parhaat puolet uudenlaisten näkökulmien tarjoamiin avauksiin. Toivottavasti tämä avaa myös niitä silmiä, joille termi "perinteinen poliittinen historia" merkitsee yhä jotain mystistä tuulimyllyä kunnikaiden ja sotapäälliköiden historiasta, jota tutkitaan vain leimattujen ja notaarin vahvistamien dokumenttien kautta, tai myyttiä puoluetutkimuksen kaavamaisuudesta. Ainakaan Smolanderin kirja ei nimittäin

sellaiseen käsitykseen sovi; se kuuluu jokseenkin kaikissa suhteissa suomalaisen puoluetutkimuksen parhaimmiston.

Vesa Vares

Mihin unkarilaiset tarvitsevat vuoden 1956 vallankumousta?

Heino Nyyssönen: The Presence of the Past in Politics. '1956' after 1956 in Hungary. University of Jyväskylä, SoPhi, Jyväskylä 1999. 305 sivua.

■ Suurten murrosten, sotien ja vallankumousten jälkeen syntyy tarpeita vallitsevien historiantulkintojen muuttamiseen ja uudelleentulkintaan. Näin kävi myös vuoden 1989 vallankumousten jälkeen entisissä kansandemokratioissa. Kommunististen diktatuurien luhistuessa myös niiden historiamonopoli murtui. Marxismi-leninismiin perustuneiden 'ainoiden oikeiden totuuksien' kumoamisesta ja länsimaisen historiantutkimuksen menetelmiin nojautuvasta uuden historian kirjoittamisesta tuli tärkeä osa sitä transitioprosessia,

jonka päämääränä oli demokraattisten arvojen juurruttaminen postkommunistisiin yhteiskuntiin.

Heino Nyyssösen tutkimuskohteena on Unkarin vuoden 1956 tapahtumia koskevien tulkintojen poliittinen käyttö – 'menneisyyden läsnäolo politiikassa' – Janos Kádárin yli kolme vuosikymmentä kestäneellä valtakaudella 1956–1988 ja sen jälkeen tapahtuneessa vallankumouksessa. Tarkastelu ulottuu vuoden 1994 loppuun. Haastavampaa aihetta olisi vaikea kuvitella; sellainen voisi olla vain historiapolitiikan genren äiti ja ehdoton klassikko, 'Holocaust'. Jatkuvasti uusiksi kysymyksiksi laajentuva ja uusiin historiapolitiisiin tilanteisiin kytkeytyvä ja niissä argumenttina käytettävä Holocaust-debatti on puolen vuosisadan kuluessa saanut jatkuvasti lisää vuosirenkaita kuin kasvava puu.

Saksalaisessa keskustelussa kolmannen valtakunnan juutalaisvainoista on problematiikkaa hahmotettu käsitteellä 'Vergangenheitsbewältigung', joka tarkoittaa yritystä tulla toimeen vaikean menneisyyden kanssa. Kuta kipeämpi ja kiistanalaisempi menneisyys on sitä vaikeampaa on sen 'historiallistaminen' (Historisierung) eli sitä 'vastahakoisemmin' se muuttuu 'normaaliksi historiaksi', joka ei enää ole sillä tavoin aktiivisesti läsnä nykyisyydessä, että sitä voitaisiin käyttää vallan välineenä.

Saksan asemasta historiapolitiisista kysymyksistä kiinnostuneen keskustelun ja tutkimuksen edelläkävijänä todistavat myös terminologiset vaikeudet. Niihin Nyyssönenkin on

törmännyt, sillä hänen on ollut käytettävä monia sellaisia saksan kielestä peräisin olevia käsitteitä, joilla ei ole vakiintunutta englanninkielistä vastinetta. Yhtä vaikeaa niitä on kääntää myös suomeksi, mutta se on tässä yhteydessä enemmänkin arvostelijan kuin Nyyssösen ongelma.

Syksyn 1989 itäeurooppalaisten vallankumousten ehkäpä pätevin silminäkijätodistaja, englantilainen journalisti ja historioitsija, Timothy Garton Ash, on taannoin selvittellyt terminologisia vaikeuksia. Jos esimerkiksi *Geschichtspolitik* käännetään sanoilla 'history politics', ei ole lainkaan itseltään selvää, että englanninkielinen kuulija ymmärtää sen siinä merkityksessä, jossa termiä käytetään saksan kielessä. Mitä kaksi nälkävuoden mittaista saksankielistä sanaa, *Vergangenheitsbewältigung* ja *Geschichtsaufarbeitung*, voisivat tarkoittaa? Ash ehdottaa sellaisia vastineita kuin 'treating', 'working over', 'confronting', 'coping', 'dealing', 'coming to terms' tai jopa 'overcoming' (with) *the Past* (kurs. S. H.).

Menneisyyden läsnäolon tutkimuksessa ei ole kyse vain historiantulkintoista, joita historiografia perinteisesti tutkii, vaan paljon syvemmin menneisyyden kaikinpuolisesta vaikutuksesta nykyajassa. Voidaan puhua laajassa merkityksessä historiakulttuurista, joka käsittää kaikki mahdolliset foorumit, keinot ja tavat, joiden kautta nykyajassa elävät ihmiset voivat kohdata menneisyyden ja tehdä tiliä sen kanssa. Historiankirjoitus on tietenkin yksi tärkeimmistä menneisyyden kohtaamisen

foorumeista, mutta historioitsijat eivät toki yksin tulkitse menneisyyttä. Muistomerkit, merkkipäivät, kansalliset ja poliittiset symbolit, kadun- ja paikannimet, patsaat, museot, näyttelyt, jne. hallitsevat elinympäristöämme. Kirjallisuus, taide, musiikki, media, päivänpoliittisessa keskustelussa käytetyt argumentit, retoriikka ja kieli suorastaan tihkuvat historiaa.

Nyysösen tuntee saksalaisen keskustelun ja sen puitteisessa käytetyn käsitteistön varsin hyvin. Tärkeä auktoriteetti on Reinhart Koselleck, jolta Nyysösen on ottanut historiankirjoituksen vaiheita kuvaavan, 'schreiben' -verbin etuliitteiden avulla luodun käsitteistön: 'aufschreiben', 'fortschreiben' ja 'umschreiben' samoin kuin historiankirjoituksen alkeismuotoja tarkoittavat 'abschreiben' ja 'ausschreiben' kääntyvät kyllä niin englanniksi kuin suomeksikin, mutta niiden käyttö jää Nyysösen tutkimuksessa aika yleiselle tasolle, lähinnä kuvauksen apuvälineeksi.

Kun tarkastellaan menneisyyden läsnäoloa politiikassa, kysymys vallasta on keskeinen. Kuinka menneisyyttä koskevia käsityksiä tulkitsemalla voidaan vaikuttaa ihmisiin poliittisesti? Nyysösen mukaan menneisyyden esittämisessä on kyse 'retorisesta yrityksestä hallita ihmisiä poliittisesti'. Useimmat George Orwellin klassikon "Nineteen eighty-four" (1949) lukeneet muistavat siitä, paitsi sloganin 'Iso Veli valvoo', myös historiankirjoituksen ja vallanpitäjien suhdetta koskevan kiteytyksen: "Joka hallitsee menneisyyttä,

hallitsee tulevaisuutta: joka hallitsee nykyisyyttä, hallitsee menneisyyttä." Epäilemättä Orwell halusi historiapolitiisella kommentillaan kuvata totalitaristisissa yhteiskunnissa vallitsevaa tilannetta, joissa ihmisten ajattelukin on kontrolloitua. Länsimaisissa 'avoimisissa yhteiskunnissa' ei ole yhtä ainoaa oikeaa historiankäsitystä vaan useita keskenään kilpailevia tulkintoja. Useimmiten voidaan kuitenkin puhua 'vallitsevasta historiankäsityksestä', jota myös valtaosa tutkijoista tieteellisin perustein kannattaa. On siis kovin todennäköistä, että myös demokraattisessa yhteiskunnassa vallitseva historiankäsitys on sopusoinnussa vallan kanssa ja sillä tavalla enemmän tai vähemmän vallan syleilyssä.

Nyysösen tutkimusasetelma on poikkeuksellisen haastava, sillä siinä on useita aikatasoja ja näkökulmia. Ensimmäinen aikataso on itse lokamarraskuun vaihde 1956, jonka tapahtumat Nyysösen on ollut pakko kertoa päivä päivältä jo pelkästään siksi, että muodostuisi edes jollakin tavoin selkeä kuva siitä menneisyydestä, jonka läsnäolo tutkimuksessa varsinaisesti selvitetään. Toinen aikataso käsittää vuodet 1956–88, jolloin Unkarin vallanpitäjillä, Kádárin johtamalla MSZMP:llä, oli hallussaan historiankäsittämisen monopolin. Kansalaisten ja varsinkin Unkarista paenneiden noin 200 000 ihmisen muistissa eli toisenlainen menneisyyskuva, joka ei tosin sekään ollut yhtenäinen ja ristiriidaton.

Kádárin hallinnon aikana vuoden 1956 tapahtumia tulkittiin yksiselitteisesti *vastaval-*

lankumoukseksi, mutta kuten Nyysösen osoittaa, täysin monoliittisia eivät vuotta 1956 koskevat käsitykset tuolloinkaan Unkarissa olleet. Virallisesta tulkinnasta poikkeavia käsityksiä pääsi julkisuuteen enemmän kuin unkarilaiset nyt ovat valmiita myöntämään. Näyttää myös siltä, että Unkarissa hallitseva puolue ei valvonut historiantulkintoja läheskään yhtä määrätietoisesti ja kovin ottein kuin entisessä DDR:ssä, jossa puolue määräsi viisivuotissuunnitelmissa tärkeimmät historiaprojektit ja asetti etukäteen "tulokset", joihin tutkijoiden oli päädyttävä.

Vuodesta 1988 alkoi Unkarissa siirtymävaihe, joka johti myös vuoden 1956 tapahtumien perusteelliseen uudelleenarviointiin. Nyysösen selvittää erittäin seikkaperäisesti tämän prosessin etenemistä eri tasoilla vuoteen 1994. Itse asiassa tutkimuksesta käy sen päätuloksena ilmi, että vuoden 1956 tulkintojen politisointi ja uudelleentulkinta hallitsi hyvin pitkälle Unkarin siirtymistä kommunismista monipuoluedemokratiaan.

Unkarille oli ominaista se, että muutos tapahtui asteittain, samaan tapaan kuin Puolassa, jossa siirtymävaihe oli vieläkin pitempi. Toukokuussa 1988, samassa puoluekokouksessa, jossa Kádár kukistui, nimitettiin historiakomitea, jonka tehtävänä oli selvittää viimeisten neljän vuosikymmenen tapahtumia. Komitean työn tulokset ilmestyivät seuraavan vuoden helmikuussa. Vuoden 1956 tapahtumien osalta se ehdotti uutta tulkintaa ja nimitystä *kansannousu* (népfelkelés). Tätä nimitystähän oli useim-

missa länsimaissa, kuten myös Suomessa, käytetty alusta lähtien. Historiakomitean mukaan kansannousussa oli esiintynyt 'demokraattisen sosialismin elementtejä'. Kilpailevan tulokinnan esitti radikaali ja nopeampaa demokraattista muutosta vaatinut oppositio, jonka mukaan vuonna 1956 Unkarissa tapahtui nimenomaan *vallankumous* (forradalom) ja kyse oli kansallisesta *vapaustaistelusta* (szabadságharc).

Symboliset aktit seurasivat Unkarissa vuoden 1988 keväästä lähtien toinen toistaan. Niistä merkittävin oli vuoden 1956 marttyyrien, teloitettun pääministerin Imre Nagyn ja hänen lähimpien työtovereidensa uudelleenhautaaminen. Kansalaisten mielipiteitä tutkittiin ja samalla muokattiin tiheästi toistuneilla mielipidemittauksilla, joissa kysyttiin, mikä nimitys kuvaisi parhaiten vuoden 1956 tapahtumia. Niistä saadut tulokset ovat mielenkiintoisia. Ensimmäisessä Gallupissa helmikuussa 1989 vielä 40 prosenttia vastanneista oli sitä mieltä, että tapahtumat alkoivat kansannousuna, joka kääntyi vastavallankumoukseksi. Vastavallankumouksena niitä piti 13 prosenttia ja vallankumouksena vain 6 prosenttia. Seuraavan vuoden aikana vallankumous-nimityksen kannatus nousi nelinkertaiseksi (22 prosenttiin), mutta yhä yhtä moni oli sitä mieltä, että kyseessä oli kansannousu, joka kääntyi vastavallankumoukseksi. Huomionarvoista on myös se, että termin vastavallankumous kannattajien määrä ei pudonnut vaan pysytteli edelleen 13 prosentissa vastanneista.

Vuoden 1990 maaliskuussa pidetyissä vapaissa vaaleissa unkarilaiset valitsivat itselleen parlamentin, joka perinteisellä oikeisto–vasemmisto-akselilla oli Euroopan oikeistolaisin. Heti ensimmäisessä istunnossaan toukokuussa 1990 parlamentti sääti vuoden 1956 historiantulkintaa koskevan lain, johon sisältyi kaksi pääkohtaa: 1. Vuoden 1956 *vallankumouksen* ja vapaustaistelun muisto on täten kodifioitu, ja 2. Lokakuun 23. päivä, jolloin vallankumous ja vapaustaistelu 1956 alkoi, sekä Unkarin tasavallan julistaminen tuona samana päivänä 1989, olkoon tästä lähin kansallinen juhlapäivä. Virallisen historiantulkinnan kodifioiminen lakiin osoittaa, kuinka tärkeä vuoden 1956 muisto unkarilaisille on. Vastaavaa ei käsittäakseni ole muualla tehty.

Unkarilaisten historiapolitiikasta löytyy toinenkin erikoisuus, nimittäin kommunistikaudella pystytettyjen patsaiden siirtäminen erityiseen 'patsaspuistoon', jossa halukkaat voivat käydä niitä katselemissa. Ennen kuin tähän ratkaisuun päädyttiin, asiasta tehtiin useita mielipidetiedusteluja. Esimerkiksi Leninin patsaan halusi hävittää kokonaan 9 prosenttia vastanneista, varastoon siirtämisen kannalla oli 12 prosenttia, mutta suurimman kannatuksen, 46 prosenttia, sai ajatus patsaspuistoon sijoittamisesta. Kolmanneksella ei ollut asiasta minkäänlaisia mielipidettä.

Nyüssösen tutkimus perustuu laajaan ja monipuoliseen aineistoon, jonka työstäminen on kunnioitettava suoritus. Päälähteitä ovat hallitsevan

puolueen dokumentit, lakikoelmat ja sanomalehdet, joita on käytetty pääasiassa vuosilta 1988–94 mutta tärkeää Népszabadság-lehteä on tarkasteltu myös viiden vuoden välein loka-marraskuulta vuodesta 1956. Nyüssösen pohdiskelee aiheellisesti myös lähteidensä todistusvoimaisuutta ja erottaa toisistaan alkuperäislähteet ja kirjallisuuden. Tämä on metodisesti erittäin tärkeä erottelu mutta ei suinkaan yksiselitteinen. Historiantutkimuksessa alkuperäislähteiksi luokitellaan se aineisto, joka on syntynyt välittömästi tutkittavan ilmiön tuloksena ja tuotamana. Kun Nyüssösen työssä on ainakin kolme eri aikatasoa, sama lähde voi periaatteessa edustaa toisessa kohdassa primäärilähdettä ja josakin toisessa kohdassa olla sekundäärilähde. Tältä osin Nyüssösen erottelu on hieman karkeatekoinen.

Toinen lähteisiin liittyvä seikka on niissä käytetty kieli, retoriikka, joka on voimakkaasti poliittisidonnaista. Historiantutkimuksessa on tietysti aina kyse tekstien kontekstualisoinnista. Erityisen hankala on tältä osin entisten kommunistimaiden kirjallinen jäämistö. Sen lähdekriittinen analyysi edellyttää toimintamekanismien perusteellista tuntemista.

Nyüssösen edellytykset tarttua Unkarin vuoden 1956 kansannousun/vastavallankumouksen historiallistamiseen ovat poikkeuksellisen hyvät: hän taitaa unkarin kielen ja tuntee maan olot perin pohjin mutta on silti ulkopuolinen ja kykenee katsomaan asioita sellaisesta näkökulmasta, johon un-

karilaiset itse eivät ehkä huomaisi tarttua. Mielenkiintoista on, miten unkarilaiset historioitsijat reagoivat Nyssösen tutkimukseen. Joka tapauksessa kyse on sen luokan työstä ja kannanotosta, että se herättää Unkarissa varmasti huomiota.

Nyssösen tutkimuksen rakenne on perusteltu ja toteutus on kaikin puolin toimiva. Hänen viittaustekniikkansa on tietyllä tavalla ongelmallinen. Se on kyllä sinänsä asian- ja johdonmukainen: viitteet on yhteiskuntatieteissä tavallisen käytännön mukaan sijoitettu tekstin sisään sulkeisiin ja lyhenteitä on käytetty järjestelmällisesti. Mutta etenkin niissä kohdin, joissa lähteenä on käytetty sanomalehtiä ja viittauksia on runsaasti, silmä tahtoo eksyä lyhenneviidakkoon ja lukunautinto häiriintyy. Kyse on kuitenkin lähinnä kauneusvirheestä. Historioitsijoiden käyttämä alaviitetekniikka olisi tässä tapauksessa varmasti toiminut paremmin.

Hieman enemmän olisin odottanut Nyssöseltä koko historiapolitiikan genren yleistä esittelyä, ja oma kappale vuoden 1989 murroksen laukaisemasta historian uudelleenarvioinnista ja sen merkityksestä siirtymävaihetta elävälle maille olisi liittännyt tässä käsiteltyä problematiikkaa laajempiin yhteyksiinsä. Toki Nyssösellä on siellä täällä viittauksia eri maiden historiakeskusteluihin, mutta ne olisi ehkä kannattanut esittää hieman kootummin ja yleisemmässä teoreettisessa asussa kuin nyt on tapahtunut.

Seppo Hentilä

Muistelmia ajantasaisesti

Esko Aho: Kolme kierrosta. Presidentinvaalit ja niiden jälkinäytös Esko Ahon päiväkirjan kertomana. Otava 2000. 224 s.

Martti Ahtisaari: Tehtävä Belgradissa. WSOY 2000. 283 s.

Alpo Rusi: Mariankadun puolelta. Otava 2000. 368 s.

Kalevi Sorsa: Ihmisiä, ilmiöitä. Otava 2000. 281 s.

■ Kun historiantutkimus on vasta päässyt kunnolla kiinni Urho Kekkosen aikaan, niin kuluneen syksyn poliittisissa muistelmissa ja päiväkirjoissa käsitellään jo Tarja Halosen valintaa tasavallan presidentiksi ja hänen virkakautensa alkukuukausiakin. Historiaa kuvataan siis hyvin ajantasaisesti eli ”reaalijassa”. Näin tapahtuu muuallakin; muun muassa Helmut Kohl on julkaissut muistelmaansa, joissa hän käsittelee kukistumistaan ja viime vuosien ahdinkoaan.

Tällaisista teoksista puuttuu tietenkin ajan tuoma perspektiivi, mutta aitouudessaan pikamuistelmat voi rinnastaa lähes päiväkirjaan. Julkaistujen päiväkirjojen aitous on puolestaan tietokoneaikana kasvava ongelma. Tekstistä ei voi nähdä jälkikäteisiä muutoksia siten kuin yliviivauksia ja muita merkintöjä vaikkapa J.K. Paasikiven päiväkirjojen alkupe-
räisversioista – ei ainakaan, jos ei pääse avaamaan tekijän tietokoneen sisuksia.

*

Esko Ahon teos on päiväkirja, jonka aitoutta sen toimittaja Lauri Kontro vakuuttaa. Ei ole syytä epäillä häntä. Teos kuvaa avoimesti Ahon toimia viime presidentinvaalissa. Ns. kolmatta kierrosta eli Harvardin-matkaa käsittelevä osuus on sen sijaan vain lyhyt epilogi, joka ei paljon uutta kerro asioita vähänkään seuranneelle.

Vaalikampanjasta päiväkirja antaa hyvän ja varsin raadollisen kuvan. Poliittikan sisältö ei Mäntyniemeen pyrittäessä merkitse juuri mitään. Vielä ensimmäisen suoran vaalin edellä 1994 muun muassa tämän kirjoittaja yritti vertailla julkisuudessa ehdokkaiden tavoitteita; kuusi vuotta aikaisemmin heidän puheensakin tuntuivat tärkeiltä. Nyt merkitystä tuntui olevan vain pärjäämisellä televisiokeskusteluissa tai muussa julkisuudessa ja mielipidemittausten lukemilla. Aho käytti myös niukkaa aikaansa paljon tv-mainoksensa kuvaamiseen.

Tämä kaikki ei tarkoita sitä, etteikö Aholla ja muillakin presidenttiehdokkailla olisi ollut periaatteita ja tavoitteita. Ne vain otettiin annettuina tekijöinä ja kaikki voimat keskitettiin taktiikkaan – imagon kirkastamiseen ja kampanjointiin. Tv-keskusteluissa on ylipäänsä vaikea aidosti pohtia, saati kehittää ajatuksiaan. Sen sijaan niissä on osattava valita oikeat vuorosanat valmiiksi laadituista ja usein harjoitelluistakin replikeistä niin, että esiintymisen näyttää spontaanilta.

Aholle tärkeää oli myös maakuntien kiertäminen. Päiväkirja osoittaa tämän riskit. Vaalitulaisuuksiin lähtevät en-

nen muuta kunkin ehdokkaan varmat kannattajat. Heidän innostuksensa sokaisee helposti kampanjaorganisaation, sillä ensisijaistahan olisi voittoa puolelleen epävarmoja äänestäjiä. Aho yritti hillitä avustajiensa voitonvarmuutta, muttei kyennyt itsekään aina välttämään toiveajattelun tartuntaa.

Ehkä vielä suurempi riski oli se, että Ahon kellonaikojen tarkkuudella kuvaama kampanjakierros olisi väsyttänyt kenet tahansa. Kun ehdokas pääsi viikkokausien ajan kortteeriinsa vasta pikkutunneilla ja ryhtyi sen jälkeen vielä viimeistelemään seuraavan päivän esiintymisiä, totta kai tämä näkyi – ennen muuta tv-kuvasa. Aho otti tosin ennen tärkeitä tv-esiintymisiä nokkaunet, mutta tämä ei kuitannut täysin univelkaa. Tv-katsoja näki hie-man jäykän ehdokkaan.

Keskustelua ”kännykkäisäs-tä” on väitetty avaimeksi vaalin tulokselle. Päiväkirjassa tätä asiaa ei paljon pohdita. Esiin nouseva Ahon avustajajoukko vaikuttaakin yksipuoliselta. Heissä oli poliitikkojen ohella urheilumiehiä. Sen sijaan esim. kulttuuriväkeä, etenkin naisia, ei juuri esiin vilahda.

Päiväkirjan aitoutta todistaa sekin, että Ahon teksti on yksinkertaisen toteavaa. Jo aiemmissa teoksissa on nähty, että kirjoittaa hän osaa.

*

Martti Ahtisaarta on kirjan teossa avustanut kokenut diplomaatti ja journalisti Paavo Keisalo. Kuten edellisen presidentin teksteistä yleensä, myös Kosovo-teoksesta joutuu arvailemaan, mikä on muistelijan omaa sanomaa, mikä vain hänen hyväksymäänsä. Syntyta-

pa ei kuitenkaan vähennä muistelmien arvoa, sillä teksti nojautuu selvästi muistiinpanoihin ja muihin alkuperäislähteisiin. Arkistojen anti avautuu siis nykyään nopeasti, joskin valikoidusti; emme tiedä, mitä on jätetty kertomatta.

Muistelmien syntytapakin vahvistaa käsitystä siitä, että Ahtisaari on käytännön toimija ja ennen muuta hyvä työryhmien vetäjä, ei omissa oloissaan viihtyvä pohtija ja kirjoittaja. Tätä kuvaa myös muistelmien sisältö. Mauno Koiviston paljon käsittelemät perimmäiset kysymykset Kosovon kriisistä Ahtisaari kuittaa melko ylimalkaisesti. Koiviston nimeä ei teoksessa edes mainita.

Vaikea kysymys on etenkin se, millä oikeutuksella ”kansainvälinen yhteisö” hyökkäsi suvereenin Jugoslavian kimp-puun sivuuttaen YK:n. Ahtisaari sallii tällaisen puuttumisen valtioryhmille, joiden jäsenillä ”on yhteiset arvot” ja ”jotka kunnioittavat ihmisoikeuksia omalla alueellaan”. Kosovossa ”kansainvälinen yhteisö” joutui ottamaan vastuun”, Ahtisaari huokailee. Lausahdus tuo mieleen Kiplingin runon ”valkoisen miehen taakasta”. Ahtisaaren kuva tilanteesta on hyvin mustavalkoinen. Jugoslavia oli ”epäonnistunut valtio” ja sen johto ”yksin syyppää tilanteeseen”.

Epäilemättä kriisissä oli tarjolla vain huonoja vaihtoehtoja. Asetuin itse lukuisissa pääkirjoituksissa tukemaan Naton ja Suomen linjaa, mutta sentään monin varauksin. Ahtisaari näyttää omaksuneen Naton propagandan karvoineen päivineen. Kriittisiä ”intellektuelleja” (lainausmerkit MA) hän

piikittelee Amerikan-vastaisuudesta.

Loikattuaan periaateongelmien yli Ahtisaari kuvaa laveasti toimiaan käytännön töissä, joissa hän on taitava. Vauraulkoministeri Strobe Talbotin pyytäessä Ahtisaaren palveluksia perusongelma oli jo kypsynyt pitkälle. Jugoslavian presidentti Slobodan Milosevic oli siis oivaltanut, että hänen oli pakko myöntyä saadakseen Naton pommitukset loppumaan. Häntä tukeneen Venäjän edustajan Viktor Tshernomyrdinin mukaan oli vain löydettävä sopiva taho, jolle Milosevic voi ”luovuttaa miekansa” menettämättä täysin kasvojaan.

Miekan vastaanottaja ei voinut olla Jugoslaviaa pommittaneesta Nato-maasta ja historiallisista syistä kaikkein viimeiseksi EU:n puheenjohtajamaasta Saksasta. Suomen presidentti oli sen sijaan mitä sopivin henkilö tehtävään. Hänet keksi Yhdysvaltain ulkoministeri Madelaine Albright. Ahtisaari, joka oli aiemmin torjunut YK:n pääsihteerin Kofi Annanin tarjouksen laveammasta välittäjän tehtävästä, suostui nopeasti saaden aikanaan EU:n muodollisen mandaatin. Avainasemassa olivat silti Yhdysvallat ja Venäjä.

Kosovon kriisin ratkaisi siis Yhdysvaltain sotilaallinen ylivoima. Tämän tiedosti myös Ahtisaari, joka torjui tiukasti eräiden EU-johtajienkin väläyttämät ehdotukset tulitauosta jo ennen Milosevicin ”miekan luovutusta”. Ahtisaaren roolia ei silti pidä väheksyä, vaikkei parhainkaan diplomatia olisi riittänyt ilman voimakeinoja ja niiden uhkaa. (Maasodan mah-

dollisuuskin nousi esille.) Milosevic yritti tietenkin saada Venäjän, Kiinan ja eräiden muidenkin maiden tukemana mahdollisimman edulliset ehdot. Hän onnistuikin pehmentämään pommituksia edeltäneen Rambouillet'n kokouksen ehtoja, minkä Ahtisaari tosin jokseenkin sivuuttaa.

Ahtisaaren vetämien neuvottelujen avainkysymys oli Kosovon tuleva muodollinen asema ja alueen hallinto. Muistelmät kuvaavat yksityiskohtaisesti mutkikasta prosessia. Jatkuvat puhelinkeskustelut eri suuntiin olivat Ahtisaaren keskeinen väline julkisuudessa nähtyjen kolmikanta- ja muiden neuvottelujen ohella. Hän oli taitava taktikko, joka osasi varoa ansoja ja johdatella keskustelujäseniä eteenpäin hankalissakin paikoissa.

Teos on osin uuvuttavankin yksityiskohtainen, mutta todistusvoimainen ja epäilemättä välttämätön lähde tutkimukselle. Persoonallista otetta, kuten luonnehdintoja keskeisistä henkilöistä, jäi kuitenkin kaipaamaan. Rungon kuvitus ja nasevat kuvatestit paikkaavat tosin aukkoa.

*

Ahtisaaren neuvonantajalla *Alpo Rusilla* on muistelijana sama kohtalo kuin Keijo Korhosella. Molempien teoksista on kaivettu esiin henkilökohtaiset piikittelyt, joista saa helposti syntymään meheviä lehtijuttuja. Herjat ovat kuitenkin vain pippureita historian tohtorien keitoissa. Teosten pääanti on sekä kiintoisaa analyysiiä Suomen kansainvälisestä asemasta että avointa kuvausta politiikan arkipäivästä.

Satunnaisten tapaamisten

perusteella olin pitänyt Rusia sympaattisena, hieman koukeroisena pohdiskelijana, jolla oli varmaan vaikeuksia kyynisten karriäridiplomaattien joukossa. Hämmästyin siis hieman, kun häntä alettiin kuvata suomalaisen politiikan valtiaaksi, jota ei voinut edes luonnehtia harmaaksi eminenssiksi. Yllättävä oli myös monen johtavan toimittajan saama mielikuva moitteita jakelevasta ja myllykirjeitä lähettävästä satraapista; kerran sain toki itsekin ryöpyn niskaani.

Muistelmien perusteella Rusi-kuvani yhdentyy. Rusi oli Linnassa idealisti, jolla oli suuria vaikeuksia toteuttaa tavoitteitaan. Paineet purkautuivat sitten eri tahoille, myös muistelmiin. Vaikeampi on arvioida Ahtisaaren ja Rusin suhdetta. Ehkä käytännöllisesti suuntautunut presidentti tarvitsi neuvonantajansa kaltaista pohdiskelijaa. Monet asiat, kuten mediasuhteet olisi vain pitänyt antaa jonkun toisen hoidettavaksi. Rusin haikaileman "Ahtisaari-liikkeen" tavoitteista puolestaan vähän jokaisella siihen kuuluneella lienee ollut oma käsityksensä, jos liikettä syksyn 1993 jälkeen enää olikaan.

Rusi kitkeröityi mm. siitä, ettei Ahtisaaren puheisiin kiinnitetty juuri huomiota julkisuudessa, kun jokseenkin jokainen Mauno Koiviston esiintyminen herätti laajan keskustelun. Koiviston teeseissä kaikui kuitenkin aina hänen oma äänensä. Ahtisaaren osalta ei sen sijaan edes yritetty peittää sitä, että joku toinen – usein Rusi – oli tehnyt tekstin. Hän näkee yhä suuria viisauksia truismeissa selitellen niitä muistelmis-

saankin. Hyvä esimerkki on teollisuusjohtajille 1996 esitetty "Ahtisaaren yhteiskunnallisen näkemyksen yhteenvedo".

Sovinnaisuus ei johtunut kuitenkaan vain puheiden luonnostelijoista. "Berliner Reden" ensimmäiset versiot 1998 olivat Rusin mukaan presidentti Roman Herzogin vastaavan puheen lailla haastavia, mutta Ahtisaari ei luonnosta hyväksynyt. "Kirjoitimme perinteisen puheen, jossa ei ollut särmiä, mutta jossa selostettiin Suomen ulkopoliittikkaa Euroopan historian valossa", Rusi kertoo. Kuulijat muistanevat puheen lähinnä saksannoksen kömpelyydestä.

Ulkopolitiikassa Rusi torjuu Suomen erityissuhteen Venäjään. J. K. Paasikiven opetuksia maantieteestä ja varoituksia itänaapurin tilapäisen heikkouden vähättelystä ei kannatane kuitenkaan unohtaa. Näillä teeseillä voi hyvin perustella myös Rusin ajamaa Nato-jäsenyyttä.

Rusin on vaikea ymmärtää monia yksinkertaisia realiteetteja. Hänen omaan asemaansa heijastui toimiminen aiemmin useassakin puolueessa. Hannes Kulvikin kiihkeäksi puolustajaksi Rusi oli tämän vuokralaisena ja ystävänä hieman jäävi. Muistelijan kuvittelemat salaliitot rönsyilevät hämmästyttävän pitkälle. Kallilla tällä ei pidä kuitenkaan peittää kirjan suuria ansioita Ahtisaaren presidenttikauden kuvauksena. Teksti on sujuvaa ja kuvitus kiinnostavaa.

*

Kalevi Sorsan muistelmasarjasta on toistaiseksi valmistunut vasta ensimmäinen osa. Väli-työnään hän on julkaissut kir-

joituskokoelman, josta tämän aikakauskirjan aihepiiriin kuuluu lähinnä kuvaus Tarja Halosesta. Muista teksteistä on kuitenkin syytä panna merkille Sorsan kiinnostus historialliseen lähestymiseen. Hänen tulkinnoistaan voi keskustella, mutta joka tapauksessa hän näkee asioiden taustan.

Tarja Halosta kuvaavan artikkelin taustalla on Sorsan avoimesti myöntämä pettymys tapahtumiin ennen presidentinvaalia 1994. Sorsa ei kuvittele, että hänellä olisi ollut menestymisen mahdollisuuksia enää viime vaalissa. Halosen voitto oli Sorsalle kuitenkin hyvitys. Hän näkee uuden presidentin kasvatikseen, jollei inkarnaatiokseen. Halosen kissoja kuvattaessa henkiin heräsi kerrassaan nuori runoilija Sorsa.

Halosen pienoiselämäkerta on ihannoiva, mutta informatiivinen. Sorsa kuvaa kiintoisesti mm. tulevan presidentin lapsuutta Kalliossa. Perhe ei ollut poliittisesti kovin aktiivinen, mutta partioon ei tytär saanut liittyä. Oppikoulussa ei vanhempien mukaan tullut ki-

nastella, mutta ”kaikkea, mitä herrojen koulussa opetetaan, ei pidä uskoa. Piti vähän tarkistaa kotona, mitä Suomen historiaan tuli ja vähän muuhunkin”, Halonen muisteli Sorsalle.

Epäilemättä 1950-luvun oppikoulu oli hengeltään porvarillinen, mutta olisiko Jalmari Jaakkolan, Heikki Wariksen ja Martti Ruudun aiemmin johtamassa koulussa tyrkytetty historianopetuksessa sentään propagandaa edes vuodesta 1918? Halosen äiti toisaalta kauhisteli, kun nuoret alkoivat laulaa ”kapinalauluja”. Halonen myöntää itsekkin, ”että ei työväenluokkakaan ollut ennakkoluuloista vapaa”.

Jos Sorsa kuvaa melko laiveasti Halosen lapsuutta, hän sivuuttaa vähällä tämän opiskelujan. Kuitenkin se on ollut usein tärkeää maailmankuvan muotoutumisen aikaa. Halonen toimi melko aktiivisesti Eteläsuomalaisessa Osakunnassa, jonka johtajia olivat tuolloin mm. Matti Klinge, Vesa Vainio ja monet muut nykyään tunnetut hahmot. Miten Kallion tyttö koki täällä

asemansa? Nousevaan radikaalisiin hän näyttää suhtautuneen tuolloin lähinnä seurailijana. Vaikuttajaksi hän tempautui vasta tultuaan valituksi 1969 tavanomaisessa hakuprosessissa Suomen Ylioppilaskuntien Liiton sosiaalisihteeriksi.

Sorsa kuvaa tarkoin Halosen poliittista uraa ja etenkin viime presidentinvaalien tapahtumia – mm. Martti Ahtisaaren aluksi nuivaa suhtautumista tulevan seuraajansa ehdokkuuteen. Ainakin eräitä Sorsan väitteitä on kiistetty. Tutkijoiden on tietenkin tarkasteltava kuvausta lähdekriittisesti, mutta sivuuttaa teosta ei voi.

Moni kaverikriitikko on kehunut Sorsan kirjallisia kykyjä. On kuitenkin syytä yhtyä Kansan Uutisten Tapio Kariin siinä, että rönsyilevän teoksen ”ilmaisu jättää toivomisen varaa”. Valtiomies Sorsa olisi tarvinnut avukseen sen kustannustoimittaja Kalevi Sorsan, joka editoi aikanaan hienosti Yrjö Leinon muistelmat.

Jyrki Vesikansa

TIEDEYHTEISÖ

Suomen Historiallinen Seura 125 vuotta

■ Suomen Historiallinen Seura vietti 125-vuotisjuhliiaan valtakunnallisen Historian viikon aikana 3–9. marraskuuta 2000. Viikkoon sisältyi Suomen Historiallisen Seuran, Historian ja yhteiskuntaopin opettajien ja Historian Ystävien Liiton yhdessä järjestämät Historian Päivät Helsingissä ja kaikissa yliopistokaupungeissa. Viikon aikana järjestettiin esitelmiä, keskusteluja, näyttelyjä ja tutkimuskirjallisuuden esittelytilaisuuksia, joihin osallistui lähes 2 000 henkeä.

Juhlavuoden kunniaksi Suomen Historiallinen Seura kutsui kolme uutta kunniajäsentä, prof. *Aira Kemiläisen*, prof. *Hannu Soikkasen* ja prof. *Päiviö Tommilan*. Seuran kunniajäsen on ennestään akateemikko *Eino Jutikkala*.

Tilaushistoria- keskus jatkaa Paikallis- historiallisen Toimiston työtä

■ Paikallishistoriallinen Toimisto toimi vanhassa kuosisaana 67 vuotta. 1990-luvulla käynnistyi prosessi, jonka tavoitteena oli PHT:n toiminnan virtaviivaistaminen ja tehostaminen. Tilaushistoriamarkkinat ovat laajentuneet – yhä useammin erilaiset järjestöt, yhteisöt ja yritykset hakevat historiankirjoittajia tai haluavat asiantuntija-apua. Paikallishistoriat toki ovat säilyneet, ja tulevat varmasti jatkossakin säilymään tilaushistoriamarkkinoiden vakaana tukijalkana, mutta viimeisen 10 vuoden aikana on kuntien asenne ja markkinakäyttäytyminen selvästi muuttunut. Tulostavoitteisuus ja taloudellinen kurinalaisuus on nykyisin aivan toista luokkaa kuin vielä 1980-luvulla. Vaatimustason nousu johtaa siihen, että tavoitteet tulee suunnitella ja ”räätälöidä” entistä tarkemmin tilaajakohtaisesti. Täs-

sä sekä kirjoittajat että tilaajat tarvitsevat entistä enemmän asiantuntija-apua.

Tilaushistoriamarkkinoiden moninaiset muutokset johtivat tarpeeseen laajentaa Paikallishistoriallisen Toimiston asiantuntijuuden perustaa: keväällä 1997 pidettiin Tampereella historianlaitosten ja PHT:n yhteinen seminaari, jossa asetettiin suuntaviivat PHT:n toiminnan uudistamiselle. Myös Suomen Kotiseutuliiton kanssa käytiin neuvotteluja, mutta näiden organisaatioiden tarpeet osoittautuivat siinä määrin erilaisiksi, ettei organisatorista yhteistoimintamuotoa lähdetty viemään eteenpäin, vaikka ideoita olikin. Sen sijaan PHT:n professionaalista pohjaa laajennettiin kutsumalla vuonna 1998 uusiksi jäsenjärjestöiksi *Suomen Taloushistoriallinen Yhdistys* sekä *Työväen historian ja perinteentutkimuksen seura*. Vuonna 2000 jäsenjärjestöksi kutsuttiin vielä *Suomen Sukututkimusseura*.

Vuonna 1997 aloitettiin myös sääntöjen uudistaminen – 1930-luvun säännöt olivat paitsi yhdistyslain, myös terveen yhdistyskäytännön vastaiset (johtokunta mm. vahvisti oman tili- ja vastuuvapautensa!) ja samassa yhteydessä alettiin hakea parempaa nimeä ra-

joittavaksi ja byrokraattiseksi koetun vanhan nimen sijaan. Sääntö- ja nimenmuutosprosessia pyöritettiin perusteellisesti sekä jäsenjärjestöissä että johtokunnassa, ja syksyllä 2000 viimein Patentti- ja rekisterihallitus vahvisti uudet säännöt ja (ei aivan yksimielisesti hyväksytyn) uuden nimen *Tilaushistoriakeskus – Beställningshistorikcentralen*. Järjestö jatkaa perinteiseen tapaan Kansallisarkiston (Riksarkivet) suojissa ja suojeluksessa, ja tulee avaamaan kotisivunsa Kansallisarkiston osoitteen yhteyteen.

Tilaushistoriakeskus-Beställningshistorikcentralen valitsee uudet johtoelimensä vielä vuoden 2000 puolella ja uusien sääntöjen mukainen toiminta käynnistyy heti vuoden 2001 alusta. Uudistusten tavoitteena on entistä monipuolisempi ja parempi asiakaspalvelu, paremmat tutkimustulokset ja paremmat tutkimusedellytykset kaikkien osapuolten hyödyksi.

*Panu Pulma
Paikallishistoriallisen Toimiston puheenjohtaja 1995–2000*

www.tilaushistoria.fi

Väitöksiä

Fil. lis. *Henry Oinas-Kukkonen* on väitellyt Oulun yliopistossa 28.8.1999 (US Attitude towards the Japanese Communist Movement 1944–1947). Vastaväittäjä oli prof. Theodore McNelly.

Valt. lis. *Marjattiisa Hentilä* on väitellyt Helsingin yliopistossa 30.8.1999 (Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-

aikaan). Vastaväittäjä oli prof. Matti Peltonen.

Fil. lis. *Kimmo Laine* on väitellyt Turun yliopistossa 4.9.1999 (Pääosassa Suomen kansa. Suomi-Filmi ja Suomen Filmitoiminta kansallisen elokuvan rakentajina 1933–1939). Vastaväittäjä oli lehtori Tytti Soila.

Fil. maist., professori *Juba Manninen* on väitellyt Oulun yliopistossa 17.9.1999 (Feuer am Pol. Zum Aufbau der Vernunft im europäischen Norden). Vastaväittäjät olivat prof. Pertti Karkama ja prof. Sven-Erik Liedman.

Fil. kand. *Tapio Tiibonen* on väitellyt Helsingin yliopistossa 25.9.1999 (Karjalan kannaksen suurtaistelut kesällä 1944). Vastaväittäjinä olivat dos. Martti Turtola ja fil. tri Vesa Tynkkynen.

Fil. lis. *Jaakko Lehtovirta* on väitellyt Turun yliopistossa 13.11.1999 (Ivan IV as Emperor. The Imperial Theme in the Establishment of Muscovite Tsardom). Vastaväittäjä oli prof. Frank Kämpfer.

Fil. lis. *Lasse Laaksonen* on väitellyt Helsingin yliopistossa 13.11.1999 (Todellisuus ja harhat – Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940). Vastaväittäjä oli dos. Martti Turtola.

Fil. lis. *Eevaleena Melkas* on väitellyt Turun yliopistossa 4.12.1999 (Kaikkoavat paratiisit. Suomalaisten siirtokuntien aatteellinen tausta ja perustamisvaiheet Brasiliassa ja Dominikaanisessa tasavallassa n. 1825–1932). Vastaväittäjä oli dos. Olavi Koivukangas.

Fil. lis. *Ismo Björn* on väitellyt Joensuun yliopistossa 21.1.2000 (Kaikki irti metsäs-

tä. Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000). Vastaväittäjä oli prof. Matti Peltonen.

Fil. lis. *Sergei Bogatyrev* on väitellyt Helsingin yliopistossa 4.3.2000 (The Sovereign and His Consellers: Ritualised Consultations in Muscovite Political Culture, 1350s–1570s). Vastaväittäjä oli prof. Paul Bushkovitch.

Fil. maist. *André Sablström* on väitellyt Helsingin yliopistossa 18.3.2000 (Under blåsvarta färger – Den estniska konstitutionella krisens verkningar i de finsk-estniska relationerna åren 1934–1938). Vastaväittäjinä olivat dos. Martti Ahti ja dos. Heikki Roiko-Jokela.

Teol. lis. *Mikko Ketola* on väitellyt Helsingin yliopistossa 8.4.2000 (The Nationality Question in the Estonian Evangelical Lutheran Church, 1918–1939). Vastaväittäjä oli prof. Nicholas Hope.

Fil. maist. *Reijo Abtokari* on väitellyt Tampereen yliopistossa 15.4.2000 (Salat ja valat. Vapaamuurarit suomalaisessa yhteiskunnassa ja julkisuudessa 1756–1996). Vastaväittäjä oli dos. Marko Nenonen.

Teol. lis. *Ribo Saard* on väitellyt Helsingin yliopistossa 15.4.2000 (Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakunemine ja 'vaba rahvakiriku' projekti loomine, 1870–1917). Vastaväittäjä oli prof. Seppo Zetterberg.

Teol. lis. *Tuija Laine* on väitellyt Helsingin yliopistossa 5.5.2000 (Englantilaisperäinen hartauskirjallisuus Suomessa Ruotsin vallan aikana). Vastaväittäjä oli prof. Pentti Virrankoski.

M. A. *Jaroslav Suchoples* on väitellyt Helsingin yliopistossa 18.5.2000 (Suomi ja Yhdysvallat 1917–1919. Valtiollisten suhteiden varhaisvaihe). Vastaväittäjä oli prof. Markku Henriksson.

Fil. lis. *Anne Mäkinen* on väitellyt Helsingin yliopistossa 24.5.2000 (Suomen valkoinen sotilasarkkitehtuuri 1926–1939). Vastaväittäjä oli dos. Pekka Korvenmaa.

Fil. lis. *Marja-Leena Hänninen* on väitellyt Helsingin yliopistossa 26.5.2000 (Naiset Junon palvojina keskitasavallan ajasta Augustuksen aikaan). Vastaväittäjä oli prof. Britt-Mari Näsström.

Fil. lis. *Timo Mikkilä* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 26.5.2000 (Pohjanmaan patriootti. Artturi Leinonen etelä-pohjalaisena vaikuttajana ennen talvisotaa). Vastaväittäjä oli prof. Raimo Salokangas.

Fil. maist. *Jarmo Pulkkinen* on väitellyt Oulun yliopistossa 27.5.2000 (The Critique of Mathematical Logic and Logician Programme. The Debates between German-speaking Philosophers and the Founders of the analytic Tradition at the Turn of the 20th Century). Vastaväittäjä oli prof. Leila Haaparanta.

Fil. maist. *Tapio Karjalainen* on väitellyt Oulun yliopistossa 3.6.1999 (Puutavarayhtiöiden maanhankinta ja -omistus Pohjois-Suomessa vuosina 1885–1939). Vastaväittäjä oli prof. Jorma Ahvenainen.

Fil. lis. *Johannes Remy* on väitellyt Helsingin yliopistossa 16.6.2000 (Korkeakoulutus ja kansallinen identiteetti. Puolalainen opiskelija-aktivismi Venäjällä 1832–18634). Vastaväit-

täjä oli Dr Hab Leszek Zasztowt.

Fil. lis. *Tapio Huttula* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 17.6.2000 (Nauloilla laadittu laki. Työväentalojen sulke-
miset 1929–1932). Vastaväittäjä oli prof. Timo Soikkanen.

Fil. maist. *Jarmo Paloniemi* on väitellyt Oulun yliopistossa 2.9.2000 (Sledgehammerista Overlordiin. Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian sodanjohdon yhteistyö Normandian maihinnousun valmistelussa). Vastaväittäjä oli dos. Pekka Visuri.

Fil. lis. *Mika Kallioinen* on väitellyt Turun yliopistossa 16.9.2000 (Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvariyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle). Vastaväittäjä oli prof. Jouko Vahtola.

Teol. Maist. *Kaisamari Hintikka* on väitellyt Helsingin yliopistossa 14.10.2000 (Romanian ortodoksinen kirkko ja kirkkojen maailmanneuvosto, 1961–1977). Vastaväittäjä oli prof. Keith Hitchins.

Fil. lis. *Juha Pohjonen* on väitellyt Joensuun yliopistossa 24.10.2000 (Maanpetturin tie. Maanpetoksesta Suomessa vuosina 1945–1972 tuomitut). Vastaväittäjä oli prof. Seppo Hentilä.

Fil. lis. *Markku Kangaspuuro* on väitellyt Joensuun yliopistossa 27.10.2000 (Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä vuosina 1920–1939). Vastaväittäjä oli prof. Sepoo Hentilä.

Fil. maist. *Marianne Junila* on väitellyt Oulun yliopistossa 28.10.2000 (Kotirintaman

aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944). Vastaväittäjä oli dos. Maria Lähteenmäki.

Fil. lis. *Jarkko Kemppi* on väitellyt Joensuun yliopistossa 31.10.2000 (Viron suojeluskuntien organisoituminen ja toiminta 1917–1924). Vastaväittäjä oli prof. Seppo Zetterberg.

Valt. lis. *Jyrki Smolander* on väitellyt Turun yliopistossa 18.11.2000 (Suomalainen oikeisto ja "kansankoti" – Kansallisen kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenkennuskaudelta konsensusajan alkuun). Vastaväittäjinä olivat dos. Timo Kyntäjä ja dos. Vesa Vares.

Fil. lis. *Jussi Koivuniemi* on väitellyt Tampereen yliopistossa 2.12.2000 (Tehtaan pillin tahdissa. Nokian tehdasyhdyskunnan sosiaalinen järjestys 1870–1939). Vastaväittäjä oli prof. Pauli Kettunen.

Fil. lis. *Asko Timonen* on väitellyt Turun yliopistossa 2.12.2000 (Cruelty and Death. Roman Historians' Scenes of Imperial Violence from Commodus to Philippus Arabs). Vastaväittäjä oli prof. Tamás Adamik.

Valt. lis. *Kimmo Sarje* on väitellyt Helsingin yliopistossa 8.12.2000 (Sigurd Frosteruksen modernin käsite. Maailmakatosomus ja arkkitehtuuri). Vastaväittäjä oli prof. Pauline von Bonsdorff.

Fil. lis. *Marja Sakari* on väitellyt Helsingin yliopistossa 16.12.2000 (Käsitetaiteen etiikka; suomalaisen käsitetaiteen postmodernia ja fenomenologista tulkintaa). Vastaväittäjä oli fil. tri Riikka Stewen.

Tämän numeron kirjoittajat

■ Sirkka Ahonen, dos., Helsingin yliopisto
 Jorma Ahvenainen, prof. emeritus, Kokemäki
 Pekka Ahtiainen, fil. tri, Helsinki (Haik 3/2000)
 Seppo Hentilä, prof., Helsingin yliopisto
 Eino Jutikkala, akateemikko, prof. emeritus, Helsinki
 Petri Karonen, dos., Jyväskylän yliopisto
 Markku Kekäläinen, fil. kand., Helsingin yliopisto
 Aura Korppi-Tommola, dos., Helsingin yliopisto
 Kari Koskela, fil. maist., Helsinki
 Auvo Kostiainen, prof., Tampereen yliopisto
 Leo Levanen, fil. tri, Tampere
 Matti Peltonen, prof., Helsingin yliopisto
 Panu Pulma, dos., Helsingin yliopisto
 Jukka Rantala, dos., Helsingin yliopisto
 Aki Rasilainen, valt. lis., oik. kand., Lappeenranta
 Markku Ruotsila, Ph. D., Helsinki
 Juha Sihvola, prof., Helsingin yliopisto
 Juhani Suomi, prof., Helsinki
 Jukka Tervonen, fil. tri, Järvenpää (Haik 3/2000)
 Vesa Vares, dos., Tampereen yliopisto
 Jyrki Vesikansa, fil. lis., Helsinki

Notes on the contents

■ In *Globalisaatio, eurooppalaiset arvot ja suomalainen identiteetti* ('Globalization, European values and Finnish identity'), Juha Sihvola considers whether a strong local identity, democratic civil society and collective welfare policy have helped Finland succeed in the contemporary globalizing culture. Sihvola's article is based on the Eino Jutikkala lecture he gave on November 4, 2000 as part of the Finnish Historical Society's *Historian päivät* seminar in Helsinki.

Another theme of this issue is the relation between values and the teaching of history. In *Historiakulttuuri yhteisön muistin rakentajana* ('History as the builder of collective memory'), Sirkka Ahonen asks whose job it is to study the social use of history and the way history is received by its audience. Although the researcher has been overshadowed by the mass media and the culture industry insofar as communicating history to the general public is concerned, the social uses to which history is put surely comes within the remit of the academic community. Jukka Rantala's *Opettajien arvokasvatuksen kritiikki* ('Critique of the values propagated by school-teachers') looks at the far-left critique of the values taught by teachers in Finnish primary schools. Rantala discusses the political ethos of model citi-

zenship and the criticism it received after the Second World War.

In *Suojeluskunta-aatteen vastineet englantia pubuvissa maissa* ('Parallels to the civil guard movement in English-speaking countries'), Markku Ruotsila analyses those currents in English-speaking countries similar to the political ideology of the Finnish civil guard, focusing especially on Britain and the United States. Ruotsila sets the Finnish civil guard movement in European and American context as part of the general anti-Communist mobilisation of the radical right. In *Jedem das seine – Buchenwaldin punainen vankiballinto* ('Jedem das seine – self-government by the Red prisoners in Buchenwald'), Kari Koskela deals with self-government by the prisoners in Buchenwald concentration camp, its hierarchical relations and the status of the Communist prisoners. Koskela also touches on the mythology of the camp created by East German historiography.

In *Kumpi on vanhempi, draamateatteri vai nukketeatteri?* ('Which is older, drama theatre or puppet theatre?'), Leo Levanen discusses the early history of these two forms of theatre, while Markku Kekäläinen's *Kohteliaisuus ja tuntemattoman kohtaaminen* ('Politeness and meeting the unknown') outlines the way in which eighteenth-century Western European politeness dealt with unknown human quantities in the context of sociability.

(Translation: Brian Fleming)

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

2 0 0 0

98. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Ohto Manninen

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Pertti Haapala, Merja-Liisa Hinkkanen (1-2), Heikki Mikkeli (ulkomaantoimittaja 1-2)

Hallitus: Pirkko Leino-Kaukiainen (pj.), Jyrki Vesikansa (vpj.), Martti Häikiö, Raimo Salokangas,

Juha Sihvola, Kyösti Tiainen

Suuntaviivoja

<i>Manninen, Ohto</i> , DDR ja Suomen historiantutkimus	1
<i>Manninen, Ohto</i> , Siunattu paperi!	97
<i>Abtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka</i> , Kaksituhattuvuon Historiallinen Aikakauskirja	193
<i>Manninen, Ohto</i> , Kaukana on vaino, riita	289
<i>Teemat</i>	
Globalisaatio	291
Historian saralla	197
Historianopetus ja arvot	305
Kansakunnan taipaleita	3
Kansallishenki kilpaken- tillä	226
Kaupunkeja ja aromeja	15
Konservatiiveja pohjolassa	99
Muutoksen väreitä	152
<i>Katsauksia</i>	
<i>Aarnio, Jouni</i> , Vanhat kartat kruununmetsien historian tutkimuksessa	128
<i>Abonen, Sirkka</i> , Historia-kulttuuri yhteisön muistin rakentajana	305
<i>Bergholm, Tapio</i> , Kankea ja muodollinen	223
<i>Haapala, Pertti</i> , Suomen kansan historia	197
<i>Immonen, Kari</i> , Kulttuuri-historia Turun yliopis- tossa	212
<i>Kekäläinen, Markku</i> , Koh- teliaisuus ja tuntemat- toman kohtaaminen	344
<i>Leino-Kaukiainen, Pirkko</i> , Aikakauskirja elää ajas- sa	152

<i>Levanen, Leo</i> , Kumpi on vanhempi, draamateateri vai nukketheateri	341
<i>Manninen, Juba</i> , Aate- ja oppihistorian väitös- kirjat	219
<i>Peltonen, Matti</i> , Kieli, kult- tuuri ja arki	203
<i>Polvinen, Tuomo</i> , Paasi- kiven "hirmuiset vuo- det"	99
<i>Rantala, Jukka</i> , Opetta- jien arvokasvatuksen kriittikki	311
<i>Sihvola, Juba</i> , Globali- saatio, eurooppalaiset arvot ja suomalainen identiteetti	291
<i>Vesikansa, Jyrki</i> , Haikin uusi aika	155
<i>Tutkimuksia</i>	
<i>Herranen, Timo</i> , Metro- polin tuskallinen kas- vu – ympäristö ja yh- teisö eurooppalaisessa suurkaupungissa 1800– 1914 (<i>Timo Herranen</i>)	23
<i>Huotari, Kaarlo</i> , Mehiläis- metsät keskiajan Venä- jällä – hunajaa ja simaa	245
<i>Katermaa, Aino</i> , Käskystä kaupunki – Hämeen- linnan kaupungin pe- rustaminen 1639	33
<i>Koskela, Kari</i> , Jedem das Seine – Buchenwaldin punainen vankihallinto	331
<i>Lehti, Marko</i> , Kansojen kilvoittelu kunniaa	226
<i>Löfström, Jan</i> , Aromeja aistien historiallisesta antropologiasta. Tutki- musaiheena hajut ja	

tuoksut	15
<i>Ruotsila, Markku</i> , Suoje- luskunta-aatteen vasti- neet englantia puhu- vissa maissa	318
<i>Smolander, Jyrki</i> , Poh- joismainen oikeisto, hy- vinvointivaltio ja edis- tyksen myytti	105
<i>Ajankohvaisia</i>	
<i>tutkimuskysymyksiä</i>	
<i>Ala, Juba</i> , Historiallisten prosessien dynamiikka ja psykohistoria	142
<i>Helo Ari</i> , Lyhyt oppimäärä republikanismista	56
<i>Karonen, Petri – Lam- berg Juba-Antti – Oja- la Jari</i> , Yritykset muut- tavat – muuttuuko his- toriantutkimus? Yritys- historioista yrityksen taloushistoriaksi	47
<i>Keskustelua</i>	
<i>Favorin, Martti</i> , Seulonta- moraali ja virkamies- moraali	255
<i>Jussila, Osmo</i> , Olennaista oli lainsäädännön käy- täntö. Vielä yksi rep- liikki Aki Rasilaiselle	259
<i>Karonen, Petri</i> , 1590- luvun kriisin tulkin- noista	351
<i>Karonen, Petri – Lam- berg, Juba-Antti – Ojala, Jari</i> , Alemmuus- kompleksia vai am- mattiylpeyttä?	263
<i>Leppänen, Veli-Pekka</i> , Vie- lä Skp:n hajaannuk- sesta	70

- Manninen, Obto*, Edelisten johdosta 256
- Pulma, Panu*, Historiankirjoituksen historiaa Oslon maailmankongressista 353
- Rasilainen, Aki*, Autonomia ja yleisvaltakunnallinen lainsäädäntö 61
- Rasilainen, Aki*, Normatiivisesta näkökohdasta lainsäädäntöhistoriassa 354
- Rentola, Kimmo*, Vielä muutama sana 163
- Saariluoma, Liisa*, Historianopetusta lisää kouluihin 158
- Suomi, Jubani*, Kunniasista ja moraalista Häikiölle 353
- Tarkiainen, Kari*, Siunattu paperi! Ja kirottu! 253
- Turpeinen, Oiva*, Detaljivirheitäkö Porvoon mittalla? 261
- Vasara, Erkki*, Ryssänviha, urheilu ja suoje-luskunnat 240
- Vares, Vesa*, "Juridista saivartelua" – Rasilaisen itsensäkin mielestä 64
- Vesikansa, Jyrki*, Edellisen johdosta 263
- Vesikansa, Jyrki*, Historioitsijoiden alemmuuskompleksin heijastumia 161
- Ylikangas, Heikki*, Kaarle kiihottaa taas 257
- Arvosteluja*
- Aho, Esko, Kolme kierrosta. Presidentinvaalit ja niiden jälkinäytös Esko Ahon päiväkirjan kertomana (*Jyrki Vesikansa*) 374
- Ahtisaari, Martti, Tehtävä Belgradissa (*Jyrki Vesikansa*) 375
- Ahtokari, Reijo, Salat ja valat. Vapaamuurarit suomalaisessa yhteiskunnassa ja julkisuudessa 1756–1996 (*Marko Nenonen*) 167
- Björn, Ismo, Kaikki irti metsästä. Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000 (*Matti Peltonen*) 358
- Daniel Djurberg, Geografia alkavillen. Samuel Rinta-Nikkolalta. Toim. Esko M. Laine (*Pekka Masonen*) 133
- Heino, Iiris, Hinnalla hengen ja veren (*Jussi Niinistö*) 181
- Hentilä, Marjaliisa, Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan (*Matti Peltonen*) 270
- Hyvärinen, Pekka*, Suomen mies. Urho Kekkonen elämä (*Martti Häikiö*) 282
- Ihalainen, Pasi, The Discourse on Political Pluralism in Early Eighteenth-Century England (*G. M. Ditchfield*) 82
- Illustrated Atlas of Native American history. Toim. Samuel Willard Crompton (*Pauliina Rantento*) 76
- Jakobsson, Max, Väkivallan vuodet. 20 vuosisadan tilinpäätös I (*Jyrki Vesikansa*) 88
- Kaartinen, Marja, Spritual Eunuchs. Religious People in English Culture of the Early Sixteenth Century (*Jussi Hanska*) 80
- Kangaspuro, Martti, Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä vuosina 1920–1939 (*Seppo Hentilä*) 364
- Karemaa, Outi, Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923 (*Kari Immonen*) 277
- Karjalainen, Tapio, Puutarayhtiöiden maanhankinta ja -omistus Pohjois-Suomessa vuosina 1885–1939 (*Jorma Abvenainen*) 359
- Karonen, Petri, Pohjoisten suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809 (*Mauno Jokipii*) 3
- Karanen, Kaisa, Rahvas, kauppahuone, esivalta. Katovuodet pohjoisessa Suomessa 1830-luvulla (*Eino Jutikkala*) 165
- Kettunen-Hujanen, Eija, Elämän pakkoraossa vai matkalla vaurautteen? Savosta, Pohjois-Karjalasta ja Kainuusta 1918–1930 muuttaneiden siirtolaisten sopeutuminen Kanadaan (*Auvo Kostainen*) 362
- Korhonen, Keijo, Sattumakorpraali. Korhonen Kekkosen komennossa (*Jyrki Vesikansa*) 88
- Lehtinen, Lasse, Entisen presidentin tekijä (*Jyrki Vesikansa*) 88
- Manninen, Juha, Feuer am Pol. Zum Aufbau der Vernunft im Europäischen Norden (*Michael John Petry – Pertti Karkama*) 267
- Meinander, Henrik, Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle (*Osmo Jussila*) 10
- Melkas, Eevaleena, Kaikkoavat paratiisit. Suomalaisen siirtokuntien aatteellinen tausta ja perustamisvaiheet Brasiliassa ja Dominikaanisessa tasavallassa n. 1925–1932 (*Olavi Koivukangas*) 175
- Myrdal, Janken, Jordbruket under feodalismen 1000–1700 (*Eino Jutikkala*) 73
- Nevala, Arto, Korkeakoulutuksen kasvu, loh-koutuminen ja eriarvoisuus Suomessa (*Osmo Kivinen*) 272
- Niinistö, L. J., Paavo Susitaival 1896–1993 (*Martti Turtola*) 86

Nyysönen, Heino, The Presence of the Past in Politics. '1956' after 1956 in Hungary (<i>Sepo Hentilä</i>)	371	susajan alkuun (<i>Vesa Vares</i>)	368	<i>Tiedemaailma</i>	
Peltola, Jarmo, Onnikoita ja rolikoita. Viisi vuosikymmentä (1948–1998) kunnallista joukkoliikennettä (<i>Erkki Vasara</i>)	91	Sorsa, Kalevi, Ihmisiä, ilmiöitä (<i>Jyrki Vesikansa</i>)	376	Apurahat	95
Rautkallio, Hannu, Agenda Suomi. Kekkonen-Sdp-Nkp 1956–66	282	Uimonen, Minna, Hermostumisen aikakausi. Neuroosit 1800-luvun ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lääketieteessä (<i>Irma Sul-kunen</i>)	171	Historiallinen Aikakauskirja	94
Rusi, Alpo, Mariankadun puolelta (<i>Jyrki Vesikansa</i>)	376	Valtonen, Hannu, Messerschmitt BF 109 ja saksan sotatalous (<i>Mauno Jokipii</i>)	178	Historian Ystävien Liitto	187
Salimäki, Harri, Isänmaan ja urheilu-uskon mies. Lauri Pihkala modernin urheiluaatteen esitaiteilijana (<i>Antero Heikkinen</i>)	280	Waris, Elina, Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850 (<i>Eino Jutikkala</i>)	356	Jyväskylän Historiallinen Yhdistys	286
Samuelsson, Lennart, Röd koloss på larvfötter. Rysslands ekonomi i skuggan av 1900-talskrigen (<i>Pertti Luntinen</i>)	275	Women in Towns. The Social Position of Urban Women in a Historical Context. Toim. Marjatta Hietala ja Lars Nilsson (<i>Aura Korppi-Tommola</i>)	78	Oulun Historiaseura	189
Smolander, Jyrki, Suomalainen oikeisto ja 'kansankoti'. Kansallisen Kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenrakennuskaudelta konsen-		Vuollo, Martti, Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1963 (<i>Jouko Tanelon</i>)	173	Paikallishistoriallinen Toimisto	190
		Zoch, Paul A., Ancient Rome (<i>Pauliina Ranto</i>)	164	Palkittuja	94
				Pohjois-Karjalan historiallinen seura	286
				Suomen historiallinen seura	183
				Suomen historiallinen seura 125 vuotta	378
				Suomen historian uuden ajan alun tutkijoiden tapaaminen Jyväskylässä (<i>Petri Karonen</i>)	285
				Suomen kirkkohistoriallinen seura	188
				Tilaushistoriakeskus jatkaa Paikallishistoriallisen Toimiston työtä (Panu Pulma)	378
				Turun historiallinen yhdistys	189
				Väitöksiä	379
				<i>Notes on the contents</i> 96, 192, 286, 381	

Lukijan palvelulipuke

Tällä lipukkeella voi hoitaa Historiallisen Aikakauskirjan tilausasioita. Merkitse rasti ao. kohtaan ja täytä osoitetiedot.

- Tilaan Historiallisen Aikakauskirjan liittymällä Historian Ystävien Liittoon
- Tilausosoitteeni on muuttunut, alla uusi osoite

Nimi

Lähiosoite

Postitoimipaikka

Muita tiedotuksia lehdelle

**Lipuke lähetetään kirjekuussa osoitteella:
Historiallinen Aikakauskirja/Jaakko Pöyhönen**

**Heureka
PL 166
01301 Vantaa**

Lähetäjä maksaa normaalin postimaksun.

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja jakelu- yms. muistutukset on yksinkertaisinta tehdä:

- postittamalla viereisellä sivulla olevan palvelulipukkeen
- soittamalla taloudenhoitaja Jaakko Pöyhöselle puh. 09-8579 218
- telefaksilla Pöyhöselle nro 09-8734 142
- sähköpostilla jaakko.poyhonen@heureka.fi

Osoitteenmuutoksen voi tehdä myös lähettämällä postin ilmaisen osoitteenmuutoskortin lehden taloudenhoitajalle Jaakko Pöyhöselle, jonka osoite on palvelulipukkeessa sekä edempänä. (Tieto mm. väestörekisteriin tehdystä osoitteenmuutoksesta ei välity Historialliseen Aikakauskirjaan, vaan asiasta on erikseen ilmoitettava).

Taloudenhoitaja: Jaakko Pöyhönen, Heureka, PL 166, 01301 Vantaa, puh. 09-857 9218, telefax 09-8734 142, sähköposti jaakko.poyhonen@heureka.fi

Toimitussihteri: Veikko Kallio, Meripoiju 3 C 26, 02320 Espoo, puh. 09-813 4985, fax 09-8129 3010, 050-5211 540, veikko.kallio@kuvitus-tekstipalveluveikkokallio.fi. Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään kahtena (2) tulostuksena ja disketinä Veikko Kalliolle.

Tilaaminen: Lehteä on tilattu ensisijaisesti Historian Ystäväin Liiton tai Suomen Historiallisen Seuran jäsenetuna. Tilauksen voi tehdä myös kirjakaupan, postin tms. kautta.

Hinnat 2000: Historian Ystäväin Liiton jäsenmaksu on 190 mk, korkeakouluopiskelijoilta 150 mk, yhteisöiltä 260 mk. Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 150 mk. Vuosikertatilauksessa yms. 190 mk. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 50 mk.

Pankkiyhteys: Leonia nro 800017-75048. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, avoinna ma-pe klo 10–16, puh. 09-635 177. Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: 1975 15 mk, 1976–89 20 mk, 1990–91 35 mk, 1992–94 40 mk, vuodesta 1995 45 mk. Hakemisto 1953–80 (numero 3a/1983) 35 mk.

Painatus: Vammalan Kirjapaino Oy. Harjukatu 8, 38200 Vammala.

Historian Ystäväin Liitto

Puheenjohtaja: suurlähettiläs *Heikki Talvitie*

Sihteri: *Ossi Kokkonen*, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, fax 09-228 69266, varmimmin tavattavissa tiistai-torstai klo 9–12

Rahastonhoitaja: *Torsti Salonen*, Laurinkatu 61, 08100 Lohja, puh. 019-315 915, fax 019-323 821.

Pankkiyhteys: Postipankki nro 800016-1528 293.

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös paljolti ansiokkaita historiateoksia sekä ylioppilaskirjoitusten reaalikokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 190 mk, opiskelijoilta 150 mk vuodessa. Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan Historiallisen Aikakauskirjan taloudenhoitajan kautta postittamalla viereisellä sivulla olevan palvelulipukkeen tai puhelimitse tai sähköpostitse (numerot yllä). Jäseneksi voi liittyä myös maksamalla jäsenmaksun liiton pankkitilille 800016-1528293; lomakkeeseen on tällöin merkittävä riittävät nimi- ja osoitetiedot sekä maininta jäsenmaksusta.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

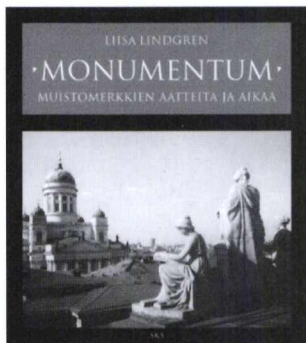
Esimies: dos. *Aura Korppi-Tommola*

Varaesimies: prof. *Juba Sihvola*

Toiminnanjohtaja: fil.maist. *Ossi Kokkonen*, varmimmin tavattavissa Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, fax 09-228 69226, varmimmin tiistai-torstai klo 9–12

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 100 mk) saavat ilmaiseksi yhden Historiallisen Arkiston numeron vuodessa ja he voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystäväin Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta, Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, ma–pe 10.00–16.30, p. 09/635 177, telefax 09/635 017. Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa sekä Kirjavälitys. Seuran jäseneksi voi liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

SKS
—laatua

Liisa Lindgren

Monumentum

Muistomerkkien aatteita ja aikaa

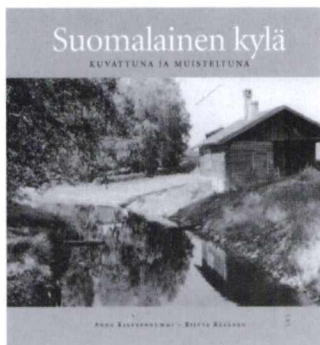
Runsaasti kuvitettu taidehistoriallis-kulttuurihistoriallinen tutkimus. Mitä kertovat suurmiesten ja -naisten patsaat ajastaan, tekijöistään? Kenestä patsaita on tehty, millaisiin tarkoituksiin? Ovh. **240,-**

Renessanssin tiede

Toimittaneet Timo Joutsivuo ja Heikki Mikkeli

Ensimmäinen suomenkielinen, muhkea, komeasti kuvitettu tietopaketti renessanssin tieteestä ja sen harhapoluista. Teos ei ole perinteistä "suurmiehisten" henkilöhistoriaa, vaan tieteen erialat on nähty laajempaa kulttuurihistoriallista taustaansa vasten. Ovh. **160,-**

Tieto-Finlandia-ehdokas

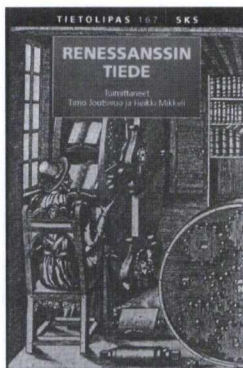
Suomalainen kylä

kuvattuna ja muisteltuna

Toimittaneet
Anna Kirveennummi
ja Riitta Räsänen

Teos tuo päivänvaloon vuosikymmeniä arkistoissa olleen tutkimusaineiston eri puolilta Suomea.

"Kirja on paljon enemmän kuin kyläkuvaus; lukijaa kuljetetaan pitkin raitteja ja aidanvieriä, istutetaan pirteissä miesten tai naisten puolella, ja hän saa tutustua kokonaisuuteen sukukuntiin monessa polvessa." (Valintalautakunnan perustelusta) Ovh. **420,-**

Mika Kallioinen
**Kauppias,
kaupunki, kruunu**

Turun porvari yhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskijalta 1570-luvulle

Teoksessa selvitetään Turun porvariston sosiaalista koostumusta, kaupallisia suhteita koti- ja ulkomaille. Laajat liiteluettelot Turun porvareista, heidän kauppasuhteistaan sekä maanomistuksistaan. Ovh. **160,-**

Marianne Junila
**Kotirintaman
aseveljeyttä**

Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkaiselo Pohjois-Suomessa 1941–1944

Junilan tutkimuksessa selvitetään ensimmäistä kertaa, millaista oli paikallisten asukkaiden ja saksalaisotilaiden kanssakäyminen jatkosodan vuosina. Millaisia suhteita heidän välilleen syntyi, millaisiin ristiriitoihin ja konfliktihin jouduttiin? Ovh. **160,-**

Markku Kangaspuro
**Neuvosto-Karjalan
taistelu itsehallinnosta**

Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939

Miten suomalaiset punapakolaiset pyrkivät 20- ja 30-luvuilla rakentamaan Neuvosto-Karjalasta sosialismin mallimaan, josta tulisi Punaisen Suomen alku? Ovh. **160,-**

Kirjakaupoista ja seuran myymälästä

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Hallituskatu 1, PL 259, 00171 Helsinki
Tilaukset (09) 1312 3216, faksi (09) 1312 3218 • sähköposti: kirjamyynti@finlit.fi